

IZGRADNJA LJUDSKOG KAPITALA ZA DUGOROČNI PROSPERITET

WORLD BANK GROUP

unicef

za svako dete

IZGRADNJA LJUDSKOG KAPITALA ZA DUGOROČNI PROSPERITET

Analiza ljudskog kapitala u Srbiji

IZGRADNJA LJUDSKOG KAPITALA ZA DUGOROČNI PROSPERITET

Izdavač	UNICEF u Srbiji
Za izdavača	Deyana Kostadinova, direktorka
Prevod	Marija Mitrović
Lektura	Vlado Đukanović
Dizajn	Rastko Toholj
ISBN	978-86-80902-55-5
Publikovano	April 2022.

Ovaj izveštaj sačinilo je osoblje UNICEF-a i Svetske banke, uz priloge eksternih saradnika. Nalazi, interpretacije i zaključci izneti u izveštaju ne odražavaju nužno stavove UNICEF-a, Svetske banke, Odbora izvršnih direktora Svetske banke niti Vlada koje oni predstavljaju.

Korišćene fotografije

Naslovna strana. Freepik • Strana 8. ©UNICEF Srbija/Pančić • Strana 12. ©UNICEF Srbija/Pančić • Strana 20.
©World Bank • Strana 29. ©UNICEF Srbija/Pančić • Strana 34. Freepik • Strana 36. ©World Bank • Strana 42.
©World Bank • Strana 58. ©UNICEF Srbija/Pančić • Strana 68. Freepik • Strana 76. ©UNICEF Srbija/Pančić

SADRŽAJ

1	KRATAK PREGLED	9
	Ubrzano starenje, niska produktivnost i trajne nejednakosti utiču na životni standard u Srbiji	9
	Nizak napredak u ljudskom kapitalu pogoršava postojeće izazove	9
	Veće i bolje investicije u ljudski kapital su neophodne kao podrška dugoročnom prosperitetu	10
2	UVOD	13
	Trostruki izazov Srbije: niska produktivnost u društvu sa nejednakim mogućnostima i stanovništvom koje stari	14
	Ljudski kapital, otpornost i pandemija kovida-19	17
	Zašto analiza ljudskog kapitala?	18
3	SOLIDAN NAPREDAK U LJUDSKOM KAPITALU, UZ JOŠ PROSTORA ZA NAPREDAK	21
	Temelji: detinjstvo i mladost	22
	Život odraslih	28
	Starost	33
	Ljudski kapital i pandemija kovida-19	35
4	SMANJENJE JAVNE POTROŠNJE NA LJUDSKI RAZVOJ	37
5	NEJEDNAKA POKRIVENOST I KVALITET PRUŽANJA USLUGA	43
	Obrazovanje	43
	Zdravlje	47
	Socijalna zaštita	51
	Socijalna pomoć	51
	Aktivni i pasivni programi tržišta rada	55
	Penzije	56
6	POVEĆANJE EFIKASNOSTI MOGLO BI DA POMOGNE DA SE POBOLJŠAJU POKRIVENOST I KVALITET PRUŽANJA USLUGA	59
	Obrazovanje	59
	Zdravstvo	61
	Socijalna zaštita	63
7	BAVLJENJE IZAZOVIMA STARENJA, RAVNOPRAVNOSTI I PRODUKTIVNOSTI ZA POTREBE DUGOROČNOG PROSPERITETA	69
	Prilagođavanje promenljivoj demografiji	70
	Premošćavanje jazova u pravičnoj raspodeli mogućnosti	71
	Zaštiti potrošnju za ljudski razvoj i osigurati njenu održivost	73
	Povećanje efikasnosti potrošnje	73
	Reference	77

Spisak grafikona

Grafikon 1.1	Apsolutno siromaštvo nije smanjeno uprkos tome što je ekonomski rast ostao na istom nivou kao pre kovida-19	14
Grafikon 1.2	Produktivnost rada je niska	15
Grafikon 1.3	Pre kovida-19 pristup poslovima se povećao, ali se smanjio kvalitet poslova	15-16
Grafikon 1.4	Biće sve manje i manje radno sposobnih odraslih osoba koji pružaju podršku starijim osobama	17
Grafikon 2.1	Nivoi ljudskog kapitala u Srbiji su visoki prema standardima Zapadnog Balkana	22
Grafikon 2.2	Stope smrtnosti novorođenčadi i dece se poboljšavaju, ali nedovoljno brzo	23
Grafikon 2.3	Veća je verovatnoća da će u apsolutnom siromaštvu živeti deca nego odrasli	24
Grafikon 2.4	Regionalne razlike u zdravlju u neonatalnom periodu (mala telesna težina na rođenju)	25
Grafikon 2.5	Poboljšanje obrazovnih postignuća	26
Grafikon 2.6	Obrazovni ishodi (čitanje)	27
Grafikon 2.7	Značajne nejednakosti u ishodima obrazovanja	28
Grafikon 2.8	Ključni ishodi tržišta rada razlikuju se među grupama	30
Grafikon 2.9	Stope smrtnosti odraslih su visoke	31
Grafikon 2.10	Srbija je, uporedno gledajući, neuspešna u ranom otkrivanju i lečenju raka	32
Grafikon 2.11	Stariji čine sve veći udeo stanovništva koje živi u apsolutnom siromaštvu	33
Grafikon 2.12	Loše zdravlje utiče na kvalitet života starih osoba	34
Grafikon 3.1	Rashodi Srbije na državnom nivou delimično odražavaju visoke izdatke za zarade, plate i penzije	38
Grafikon 3.2	Državni rashodi na obrazovanje se smanjuju	39
Grafikon 3.3	Državni rashodi na zdravstvo se smanjuju	39
Grafikon 3.4	Zdravstvene rashode u velikoj meri čini ono što građani plaćaju iz svog džepa	40
Grafikon 3.5	Potrošnja na socijalnu zaštitu u Srbiji.	41
Grafikon 4.1	Značajne razlike u osposobljavanju dece za pravi početak	44
Grafikon 4.2	Upis u tercijarno obrazovanje se povećava	45
Grafikon 4.3	Jazovi u poređenju sa EU u smislu kvaliteta i dostignuća	46
Grafikon 4.4	Socio-ekonomske nejednakosti vode do nejednakosti u učenju	47
Grafikon 4.5	Pokrivenost zdravstvenim uslugama za decu i majke je dobra, uz neke jazove	48
Grafikon 4.6	Mere za rano otkrivanje i prevenciju raka su nedovoljne	49
Grafikon 4.7	Obuhvat uslugama u primarnoj zdravstvenoj zaštiti dramatično je opao tokom prve polovine pandemijske godine	50
Grafikon 4.8	Broj korisnika programa usmerenih na siromaštvo je opao	53
Grafikon 4.9	Obuhvat novčanom socijalnom pomoći i dečijim dodatkom te stope siromaštva po opštinama	54-55
Grafikon 4.10	Pokrivenost i adekvatnost penzija opada	57
Grafikon 5.1	Niska vrednost za novac i neefikasna upotreba resursa	62-63
Grafikon 5.2	Potrošnja na roditeljski dodatak je drastično povećana i prema važećim propisima nastaviće ubrzano da raste	65

Spisak okvira

Okvir 4.1	Predškolsko obrazovanje i vaspitanje — osposobljavanje dece za pravi početak	44
Okvir 4.2	Programi socijalne pomoći u Srbiji	52
Okvir 5.1	Pronatalna politika — šta nam govore dokazi?	66

SKRAĆENICE

ECA	Evropa i Centralna Azija
EU	Evropska unija
BDP	Bruto domaći proizvod
IJZ	Institut za javno zdravlje
MPNTR	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
MRZBSP	Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
NEET	Lica koja nisu zaposlena, ne školuju se niti usavršavaju kroz sistem obuka
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PIO	Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje
PISA	Međunarodni program procene učeničkih postignuća
RSD	Srpski dinar
SIPRU	Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
SPIS	Informacioni sistem socijalne zaštite
JIE	Jugoistočna Evropa
RZZS	Republički zavod za statistiku
TIMSS	Međunarodno ispitivanje postignuća učenika i poučavanja u matematici i prirodnim naukama
UN	Ujedinjene nacije
UNICEF	Dečiji fond Ujedinjenih nacija
UNOPS	Kancelarija za projektne usluge Ujedinjenih nacija
WDI	Pokazatelji svetskog razvoja
SZO	Svetska zdravstvena organizacija

IZRAZI ZAHVALNOSTI

Ovaj izveštaj je pripremio tim sastavljen od članova više institucija koji su predvodili Jamele Rigolini (glavni ekonomista, Svetska banka) i Ana Prodanović (rukovoditeljka programa za praćenje prava deteta, UNICEF), a deo tima bili su sledeći koautori (po abecednom redu): Sarah Coll-Black (viši ekonomista, Svetska banka); Predrag Đukić (stručnjak za zdravstvo, Svetska banka); James Gresham (stručnjak za obrazovanje, Svetska banka); Renata Gukovas (analitičar istraživanja, Svetska banka); Gonzalo Hartley (viši stručnjak za socijalnu zaštitu, Svetska banka); Marijana Jašarević (stručnjak za socijalnu zaštitu, Svetska banka); Sara Johannsson de Silva (konsultant, Sveska banka); Aleksandar Lazovski (konsultant za socijalnu politiku, UNICEF); Ivana Mišić (konsultantkinja za zdravlje i ishranu majke, novorođenčadi i dece); Biljana Mladenović (stručnjak za socijalnu politiku, UNICEF); Ha Thi Hong Nguyen (viši ekonomista, Svetska banka); Tanja Ranković (stručnjak za obrazovanje, UNICEF); Lazar Šestović (viši ekonomista, Svetska banka); Dejan Stanković (službenik za obrazovanje, UNICEF) i Jelena Zajeganović (stručnjak za zdravlje i rani razvoj dece, UNICEF).

Navedeni izveštaj je izrađen pod vodstvom Deyane Kostadinove (predstavnicu UNICEF-a u Srbiji), Cema Metea (menadžer prakse, Socijalna zaštita i rad, Svetska banka) i Nicole Pontara (šef kancelarije Svetske banke u Srbiji). Recenziju izveštaja sprovedli su Pamela Dale (regionalna savetnica za socijalnu politiku, UNICEF) i Igor Kheyfets (viši ekonomista, Svetska banka).

Tim izražava posebnu zahvalnost Ministarstvu prosvete, Ministarstvu za brigu o porodici i demografiju, Ministarstvu zdravlja, Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Nacionalnoj službi za zapošljavanje, Republičkom fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje, Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje i Institutu za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut” na korisnim komentarima, diskusijama i razmeni dragocenih podataka i informacija.

IZGRADNJA
LJUDSKOG
KAPITALA
ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

KRATAK PREGLED

Ubrzano starenje, niska produktivnost i trajne nejednakosti utiču na životni standard u Srbiji

Životni standard se značajno poboljšao u protekle dve decenije, ali je i dalje na znatno nižem nivou nego u Evropskoj uniji (EU). Nakon globalne finansijske krize, a pre nego što je pandemija kovida-19 pogodila globalnu ekonomiju, srpska ekonomija je beležila neprekidni rast i otvaranje novih radnih mesta. Međutim, ekonomski i socijalni pokazatelji značajno zaostaju za prosekom EU. BDP po glavi stanovnika je 25 procenata ispod BDP-a Bugarske, koja beleži najniži BDP u EU, a stope zapošljavanja su 8 procenata ispod proseka EU. Gotovo jedna četvrtina stanovništva bila je 2019. godine siromašna ili osetljiva na zapadanje u siromaštvo, a pandemija kovida-19 dovela je do dodatnog pogoršanja uslova života za mnoge siromašne stanovnike i osetljiva domaćinstva.

Stanovništvo koje ubrzano stari, niska produktivnost rada i trajne nejednakosti dodatno opterećuju dugoročne izglede Srbije za prosperitet. Niska stopa nataliteta u Srbiji, koju dodatno pojačava iseljavanje stanovništva, dovela je do ubrzanog starenja i smanjenja populacije, što je trend koji će se još intenzivirati: udeo stanovništva starijeg od 65 godina povećaće se sa 21, što je već visok procenat, na 24 procenta do 2030. godine. Demografska kretanja i sada menjaju potražnju za veštinama, zdravstvenim uslugama i uslugama nege i nagoveštavaju potencijalno povećanje fiskalnih troškova povezanih sa izdvajanjima za zdravstvo i penzije. Da bi se prilagodila promenljivoj starosnoj strukturi, Srbija će morati znatno

da poveća produktivnost sve manjeg broja radnika i da im omogući pristup boljem i produktivnijem zaposlenju. To će zahtevati velike napore, jer je produktivnost rada u Srbiji niska i stagnira, što koči svako približavanje prosecima EU. Velike nejednakosti u mogućnostima takođe sprečavaju značajan deo stanovnika da postanu produktivni članovi društva, da poboljšaju svoje blagostanje i da dođu u priliku da pruže podršku sve većem broju starijih stanovnika.

Nizak napredak u ljudskom kapitalu pogoršava postojeće izazove

Ljudski kapital predstavlja srž uspešne strategije za jačanje dugoročnog uključivanja, blagostanja i produktivnosti. Ljudski kapital podrazumeva znanje, veštine i zdravlje koje ljudi akumuliraju tokom života; to je ono što im omogućava da ostvare svoj puni potencijal kao produktivni članovi društva. Podizanje kvaliteta obrazovanja, veština i zdravlja pomoći će deci i mladima da dostignu svoje pune potencijale kao odrasli i izgrade otpornost na dugoročne posledice različitih životnih potresa. Izgradnja ljudskog kapaciteta i povećanje produktivnosti takođe će biti ključni kako bi se omogućilo da sve manji broj radnika bude u prilici pruža podršku i brine o sve većem broju starijih stanovnika.

Srbija beleži stalni napredak u ishodima ljudskog razvoja, ali i dalje zaostaje za zemljama čijim dostignućima teži, uz neujednačen napredak geografskih okruga i socijalno-ekonomskih grupa. Sektor ljudskog razvoja u Srbiji pružaju visok nivo obrazovanja i gotovo univerzalnu pokrivenost osnovnim zdravstvenim

uslugama. Međutim, od dece koja su rođena danas u Srbiji može se očekivati da će dostići samo dve trećine nivoa produktivnosti koje bi uživali uz potpuno obrazovanje i zdravlje. Štaviše, snažne nejednakosti su uporne, a deca iz osetljivih porodica postižu znatno slabije ishode učenja. Udeo funkcionalno nepismenih u najsiromašnijem kvintilu učenika je za 20 procentnih poena viši nego u ukupnoj populaciji, a samo polovina romske dece prelazi u srednje obrazovanje u kontekstu u kome 12 godina školovanja predstavlja normu. Slabi ishodi školovanja utiču na mogućnosti zaposlenja i tako se nastavlja ciklus siromaštva među generacijama. Mnogi sa univerzitetskim diplomama takođe se suočavaju sa izazovima u pronalaganju plaćenog zaposlenja, dok se istovremeno preduzeća žale da teško pronalaze radnike sa potrebnim veštinama. Komparativno visoka stopa smrtnosti od nezaraznih bolesti predstavlja važan faktor koji utiče na ukupno visoku stopu smrtnosti u Srbiji, a ona je najviša u regionu Zapadnog Balkana i značajno iznad proseka EU. Nezarazne bolesti takođe mogu da utiču na sposobnost ljudi da odlože penzionisanje u kontekstu smanjenja radne snage. Na kvalitet života starijih osoba utiču i izazovi u pružanju zdravstvenih usluga, uključujući nedovoljnu pokrivenost uslugama dugotrajne nege. Nejednakosti u zdravstvenim ishodima su takođe značajne, a pokazatelji poput smrtnosti novorođenčadi viši su u najsiromašnijim regionima nego u regionima koji su u boljoj poziciji. Dalje, pandemija kovida-19 otkrila je ranjivosti u pružanju usluga u sektoru ljudskog razvoja, posebno u pogledu zaštite osetljivih grupa stanovništva.

Veće i bolje investicije u ljudski kapital su neophodne kao podrška dugoročnom prosperitetu

Bolje usluge ljudskog razvoja su neophodne kako bi se obezbedilo da svako dete i odrasla osoba steknu kvalitetan ljudski kapital. Današnja deca i mladi će na kraju pružati podršku sutrašnjim starijim stanovnicima: ulaganje u decu i mlade korisno je za sve generacije. Ubrzano starenje stanovništva takođe dodatno naglašava potrebu da se nijedno dete ne izostavi — pošto sve manje i manje radnika ulazi na tržište rada, svaki od njih treba

da ostvari svoj puni potencijal. Kroz finansijske podsticaje, Vlada Srbije ima za cilj povećanje nataliteta i usporavanje pada stope zavisnosti u starosti. Međutim, politika povećanja nataliteta neće sama po sebi pomoći da se reše izazovi koji stoje pred Srbijom ako je ne bude pratila politika koja deci, bez obzira na poreklo i okruženje, omogućava dobre mogućnosti za obrazovanje (od predškolskog do visokog), uz delotvornu i pristupačnu zdravstvenu zaštitu, i koja pomaže osetljivim domaćinstvima kroz delotvornu socijalnu pomoć i usluge socijalne zaštite.

Međutim, javna potrošnja u sektorima ljudskog razvoja opada u trenutku kada su potrebna veća i bolja ulaganja. Državni rashodi za zdravlje i obrazovanje opali su u proteklih deset godina; na primer, obrazovanje beleži pad sa 4,6 procenata BDP-a 2009. godine na 3,9 procenata BDP-a 2018. godine, što je povećalo razliku u odnosu na zemlje EU. Iznosi koje građani privatno plaćaju za zdravlje su visoki i čine više od 40 procenata ukupne tekuće potrošnje domaćinstava; to podstiče nejednakost u pristupu zdravstvenim uslugama i smanjujući sposobnost osetljivih grupa da se nose sa katastrofalnim događajima kao što je naglo pogoršanje zdravstvenog stanja usled hroničnih nezaraznih bolesti. Smanjena je i potrošnja za socijalnu pomoć, sa 2,07 procenata BDP-a u 2009. godini na 1,96 procenata u 2018. godini i promenila se potrošnja na programe sa prihodnim i imovinskim cenzusom usmerenim na siromaštvo: Srbija sada na targetirane programe za siromaštvo troši manje od jedne trećine nego zemlje EU. Istovremeno, trenutni parametri nekih programa (uključujući izdatke za roditeljski dodatak i penzije) potencijalno će uticati na održivost celokupnog sistema socijalne zaštite u srednjem roku i istisnuće čak i dodatnu potrošnju usmerenu na pružanje podrške siromašnim i osetljivim stanovnicima.

Povećanje kvaliteta učenja i relevantnosti učenja i obuke na tržištu rada od ranog detinjstva do starosti je neophodno da bi se unapredili produktivnost radnika i pristup poslovima. Rano ulaganje u ljudski kapital donosi najveće prinose. Proces razvoja mozga se većim delom odvija u materici i tokom prvih 1000 dana života; stoga ulaganje u predškolsko obrazovanje dece otvara vrata za akumulaciju ljudskog kapitala tokom život-

nog veka. Jačanje intervencija u ranom razvoju deteta, uključujući širenje pristupa kvalitetnom obrazovanju u ranom detinjstvu — naročito za siromašna i osetljiva domaćinstva — trebalo bi da predstavlja prioritet i iz perspektive produktivnosti i iz perspektive ravnopravnosti, a takođe bi pomoglo da se podrži veće učešće žena u radnoj snazi. Osim toga, pažnju treba usmeriti na pružanje pomoći mladima sa veštinama koje su tražene na tržištu rada, uključujući solidne osnovne veštine, transversalne meke veštine i tehničke veštine. Pored formalnog obrazovnog sistema, aktivni programi tržišta rada koji se fokusiraju na osetljive grupe mogu podržati njihovu zapošljivost i poboljšati prelazak iz škole na posao. Inicijative za zdravlje i veštine koje pomažu da se produži produktivnost odraslih tokom njihovog radnog veka — inicijative za celoživotno učenje, politike aktivnog starenja i još mnogo toga — takođe su potrebni kako bi se podstakla veća i produktivnija radna snaga.

Brzo starenje stanovništva takođe će zahtevati jačanje zdravstvenih sistema za pružanje kvalitetne nege i adekvatan odgovor na rast učestalosti nezaraznih bolesti, proširenje pristupačnih mogućnosti za dugotrajnu negu i pomoć ugroženim starijim osobama kroz ciljane programe socijalne pomoći. Potrebne su sveobuhvatne strategije za rešavanje sve većeg opterećenja nezaraznim bolestima, poput raka, dijabetesa, hipertenzije i drugih kardiovaskularnih bolesti, koje će se fokusirati na prevenciju, skrining i rano otkrivanje bolesti te na upravljanje njima. Postoji takođe potreba da se usvoje integrisani pristupi koji obuhvataju finansijske podsticaje i planiranje ljudskih resursa radi poboljšanja dostupnosti i kvaliteta privatnih i javnih usluga. Osim toga, trebalo bi razmotriti mogućnosti poput socijalnih penzija uslovljenih proverom prihoda i imovine za starije osobe kako bi se pomoglo osetljivoj starijoj populaciji koja nije deo postojećeg penzijskog sistema.

Srbija treba da postavi kao prioritet i zaštitu potrošnju za ljudski razvoj, ali treba i da reformiše programe koji ugrožavaju finansijsku stabilnost sistema. Da bi se obezbedile jednakost i održivost, biće neophodna reforma roditeljskog dodatka, koji bi u svom sadašnjem obliku eksponencijalno rastao i uticao na mogućnost države da proširi druge, podjednako važne progra-

me. Parametre vezane za javni penzijski sistem (poput formula za valorizaciju i starosne granice za odlazak u penziju) takođe treba prilagoditi kako bi se obezbedila održivost u situaciji kada broj korisnika raste. Vlada takođe treba da pojača napore da podrži privatne penzijske programe kako bi se smanjili jazovi u finansiranju.

Uz velike i sve veće potrebe, svaki dinar namenjen ljudskom razvoju treba efikasno potrošiti. Poboljšanje upravljanja resursima zahtevaće da se više pažnje usmeri na izazove u smislu kapaciteta i koordinacije. Ljudski resursi, uključujući nastavnike, zdravstvene radnike, socijalne radnike i negovatelje, ključni su za postizanje ishoda ljudskog razvoja te stoga zahtevaju buduće i strateško planiranje ljudskih resursa koje je neophodno da bi se odgovorilo na promene u pogledu potrebnih veština. Trebalo bi primeniti efikasnije procese upravljanja i upravljanja zasnovanog na rezultatima kako bi se povećao sveukupni kvalitet pružanja usluga i efikasnije iskoristio privatni sektor za obrazovanje, zdravstvo i usluge nege. Postoji i potreba da se poveća kvalitet pružanja usluga na lokalnom nivou, naročito u opštinama sa ograničenim kapacitetima. Demografski izazovi i izazovi siromaštva znatno se razlikuju u različitim delovima zemlje, a regionalne i lokalne vlasti imaju značajnu odgovornost u primeni usluga, što je važno za fleksibilnost i relevantnost pružanja usluga. Međutim, za prevazilaženje ograničenja u pogledu kapaciteta i koordinacije potrebni su mehanizmi za povećanje odgovornosti na lokalnom nivou i jačanje vertikalne i horizontalne koordinacije.

Pandemija je takođe naglasila ključni značaj izgradnje fleksibilnih i otpornih sistema za pružanje usluga koji mogu da odgovore na udare. Između ostalog, digitalizacija — infrastruktura, veštine i imovina — može pomoći da se stvori fleksibilnost potrebna za odgovor na buduće pandemije, izgraditi pouzdane visokokvalitetne informacione sisteme i povećati ukupnu efikasnost. Aranžmane upravljanja takođe treba strukturirati tako da omogućavaju brz odgovor i proširenja tokom krize. Više napora treba usmeriti na rešavanje pitanja izgubljenog vremena u obrazovanju za decu iz osetljivih sredina, nedostatak preventivne nege i druge mere koje će dugoročno uticati na njihov ljudski kapital.

2

IZGRADNJA
LJUDSKOG
KAPITALA
ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

UVOD

Pre početka pandemije kovida-19, ekonomija Srbije se oporavila od finansijske krize i stvorila je značajan broj radnih mesta. Srpska ekonomija je 2019. godine zabeležila rast od 4,3 procenta, nezaposlenost je pala na oko 10 procenata, a stopa zaposlenosti dostigla je rekordnih 59 procenata za stanovništvo starosti od 15 do 64 godine. Iako je pandemija kovida-19 uticala na ekonomsku aktivnost, ekonomija je zahvaljujući ambicioznom programu fiskalnih podsticaja prošla samo kroz blago smanjenje aktivnosti od -0,9 procenata u 2020. godini.¹ Međutim, mere podrške ekonomiji dovele su do značajnog povećanja fiskalnog deficita, koji se 2020. godine povećao na 8,1 procenat BDP-a u poređenju sa projekcijom od 0,5 procenata koja je definisana pre početka krize. Tokom 2021. godine Vlada je nastavila sa podrškom privredi, a očekuje da će to dovesti do fiskalnog deficita od oko 7 procenata BDP-a.

Međutim, čak i pre pandemije, napredak nije bio dovoljno snažan za postizanje životnog standarda kojem Srbija teži. Ekonomski i socijalni pokazatelji zemlje u velikoj meri odražavaju nivo dohotka zemlje i generalno nadmašuju ostale zemlje Zapadnog Balkana. Međutim, Srbija ni pre početka krize izazvane pandemijom kovida-19 nije dostizala životni standard zemalja članica Evropske unije. BDP po glavi stanovnika je najveći u regionu Zapadnog Balkana, ali je i dalje 25 procenata ispod

nivoa Bugarske, zemlje sa najnižim prosečnim nivoom dohotka u EU, a uprkos brzom otvaranju novih radnih mesta u poslednjih nekoliko godina, stopa zaposlenosti u Srbiji (za stanovništvo starosti od 15 do 64 godine) ostala je 8 procentnih poena ispod proseka EU u 2018. godini, sa mnogo izgubljenih godina potencijalno produktivnog zaposlenja. Da bi do 2025. godine ispunila cilj zapošljavanja EU od 75 procenata za stanovništvo starosti od 20 do 64 godine, Srbija bi trebalo da otvara radna mesta po dvostruko većim stopama od onih koje su zabeležene u periodu od 2015. do 2018. godine.

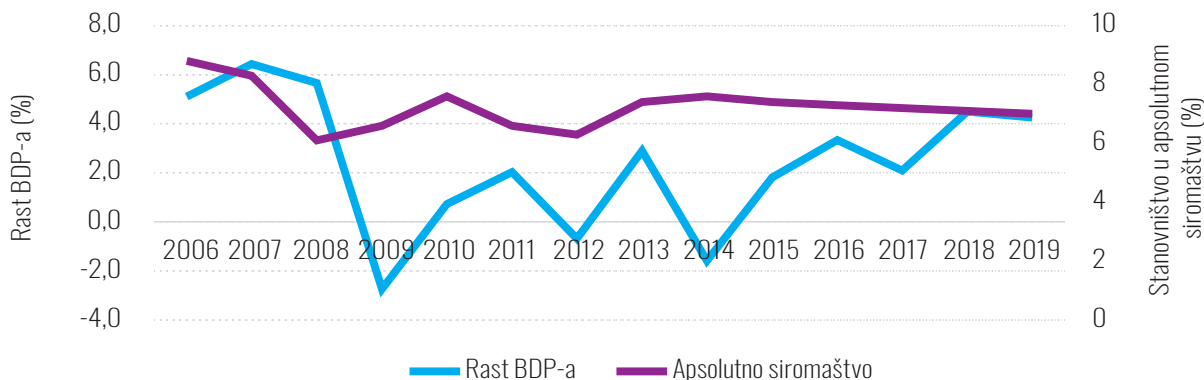
Relativna i apsolutna deprivacija i osetljivost i dalje su visoki. Ekonomski rast nije dovoljan da najosetljivije stanovništvo izvuče iz siromaštva. Ako se gleda relativna linija siromaštva, 2019. godine gotovo četvrtina stanovništva (23,2 procenta) bila je siromašna ili osetljiva na pad u kategoriju siromašnih, a veća je verovatnoća da će deca biti siromašna ili osetljiva u odnosu na ukupnu populaciju.² Oko 7 procenata stanovnika je i dalje živelo u apsolutnom siromaštvu, što znači da nisu mogli da pokriju najosnovnije potrebe; ovaj odnos se jedva promenio između 2015. i 2019. godine uprkos poboljšanim ekonomskim uslovima. Preliminarne procene ukazuju na to da je siromaštvo samo marginalno pogođeno tokom pandemije, iako se broj ljudi osetljivih na pad u siromaštvo najverovatnije povećao.³

¹ Fiskalni paket obuhvata direktna plaćanja preduzećima i pojedincima, soft kredite i garancije. Dodatne mere, uključujući subvencionisanje zarada (od 2/3 minimalne zarade) svim zaposlenima i dalje odlaganje plaćanja socijalnih doprinosa i poreza na rad, najavljene su u avgustu 2020. godine.

² Ove osobe su u riziku od siromaštva (žive u domaćinstvima čiji su prihodi ispod nacionalne relativne granice siromaštva, koja iznosi 60 procenata srednjeg dohotka) ili su ozbiljno materijalno ugrožene ili žive u domaćinstvu sa niskim intenzitetom rada. Izvor: RZZS 2020.

³ Svetska banka 2020.

Grafikon 1.1 Apsolutno siromaštvo nije smanjeno uprkos tome što je ekonomski rast ostao na istom nivou kao pre kovida-19

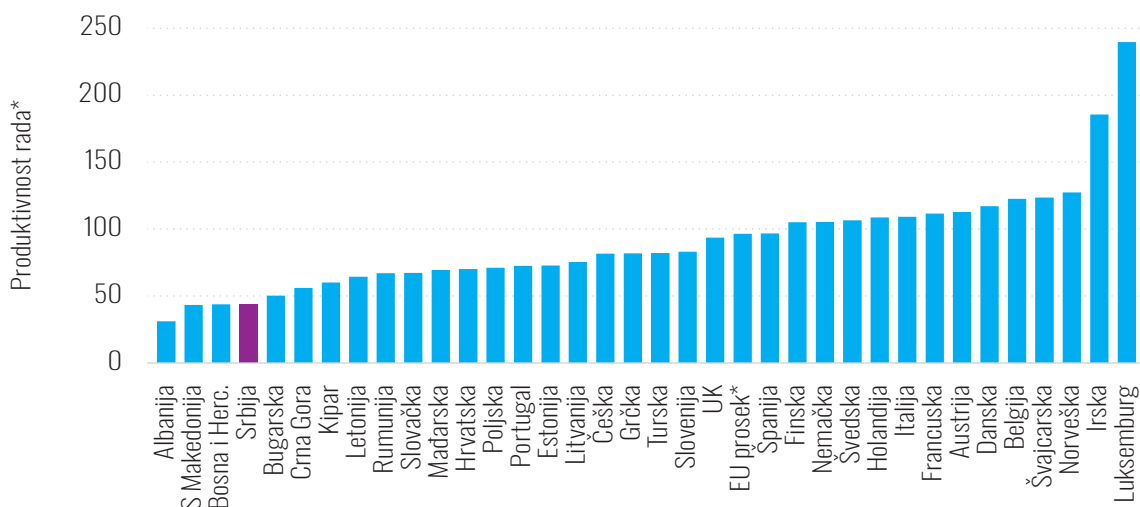

Izvor: Procene na osnovu podataka Pokazatelja svetskog razvoja i Republičkog zavoda za statistiku. Apsolutni prag siromaštva bio je 2019. godine 12.495 RSD (mesečni izdaci).

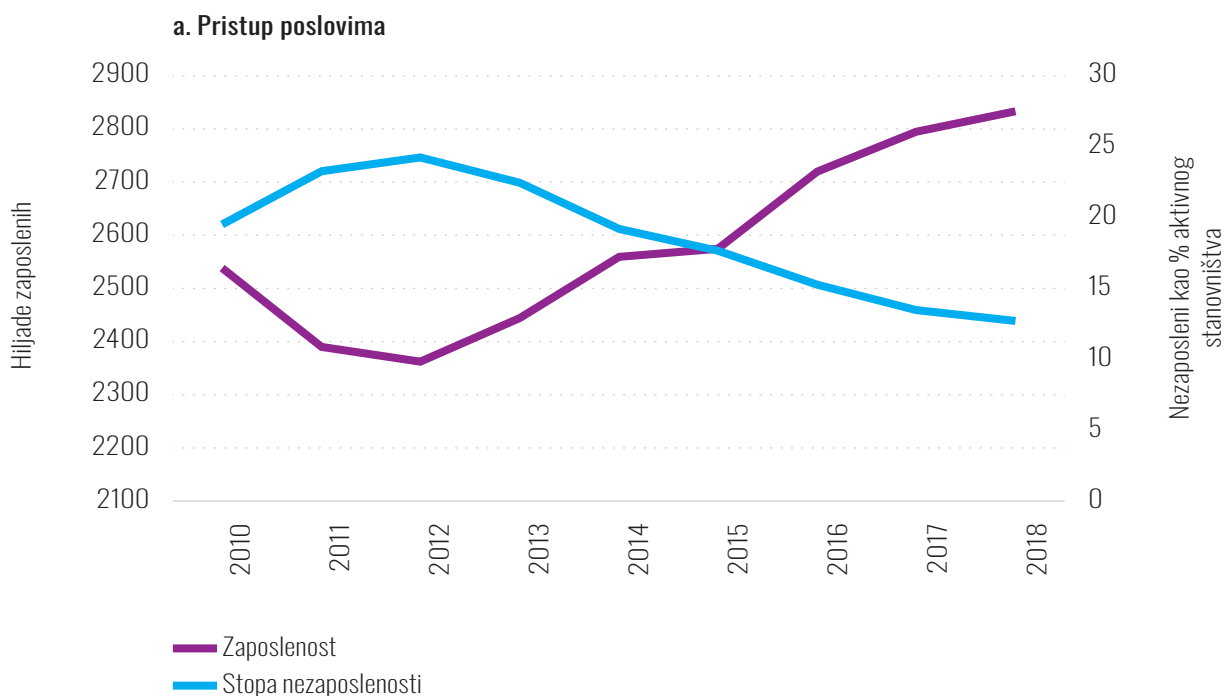
Trostruki izazov Srbije: niska produktivnost u društvu sa nejednakim mogućnostima i stanovništvom koje stari

Da bi ubrzala rast prosperiteta, Srbija mora da se nosi sa tri značajna izazova: niska produktivnost koja stagnira, stanovništvo koje ubrzano stari i relativno velika nejednakost. Negativni efekti ovih izazova se međusobno osnažuju. Niska produktivnost otežava situaciju u kojoj smanjena radna snaga treba da finansira snažnu socijalnu državu i penzije i dugotrajnu negu potrebnu sve starijoj populaciji; velike nejednakosti od ranog uzrasta utiču na zdravlje i produktivnost ljudi, na šanse siromašnih i osetljivih mladih ljudi da steknu potrebne veštine za uspeh na tržištu rada i na sposobnost odraslih u radnom dobu da adekvatno štede za penziju; konačno, fiskalni pritisak stvoren zdravstvenim i penzijskim potrebama te potrebama za dugotrajnom negom stare populacije ograničava dalju sposobnost ulaganja u produktivnost i uključivanje mladih generacija.

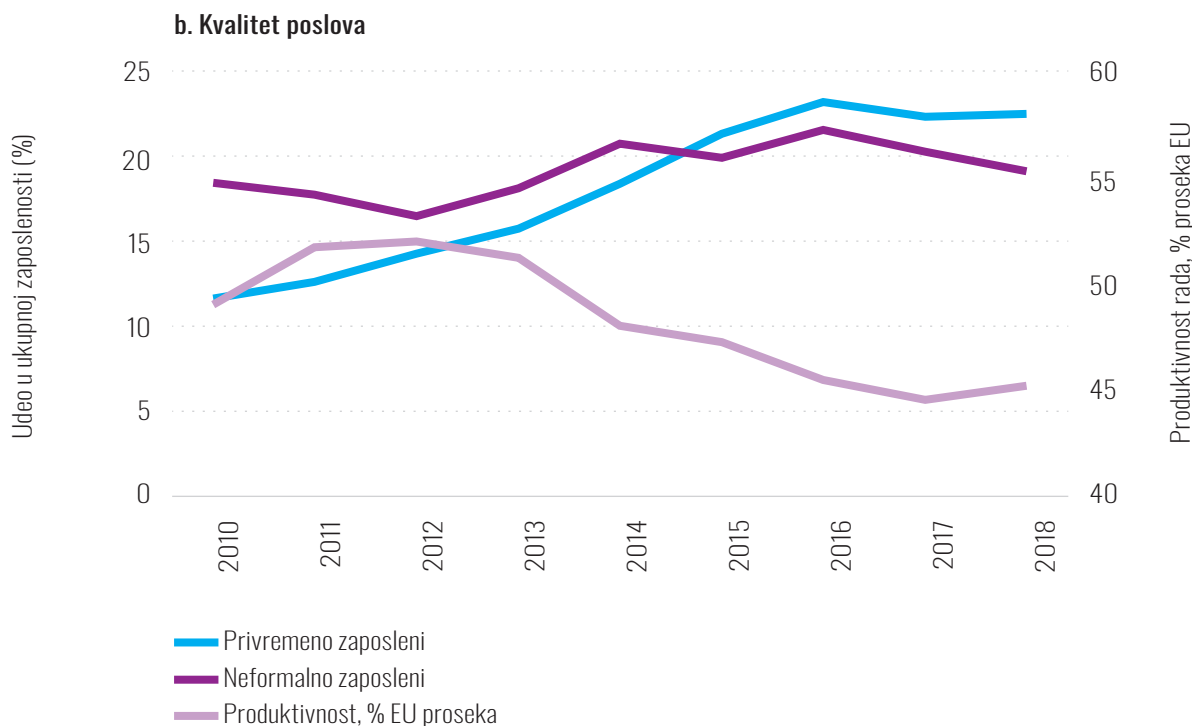
Produktivnost rada u Srbiji je izuzetno niska i ne približava se nivou EU. Produktivnost je glavni pokretač ekonomskog rasta i podržava poboljšanje zarada i životnog standarda. Trenutno je nivo produktivnosti rada u Srbiji (meren kao BDP po radniku) manji od polovine proseka EU i čak je ispod nivoa nekih susednih zemalja Zapadnog Balkana (Grafikon 1.2). Produktivnost rada koja stagnira u periodu posle krize povećala je jaz između Srbije i država članica EU, uključujući najnovije države članice iz istočne i centralne Evrope. Nagli rast zaposlenosti u Srbiji od 2014. godine delimično odražava porast zapošljavanja na poslovima nižeg kvaliteta, uključujući privremene i neformalne poslove (Grafikon 1.3, a i b). Iako je otvaranje novih radnih mesta bilo inkluzivno, jer su žene, mladi i stariji ljudi pristupili novim poslovima, to se nije pretvorilo u pristup boljim i produktivnijim radnim mestima. Ubrzanje rasta produktivnosti utoliko je važnije jer Srbija teži snažnijoj integraciji sa Evropskom unijom, poboljšanju prihoda ljudi, a da istovremeno ostane konkurentna na globalnom nivou.

Grafikon 1.2 Produktivnost rada je niska

Izvor: Procene na osnovu WDI. * BDP po zaposlenom, izražen u PKM (konstantni međunarodni dolar iz 2017. godine u hiljadama).

Grafikon 1.3a Pre kovida-19 pristup poslovima se povećao, ali se smanjio kvalitet poslova

Izvor: Procene na osnovu baze podataka Jobs Gateway i WDI.

Grafikon 1.3b Pre kovida-19 pristup poslovima se povećao, ali se smanjio kvalitet poslova

Izvor: Procene na osnovu baze podataka Jobs Gateway i WDI.

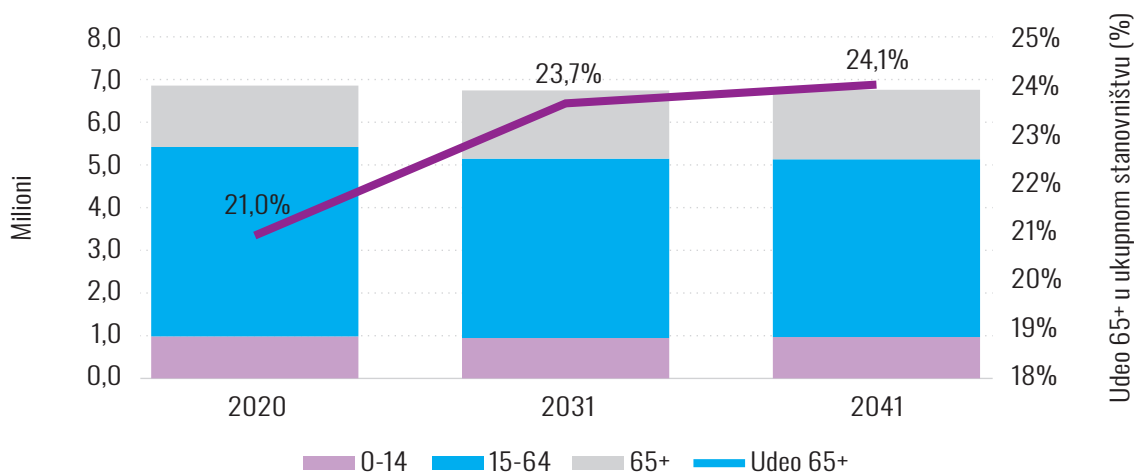
Populacija koja ubrzano stari i smanjuje se dodatno naglašava potrebu da se povećaju pristup zapošljavanju i produktivnost kako bi se zadržao i povećao trenutni životni standard. Zbog niskih stopa nataliteta i značajne emigracije, stanovništvo u Srbiji se smanjilo za oko osam procenata u poslednjih 20 godina. Istovremeno, udeo starijih (65 godina i stariji) povećao se sa 14 na 19 procenata, a udeo radno sposobnog stanovništva smanjio se u skladu s tim.⁴ Uz druge okolnosti, sve starije stanov-

ništvo dovodi do povećanja izdataka za penzije, zdravstvo i usluge dugoročne nege, kao i do većih koeficijenata zavisnosti: manji udeo radno sposobnih ljudi koji su u stanju da plate troškove vezane za starije osobe kroz porez ili iz sopstvene ušteđevine. Bez značajnog povećanja produktivnosti i većeg zapošljavanja, trenutni i projektovani demografski trendovi Srbije (Grafikon 1.4) dovešće do brzog pada rezultata po glavi stanovnika i ozbiljno smanjenja fiskalnog prostora.

⁴ Procene na osnovu podataka RZZS.

Grafikon 1.4 Biće sve manje i manje radno sposobnih odraslih osoba koji pružaju podršku starijim osobama

Izvor: Procene na osnovu podataka o stanovništvu koje prikuplja RZS.

Visok nivo nejednakosti i nedostatak mogućnosti ostavljaju značajan deo stanovništva po strani i podrivaju prosperitet Srbije. Sa Džinijevim koeficijentom od 36,2 u 2017. godini (korišćenjem međunarodno uporedivih podataka), nejednakost dohotka je veća nego u bilo kojoj zemlji EU osim Bugarske, a druga po veličini među zemljama Zapadnog Balkana.⁵ Nejednakosti i nedostatak prilika razlikuju se i na teritoriji Srbije. Na primer, stopa (apsolutnog) siromaštva je više nego tri puta veća u regionima južne i istočne Srbije u odnosu na Beograd. Nepismeno je oko 15 procenata mladih Romkinja (uzrasta od 15 do 24 godine),⁶ što je jednako ili gore od broja nepismenih u mnogim znatno siromašnijim zemljama, dok je 11 procenata romske dece mlađe od 5 godina umereno nehranjeno.⁷ Samo 55 procenata žena je zaposleno, u poređenju sa 68 procenata muškaraca.⁸ Siromašne i druge osetljive grupe takođe češće od ostalih nemaju mogućnost da poboljšaju svoj status tokom godina i između generacija.

Pored suštinske vrednosti povećanja pravičnosti i mogućnosti najosetljivijih, nedostatak inkluzije utiče na sposobnost zemlje da napreduje i brine o sve starijoj populaciji. Sve više i više mladih radnika dolaziće iz siromašnih i osetljivih grupa: procene ukazuju da će do 2030. godine oko 30 procenata novih učesnika na tržištu rada u Srbiji biti iz osetljivog okruženja i manjinskih grupa.⁹ Ako Srbija ne uspe da iskoristi puni produktivni potencijal ovih mladih radnika, biće teže da se generišu resursi potrebni za zbrinjavanje sve starijeg stanovništva. Troškovi održavanja *statusa quo* u smislu rasta i produktivnosti već su visoki. Procene ukazuju na to da bi premošćavanje jaza u zapošljavanju i zaradama između Roma i opšte populacije u Srbiji moglo doneti rast produktivnosti od 0,9 do 3,5 procenata BDP-a,¹⁰ dok bi povećanje stopa zapošljavanja žena do trenutnog nivoa muškaraca moglo povećati bruto dohodak po glavi stanovnika za čak 16 procenata.¹¹

⁵ Procene na osnovu podataka iz WDI.

⁶ UNICEF Srbija 2020.

⁷ Ibid.

⁸ Baza podataka Jobs Gateway za JIE.

⁹ Svetska banka 2019.

¹⁰ Robayo-Abril i Millán 2019.

¹¹ Cuberes i Teignier 2016.

Ulaganje u decu i mlade i pružanje podrške kako bi oni izgradili ljudski kapital i postali uspešni i produktivni članovi društva postaje sve veći prioritet. Ljudski kapital čine znanje, veštine i zdravlje koje ljudi akumuliraju tokom svog životnog veka: to je ono što im omogućava da ostvare svoj potencijal kao produktivni članovi društva. Budući da dobrobit svih starosnih grupa na kraju zavisi od produktivnosti sadašnjih i budućih radnika, ulaganja u ljudski kapital dece i mladih donose korist svih generacijama. Iako je Srbija postavila povećanja stope nataliteta kao prioritet, takođe treba obezbediti da deca i mladi iz svih sredina napreduju i postanu produktivni članovi društva. Podizanje nataliteta stoga bi trebalo da bude ishod ambicioznije i sveobuhvatnije politike podrške porodici, koja takođe treba da ima čvrst socijalni element koji prati decu od začeca, kroz rane godine i tokom čitave mladosti kako bi se osiguralo ostvarivanje punog potencijala za svu decu.

Sektori ljudskog razvoja — obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita — predstavljaju srž uspešne strategije za povećanje ljudskog kapitala i podršku za dugoročno uključivanje, blagostanje i produktivnost. Ulaganje u obrazovanje, zdravlje i veštine dece i mladih i zaštita njih i njihovih porodica od potresa izuzetno je važno za izgradnju njihove produktivnosti i otpornosti i za podsticanje transformacije Srbije u bogatije i pravednije društvo. Slično tome, starenje stanovništva zahtevaće penzijske reforme, prilagođene zdravstvene i usluge dugotrajne nege, kao i zdravstveni sistem koji može da odgovori na porast nezaraznih bolesti.

Ljudski kapital, otpornost i pandemija kovida-19

Srbija je brzo i odlučno odgovorila na pandemiju kovida-19 početkom 2020. godine.¹² Globalna pandemija kovida-19 stigla je u Srbiju početkom proleća 2020. godine i još je bila prisutna u vreme pisanja ovog izveštaja. Vlada Srbije je brzo reagovala u suzbijanju zaraze, smanjenju ekonomskih i socijalnih posledica pandemije i zaštiti

ljudskog razvoja. Resursi su brzo preraspodeljeni kako bi se ublažio uticaj na zdravlje i zaštitile starije osobe, škole su se prilagodile učenju na daljinu, jednokratna plaćanja su obezbeđena za sve odrasle građane kako bi se podstakla potrošnja, a sprovedene su i neke proširene mere socijalne zaštite. Pored toga, civilno društvo, zajednice i preduzeća preduzimali su različite inicijative za ublažavanje uticaja i olakšavanje oporavka.

Pandemija je ipak otkrila ranjivosti u pružanju usluga u sektorima ljudskog razvoja, posebno u pogledu zaštite najosetljivijih. Sistem socijalne pomoći još uvek ne reaguje sasvim adekvatno na šokove — registar socijalna karta, koji bi imao glavnu ulogu u brzom identifikovanju ranjivih grupa, i dalje se razvija, a pun regulatorni osnov za rešavanje hitnog proširenja socijalnih davanja nije uspostavljen. Vlada se, umesto toga, odlučila za univerzalnu jednokratnu gotovinsku isplatu svim punoletnim građanima i dodatni transfer penzionerima. Većina drugih ekonomskih mera i mera za podsticanje zapošljavanja isključivala je one koji nisu formalno zaposleni, poput neformalnih radnika i poljoprivrednika, dece i starih. Pritisak koji je pandemija kovida-19 izvršila na zdravstveni sistem doveo je do smanjenog pružanja usluga preventivne i kurativne nege. Učenje na daljinu smanjilo je postignuća u učenju, posebno među decom iz osetljivih grupa sa slabijim pristupom informatičkim resursima i slabijom digitalnom pismenošću. Na primer, oko 17 procenata romskih učenika osnovnih škola nije moglo da učestvuje u učenju na daljinu. Srbiji takođe nedostaju određene vrste sistema praćenja i evaluacije, uključujući podatke u realnom vremenu, koje su neophodne za praćenje i razumevanje širenja i uticaja pandemije.

Delotvorni sistemi pružanja usluga nisu važni samo za dugoročni prosperitet, već i za efikasno reagovanje na krize. Da bi efikasno odgovorio na krize, svaki sistem mora da se unapred pripremi i uključi elemente odgovora specifičnog za krizu. Ipak, ukupna efikasnost sistema ostaje najvažniji element odgovora na krizu. Sistemi sa dobro obučenom i adekvatno opremljenom radnom snagom te sa dobrom upravljačkom strukturom ne pružaju samo kvalitetnije usluge svojim građanima u normalnim vremenima, već su i bolje opremljeni za postupanje u vanrednim situacijama.

¹² Ujedinjene nacije Srbija 2020.

Globalno, pandemija je takođe naglasila snažnu međusobnu zavisnost različitih usluga ljudskog razvoja i visoke troškove slabe povezanosti. Ako zdravstveni sistemi ne mogu da obuzdaju zarazne bolesti, biće pogođeni i drugi segmenti poput obrazovanja dece, ostalih zdravstvenih usluga i sredstava za život ljudi. Bez funkcionalnih sistema socijalne zaštite, domaćinstva mogu pribegavati štetnim strategijama kao što su kršenje mera fizičkog distanciranja ili pravila kretanja, a to povećava rizik od zaražavanja u zajednici. Ako se digitalne veštine ne predaju u školi, mogućnost pružanja onlajn usluga obrazovanja i smanjenje zaražavanja biće ograničeni, odnosno iz toga će biti izostavljeni značajni delovi stanovništva. U Srbiji su najugroženiji oni koji rade u neformalnoj ekonomiji, romska populacija koja živi u naseljima ispod standarda, samohrani roditelji, beskućnici, migranti, stariji i oni koji zavise od medicinskih i socijalnih usluga; malo njih će imati koristi od vladinog paketa podsticaja. Na primer, romski medijatori tokom pandemije nisu bili u mogućnosti da pružaju medicinsku i socijalnu podršku onima kojima je pomoć potrebna, a deca u najugroženijim domaćinstvima teže su pristupala onlajn nastavi.

Zašto analiza ljudskog kapitala?

Ljudski kapital je u osnovi svake uspešne strategije za povećanje dugoročne uključenosti, blagostanja i produktivnosti. Ljudski kapital čine znanje, veštine i zdravlje koje ljudi akumuliraju tokom svog života; to je ono što im omogućava da ostvare svoje potencijale kao produktivni članovi društva. Podizanje kvaliteta obrazovanja, veština i zdravlja dece i mladih pomoći će im da ostvare svoje pune potencijale kao odrasli i izgrade otpornost na dugoročne posledice različitih životnih potresa. Izgradnja njihovog ljudskog kapitala i povećanje njihove produktivnosti izuzetno su važni jer će to takođe omogućiti da će sve manji broj radnika pružati podršku sve većem broju starijih i da brine o njima.

U odnosu na sve veće potrebe i ograničene fiskalne resurse — koje je dodatno ograničila kriza izazvana pandemijom kovida-19 — vlada će morati da se usredsredi na prioritizaciju i rebalansiranje potrošnje unutar i između sektora, kao i na poboljšanje efikasnosti pružanja usluga. Potrošnja države treba da bude rebalansirana u korist sektora ljudskog razvoja, a postoji i potreba da se odrede prioriteta i poboljša efikasnost sistema pružanja usluga. To čini analizu Ljudskog kapitala solidnim sredstvom za procenu učinka sistema i razmatranje prioriteta za reformu u sektorima ljudskog razvoja.

Ovaj izveštaj donosi sintezu nalaza nekoliko sektorskih izveštaja koji se bave učinkom sistema ljudskog razvoja. Oslanjajući se na set tehničkih napomena koje pružaju detaljnu analizu na sektorskom nivou, ovaj izveštaj rezimira nalaze iz analize sektora obrazovanja i zdravstva, penzija, aktivnih i pasivnih programa na tržištu rada i programa socijalne pomoći. Ovaj izveštaj ne pruža sveobuhvatan sažetak nalaza, nego usvaja međusektorski pristup i pokušava da utvrdi koja se pitanja odnose na više sektora. Detaljne preporuke o politikama za svaki sektor date su u napomenama za pojedinačne sektore.

Izveštaj je organizovan na sledeći način. Sledeće poglavlje daje pregled i upoređuje ishode ljudskog razvoja u Srbiji. Poglavlje 3 razmatra ukupne nivoe potrošnje širom sektora ljudskog razvoja i unutar njegovih pojedinih delova. Poglavlje 4 razmatra pokrivenost javnih usluga. Poglavlje 5 se fokusira na efikasnost i identifikuje snage i slabosti u upravljanju resursima. Poglavlje 6 završava izveštaj definisanjem agende za reformu politika.

3

IZGRADNJA
LJUDSKOG
KAPITALA
ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

SOLIDAN NAPREDAK U LJUDSKOM KAPITALU, UZ JOŠ PROSTORA ZA NAPREDAK

Ishodi ljudskog razvoja u Srbiji su solidni u odnosu na standarde Zapadnog Balkana, ali je napredak suviše spor i nejednak da bi se uspešno mogao nositi sa tri izazova — niska produktivnost, starenje i nejednakost. U svim sektorima Srbija se dobro kotira u poređenju sa mnogim sličnim zemljama koje imaju slične ishode. Ipak, u mnogim dimenzijama i dalje je potreban napredak da bi se približila standardima EU. Neka dostignuća takođe prikrivaju visoke, a ponekad i sve veće nejednakosti između regiona i grupa stanovništva, koje mogu ugroziti održivost napretka.

Indeks ljudskog kapitala Srbije je najviši na Zapadnom Balkanu, uz poboljšanje postignuto između 2010. i 2020. godine. Indeks ljudskog kapitala Svetske banke meri ljudski kapital koji deca rođena danas mogu očekivati da će dostići do 18. rođendana, s obzirom na rizike lošeg zdravlja i lošeg obrazovanja koji preovlađuju u zemlji deteta.¹³ To je kompozitni indeks koji odražava mere preživljavanja te kvantiteta i kvaliteta obrazovanja i zdravlja. Indeks ljudskog kapitala u Srbiji je porastao je sa 0,65 u 2010. godini na 0,68 u 2020. godini. Iako Srbija ima bolje rezultate od zemalja Zapadnog Balkana, nivoi ljud-

skog kapitala ostaju znatno ispod većine evropskih zemalja (Grafikon 2.1). Indeks ljudskog kapitala od 0,68 ukazuje na to da će deca rođena danas biti oko 32 procenta manje produktivna nego što bi bila da su uživala potpuno zdravlje i potpuno kvalitetno obrazovanje. Za decu u novim zemljama članicama EU kao što su Estonija ili Slovenija, na primer, ove razlike su znatno manje (22, odnosno 23 procenta).

Ipak, kada se uzmu u obzir savremeni zahtevi za veštinama i faktori načina života koji utiču na zdravlje odraslih, ljudski kapital Srbije značajno opada.

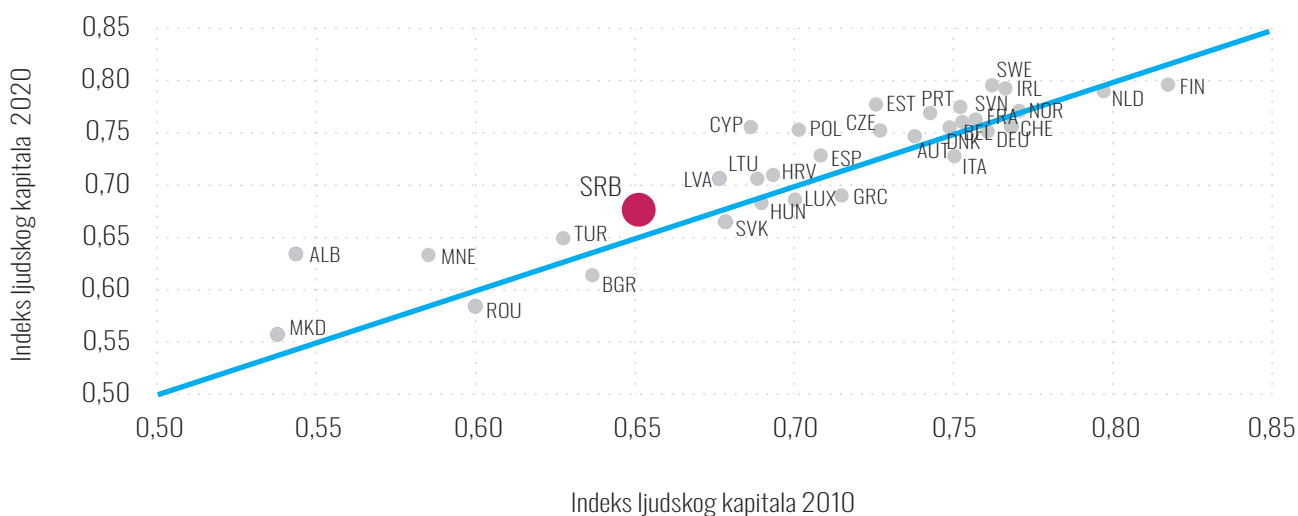
Kao globalni indeks, indeks ljudskog kapitala ne obuhvata ključne dimenzije ljudskog kapitala koje su relevantne za zemlje sa srednjim dohotkom kao što je Srbija. Kada se indeks ljudskog kapitala prilagodi¹⁴ tako da obuhvati mere za kvalitet visokog obrazovanja¹⁵ i dodatne pokazatelje¹⁶ zdravlja odraslih koji su neophodni za podršku visoke produktivnosti tokom životnog ciklusa, deca u Srbiji će ostvariti manje od polovine (48 procenata) svog punog potencijala produktivnosti.

¹³ Svetska banka 2020.

¹⁴ Vidi Demirguc-Kunt i Torre 2020.

¹⁵ Udeo stanovništva starosti od 30 do 34 godine sa diplomom visokog obrazovanja i ocenom kvaliteta za visoko obrazovanje.

¹⁶ Incidenca gojaznosti, teških epizodnih pijanica i trenutnih pušača.

Grafikon 2.1 Nivoi ljudskog kapitala u Srbiji su visoki prema standardima Zapadnog Balkana

Izvor: Procene na osnovu podataka Svetske banke o indeksu ljudskog kapitala. Tačke iznad dijagonalne linije predstavljaju poboljšanje u periodu između 2010. i 2020. godine.

Ovo poglavlje pruža pregled ishoda i akumulaciju ljudskog kapitala tokom životnog ciklusa. Poglavlje posmatra način na koji se ljudski kapital razvija tokom detinjstva i mladosti, a fokusira se na ishode zdravlja, učenja i siromaštva za decu mlađu od 18 godina. Poglavlje zatim prati prelazak u produktivan radni život tako što se fokusira na pristup produktivnim mogućnostima zapošljavanja i sve većim zdravstvenim pretnjama u odrasлом životu, nakon čega sledi posmatranje ishoda ljudskog razvoja tokom starosti. Poglavlje se završava pregledom uticaja pandemije kovida-19.

Temelji: detinjstvo i mladost

Rano ulaganje u ljudski kapital donosi najveći prinos. Veći deo moždanog razvoja dešava se u materici i u prvih 1000 dana života. Štaviše, ulaganje u ljudski kapital danas ne utiče samo na buduću isplativost, već pozitivno utiče i na kasniju akumulaciju ljudskog kapitala, pa stoga rano ulaganje u ljudski kapital donosi najveći povraćaj. Solidan razvoj u ranom detinjstvu utiče na

učenje i zdravstvene rezultate, što dovodi do dugoročnih većih prinosa na tržištu rada i boljeg zdravlja u odrasлом dobu. Socio-ekonomski napredni roditelji mogu priuštiti bolje roditeljske prakse koje doprinose boljem razvoju njihove dece. Veće zarade od rada zajedno sa kontinuiranim ulaganjima u doživotno učenje i zdravlje pomažu u smanjenju siromaštva u starijem dobu i doprinose zdravom starenju.

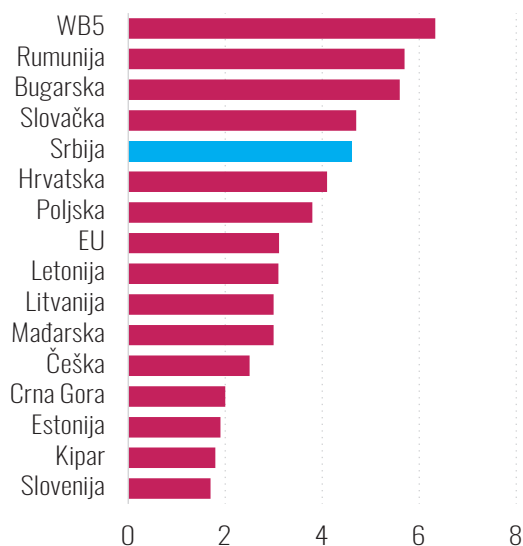
Dete rođeno danas može očekivati da živi duže nego ikada ranije, mada je i dalje neophodan napredak da bi se Srbija približila proseku EU. Prosečni očekivani životni vek povećao se za oko 4 godine između 2000. i 2018. godine, sa 72 na 76 godina, a devojčice i dečaci rođeni u Srbiji danas mogu da očekuju da će živeti 78, odnosno 73 godine, ako su uslovi jednaki.¹⁷ Ovi nivoi su u skladu sa nivoom dohotka u Srbiji, ali ostaju ispod nivoa većine zemalja EU. Slično tome, stope smrtnosti novorođenčadi i dece niže su nego u drugim zemljama Zapadnog Balkana, izuzev Crne Gore, ali su do 50 procenata više od

¹⁷ Podaci iz Pokazatelja svetskog razvoja.

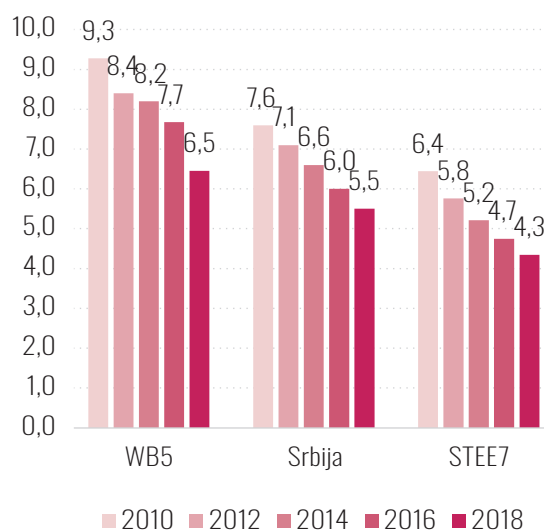
proseka EU i više nego dvostruko veće od malih zemalja u tranziciji, kao što su Estonija ili Slovenija (Grafikon 2.2a). Napredak u smanjenju stope smrtnosti novorođenčadi i dece u poslednjih deset godina takođe je bio sporiji nego u drugim zemljama Zapadnog Balkana ili među ostalim malim zemljama u tranziciji (Grafikon 2.2b).

Grafikon 2.2 Stope smrtnosti novorođenčadi i dece se poboljšavaju, ali nedovoljno brzo

a. Stopa smrtnosti novorođenčadi, na 1.000

b. Stopa smrtnosti dece do 5 godina (na 1.000 živorođene dece)

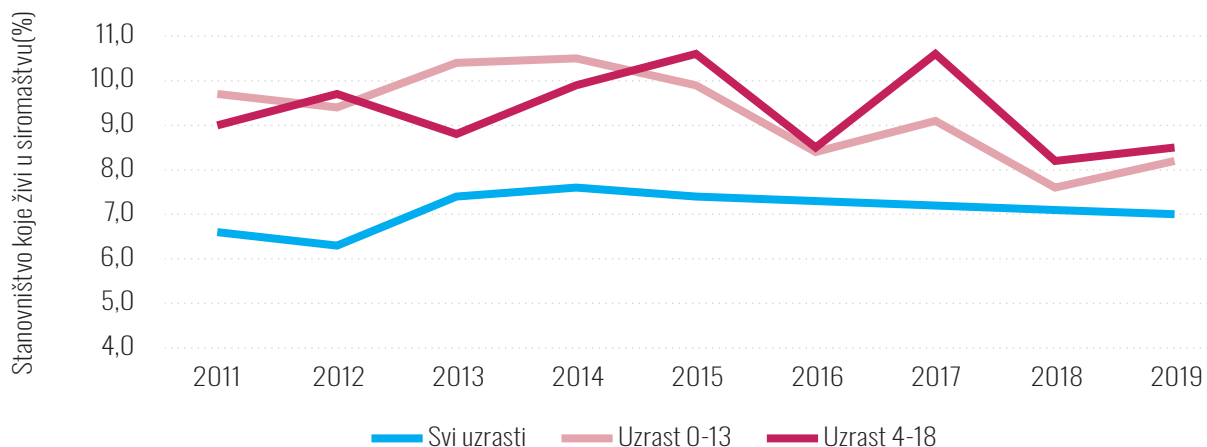

Izvori: Procene na osnovu Pokazatelja svetskog razvoja. Sedam malih zemalja u tranziciji su Bugarska, Hrvatska, Estonija, Letonija, Litvanija, Slovačka Republika i Slovenija.

Veća je verovatnoća da će u siromaštvu živeti deca nego bilo koja druga starosna grupa. Ukupno 8,2 procenta dece uzrasta 0-13 godina i 8,5 procenata dece uzrasta 14-18 godina živi u apsolutnom siromaštvu, u poređenju sa 7,0 procenata za sve starosne grupe (Grafikon

2.3). Dok siromaštvo starijih raste, deca mlađa od 18 godina i dalje su previše zastupljena među siromašnima, jer čine 20 procenata apsolutno siromašnih, prema samo 16 procenata ukupne populacije.¹⁸

¹⁸ Procene Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Srbije na osnovu podataka RZZS.

Grafikon 2.3 Veća je verovatnoća da će u apsolutnom siromaštvu živeti deca nego odrasli

Izvor: Procene Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva na osnovu podataka RZS. Granica apsolutnog siromaštva iznosila je 2019. godine 12.495 RSD (mesečni rashodi).

Postoje značajne razlike u ishodima zdravlje dece u regionima, a siromašni okruzi zaostaju. Nivo siromaštva je znatno veći u južnoj i istočnoj Srbiji nego u drugim delovima zemlje. To se ogleda u lošijim ishodima zdravlja dece. Stope smrtnosti novorođenčadi (prosek na 1000 živorođenih u periodu od 2016-2018) dostižu 11,1 i 8,7 u Pirotskom i Pčinjskom okrugu, gotovo četiri i tri puta više od stope u Moravičkom (3,1) ili Južnobačkom okrugu (3,2).¹⁹ Slične su razlike i za pokazatelje kao što su bebe sa niskom težinom na rođenju (Grafikon 2.4). Takođe, zdrav-

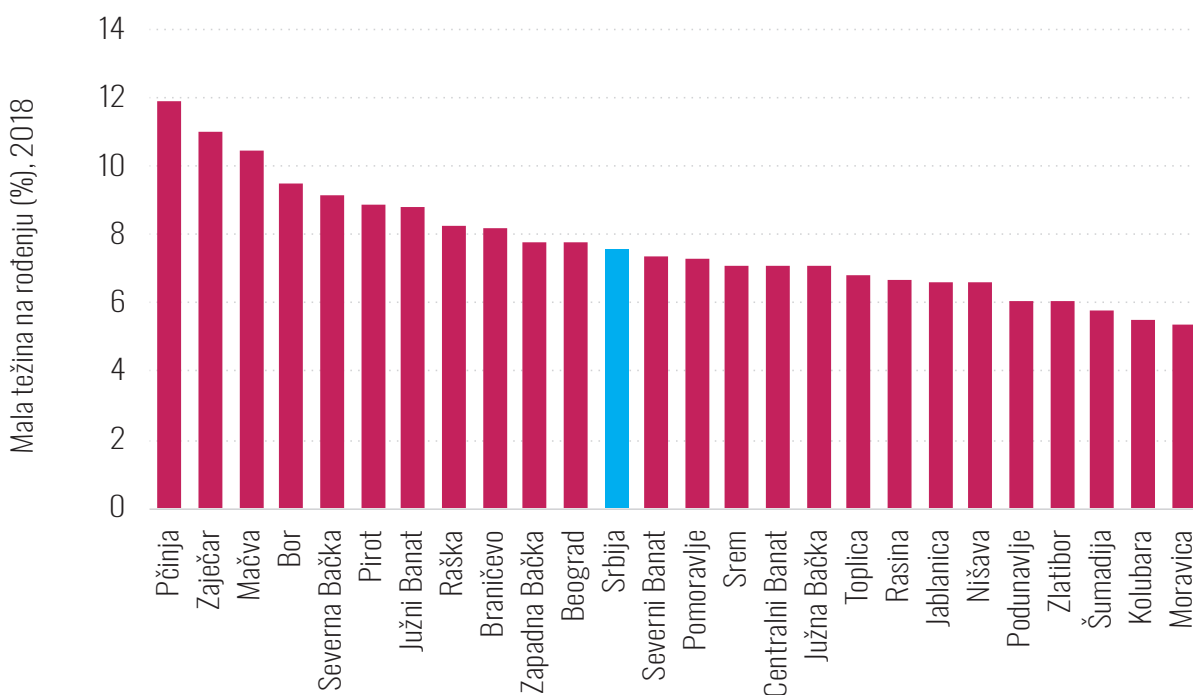
stveni ishodi za decu iz romskih naselja su se poboljšali, ali i dalje postoje značajni jazovi. Iako su stope smrtnosti novorođenčadi i dece u romskim naseljima poslednjih godina značajano smanjene, one ostaju gotovo dvostruko veće od proseka opšte populacije, a incidenca nehranjenosti je tri puta veća od one u celoj zemlji.²⁰ Nehranjenost može dugoročno značajno da utiče na zdravlje i mentalne sposobnosti, a zaostajanje u razvoju povezano je sa lošijim rezultatima školovanja, smanjenim kapacitetima za produktivnost i lošim zdravljem.²¹

¹⁹ Prosečna stopa smrtnosti novorođenčadi na 1000 živorođene dece (2016-2018). Procene su zasnovane na Bazi podataka zdravstvenih pokazatelja Srbije, Institut za javno zdravlje (IJZ).

²⁰ UNICEF 2020.

²¹ SZO — nepoznat datum publikacije.

Grafikon 2.4 Regionalne razlike u zdravlju u neonatalnom periodu (mala telesna težina na rođenju)

Izvor: Procene na osnovu Baze podataka pokazatelja zdravlja u Srbiji, Institut za javno zdravlje (IJZ).

Nezarazne bolesti su u porastu među decom. Gojaznost među decom je u porastu, a izazovi mentalnog zdravlja su sve češći među adolescentima. Procenat gojazne dece uzrasta 7-14 godina porastao je sa 2,6 procenata u 2006. godini na 4,9 procenata u 2013. godine i dostigao je 10,5 procenata u 2019. godini.²² Istraživanje o razvoju dece iz 2018. godine takođe je otkrilo da 5 procenata male dece (uzrasta 0-6 godina) pokazuje određena zaostajanja u razvoju ili invaliditet, a dodatnih 8-12 procenata ima razvojne rizike.²³ Povećava se i broj dece hospitalizovane zbog stanja mentalnog zdravlja.²⁴ Procene pokazuju da se preko 60 procenata adolescenata osećalo razdražljivo ili je bilo lošeg raspoloženja u prethodnih šest meseci, a skoro 30 procenata je imalo problema sa spavanjem.²⁵ Od 100 odraslih osoba, najmanje 20 je više puta iskusilo neke

oblike nepovoljnih iskustava u detinjstvu (nasilje i zlostavljanje, problemi mentalnog zdravlja u porodici itd.) koji su negativno uticali na zdravstvene ishode u odrasloj dobi (fizičke ili mentalne bolesti, psihološki problemi itd.).²⁶ Štaviše, pandemija kovida-19 dodatno je uticala na mentalno zdravlje dece, porodica i celokupne populacije.

Srbija je dostigla određena poboljšanja obrazovnih postignuća, što se nadovezuje na već relativno visok kvalitet obrazovanja. Prosečne godine ukupnog školovanja za stanovništvo starosti 25 i više godina neprekidno su se povećavale, a Srbija se približava nivoima drugih zemalja u regionu, pa i drugih malih zemalja koje su pristupile Evropskoj uniji (Grafikon 2.5).

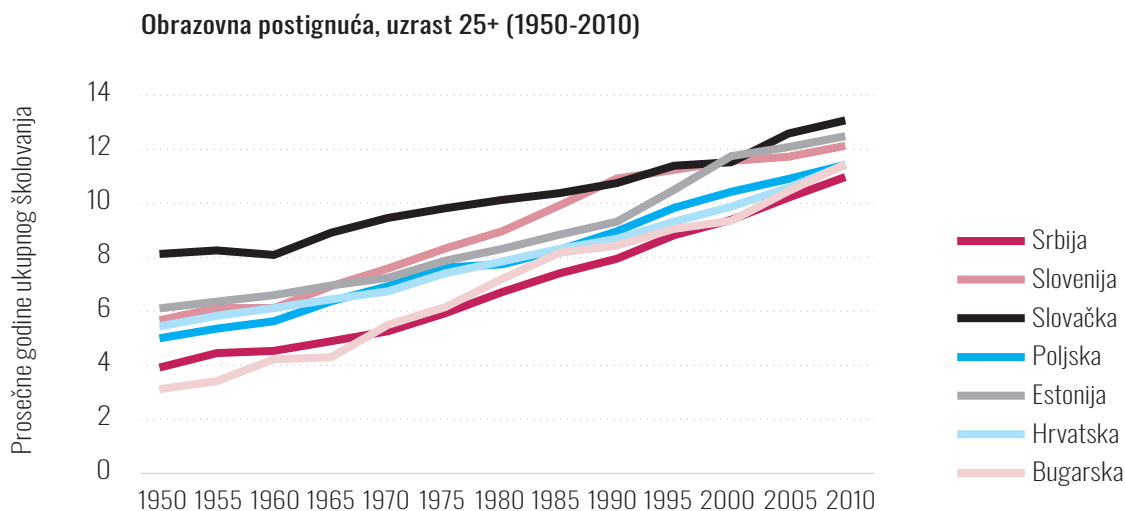
²² Nacionalna anketa o zdravlju u Srbiji iz 2019. godine

²³ Udruženje pedijatara Srbije 2018.

²⁴ Pejović-Milovančević i saradnici 2018.

²⁵ <http://www.hbsc.org/membership/countries/serbia.html>.

²⁶ UNICEF 2019.

Grafikon 2.5 Poboljšanje obrazovnih postignuća

Izvor: Procene na osnovu podataka koje daju Barro i Lee (2018).

Međutim, pristup kvalitetnom predškolskom obrazovanju i vaspitanju ostaje ograničen. Stopa pohađanja za decu uzrasta 3-5,5 godina iznosi 61 procenat, u poređenju sa ciljem EU za 2030. od 96 procenata. Pravičnost pristupa takođe ostaje izazov: upisano je samo 10,5 procenata dece iz najsiromašnijeg kvintila i 7 procenata dece iz romske populacije.

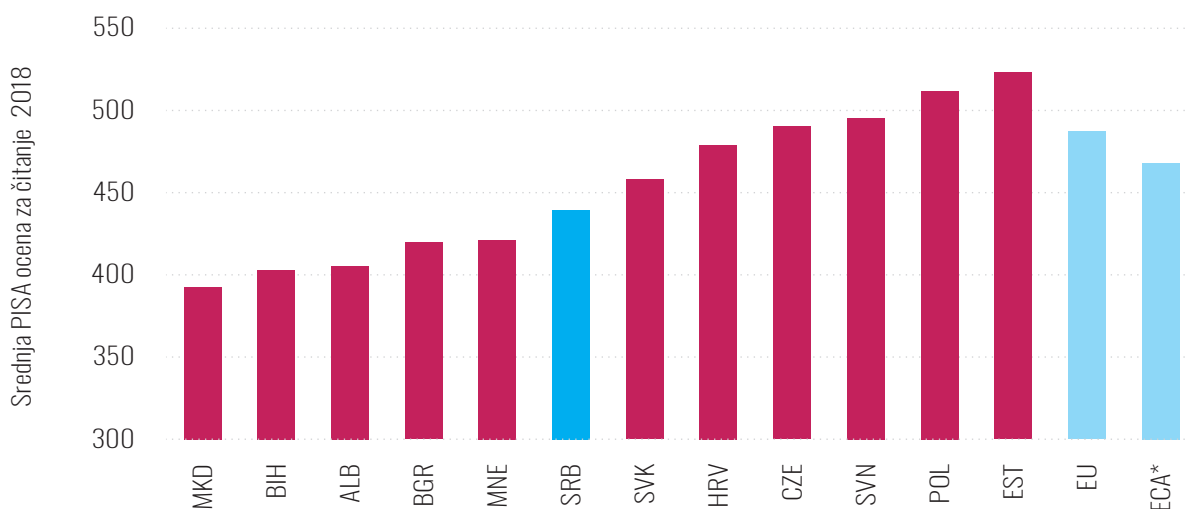
Ukupan učinak Srbije na međunarodnim procenama učenja je snažan u osnovom obrazovanju, mada se učinak pogoršava u kasnijim razredima. Na osnovu rezultata TIMSS 2019,²⁷ prosečno postignuće u Srbiji za matematiku u 4. razredu ekvivalentno je rezultatima Italije,

Slovačke ili Španije. Prosečno dete u Srbiji može da očekuje da ostane u školi 13,3 godine, isto koliko i prosečno dete u Nemačkoj. Međutim, kvalitet obrazovanja se pogoršava u kasnijim razredima. U smislu godina školovanja prilagođenih za učenje, dete u Srbiji može da očekuje 1,2 godinu manje stvarnog učenja od deteta u Nemačkoj, a zaostaje 1 godinu za ukupnim prosekom EU.²⁸ Ocene Srbije na PISA (Međunarodni program procene učeničkih postignuća) testiranju, koje obuhvata znanje i veštine petnaestogodišnjaka, najviše su na Zapadnom Balkanu. Međutim, u poslednjoj deceniji su malo napredovale i još uvek zaostaju za uporedivim zemljama EU (Grafikon 2.6).²⁹

²⁷ Mullis i saradnici, 2020.

²⁸ Podaci iz Indeksa ljudskog kapitala Svetske banke.

²⁹ OECD 2019.

Grafikon 2.6 Obrazovni ishodi (čitanje)

Izvor: OECD 2019. ECA* obuhvata zemlje koje nisu članice EU u istočnoj i centralnoj Evropi i centralnoj Aziji.

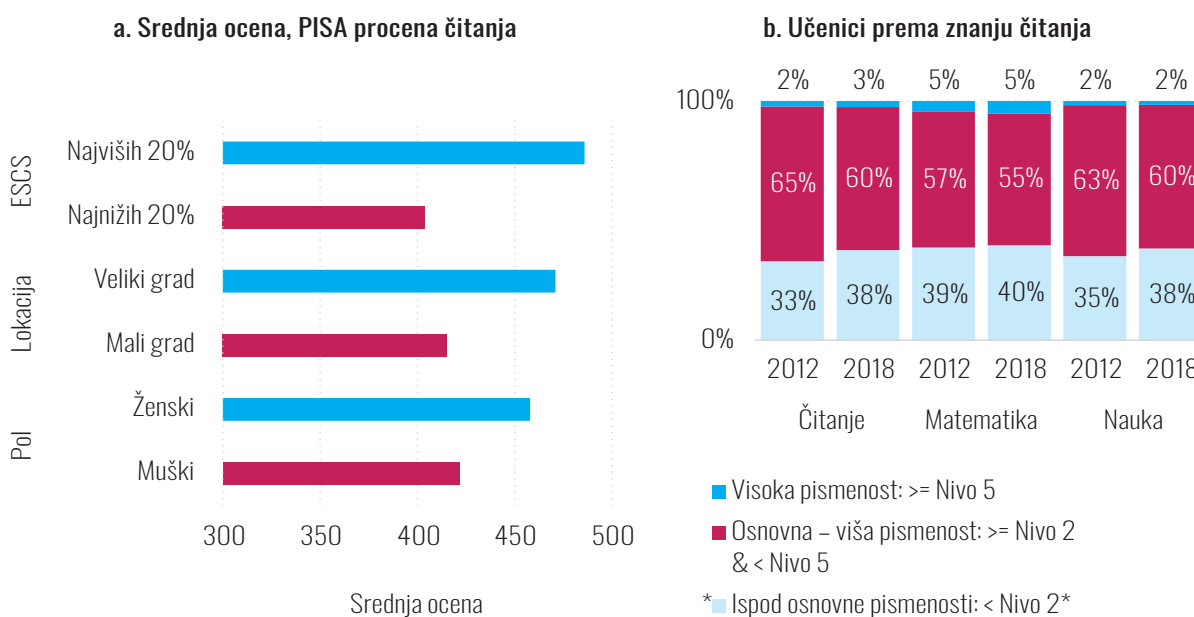
I dalje postoje velike nejednakosti u ishodima učenja. Otprilike svaki treći učenik četvrtog razreda (32 procenta) padne ili dostigne samo osnovni nivo na TIMSS testu,³⁰ a najnovija saznanja studije PISA 2018 pokazuju da gotovo četiri od deset petnaestogodišnjaka ne dostižu ni osnovni nivo pismenosti kada je reč o čitanju, matematici i prirodnim naukama (Grafikon 2.7), što Srbiju ostavlja iza proseka EU i zemalja članica OECD-a (prosek je 22 procenta za tri predmeta za članice OECD-a).³¹

Loši ishodi učenja snažno su povezani sa socio-ekonomskim statusom i geografskim položajem. Stopa funkcionalne nepismenosti u najsiromašnijoj grupi učenika (najniži kvintil) veća je za preko 20 procentnih poena od one u ukupnoj populaciji. Izraženo u vidu rizika, najsiromašniji učenici u Srbiji imaju oko 2,5 puta veće šanse da budu funkcionalno nepismeni posle devet godina školovanja u odnosu na ukupnu populaciju učenika.³² Razlika u rezultatima testova odgovara periodu od približno dve godine učenja između bogatih i siromašnih učenika te između učenika iz gradskih i seoskih sredina.

³⁰ Mullis i saradnici, 2020.

³¹ OECD 2019.

³² Ibid.

Grafikon 2.7 Značajne nejednakosti u ishodima obrazovanja

Izvor: PISA 2018. * Nivo 2 je osnovni nivo stručnosti na kome učenici počinju da pokazuju kompetencije koje će im omogućiti da efikasno i produktivno učestvuju u životu kao učenici koji nastavljaju pohađanje nastave, radnici i građani (OECD, 2019).

Ukupno gledano, preveliki broj dece ima loš početak u životu, što utiče na sposobnost zemlje da se približi produktivnijem i inkluzivnijem društvu. Mnoga ova deca se rađaju u siromašnim ili osetljivim domaćinstvima. S obzirom na nejednake mogućnosti, to utiče na njihov zdravstveni status i kvalitet obrazovanja. Takođe postoje značajne razlike u različitim delovima zemlje: gde se deca rađaju utiče na njihove šanse u životu.

Život odraslih

Iako se prelazak iz škole ka poslu poboljšao, mnogi mladi se i dalje suočavaju sa izazovima ulaska na tržište rada nakon završetka škole.³³ Kod mladih ljudi uzrasta 25-29 godina, za koje postoji veća verovatnoća da su završili obrazovanje nego za grupu uzrasta 15-24 godine, stopa nezaposlenosti je značajno opala u periodu između 2014. i 2018. godine, sa 31 na 21 procenat, a stope zaposlenosti su povećane u skladu sa prethodno navedenim padom nezaposlenosti. Međutim, neaktivnost među mladima i dalje je prilično visoka: među mladima uzrasta 15-29 godina, 20 procenata nije zaposleno niti je u procesu obrazovanja ili obuke (NEET).³⁴

³³ Podaci o tržištu rada su iz Baze podataka Jobs Gateway za JIE.

³⁴ RZZS, Anketa o radnoj snazi 2020.

Privreda Srbije stvara brojna radna mesta, ali ne za sve. Pre početka pandemije kovida-19, snažno otvaranje novih radnih mesta u godinama oporavka nakon krize povećavalo je pristup zapošljavanju i smanjivalo nezaposlenost. Stope zaposlenosti su 2018. godine, sa ukupno 59 procenata za populaciju uzrasta 15-64 godine, bile znatno više od proseka za Zapadni Balkan, mada su i dalje bile ispod proseka EU27 (Grafikon 2.8). Pristup zaposlenju se, međutim, značajno razlikuje među grupama. Žene u Srbiji imaju mnogo manje šanse da rade nego muškarci, sa jazom u stopama zaposlenosti koji je od 2010. godine konstantan (oko 13-14 procentnih poena). Oni sa niskim obrazovanjem (najviše osnovna škola) imaju manje mogućnosti za zapošljavanje, a veća je verovatnoća da će imati nesigurne poslove u neformalnom sektoru.

Relevantnost visokog obrazovanja za tržište rada takođe ostaje problematična. Diploma visokog obrazovanja ne vodi nužno do zaposlenja: u 2018. godini gotovo jedna od četiri aktivne osobe starosti 25-29 godina sa visokoškolskim kvalifikacijama (23 procenta) bila je nezaposlena. Takođe, stalno je prisutan rodni jaz u zaradama, čak i među diplomcima ustanova visokog obrazovanja.³⁵ Deo izazova leži u relevantnosti obrazovanja na tržištu rada na srednjem (uključujući i tehničko i stručno obrazovanje i osposobljavanje) i tercijarnom nivou: istraživanje potražnje za veštinama pokazuje da su se oko dve od tri firme koje su pokušale da zaposle radnike žalile na poteškoće u popunjavanju radnih mesta zbog nedostatka veština. Mnoga preduzeća takođe navode da diplomci nisu imali potrebne transverzalne veštine na radnom mestu potrebne za današnje tržište rada.³⁶

Oblast studija mladih takođe se možda ne podudara sa zahtevima tržišta rada. Trenutno samo 35 procenata diplomaca završava studije koje se smatraju važnim za održivi ekonomski rast: agrobiznis, proizvodnja, turizam, farmacija te informacione i komunikacione tehnologije.³⁷

Iako je sada veća verovatnoća da će žene pohađati visoko obrazovanje u odnosu na muškarce (tercijarni bruto upis je 79 procenata za žene i 57 procenata za muškarce), rodna segregacija u oblastima studija je česta pojava i žene imaju manje šanse da studiraju u prioritetnim sektorima.

Pristup radnim mestima ključna je odrednica siromaštva, a time i potencijalni izvor višegeneracijskog prenošenja siromaštva. U porodicama u kojima je nosilac domaćinstva nezaposlen ili neaktivan, apsolutno siromaštvo je više od osam puta veće nego u porodicama sa zaposlenim nosiocima domaćinstva. Kako su ishodi učenja dece iz nepovoljnijih sredina slabiji, a loši ishodi učenja utiču na mogućnosti zaposlenja, siromaštvo se može održavati generacijama. Da bi se postigao sveobuhvatniji rast, hitno se mora povećati produktivnost budućih generacija kroz više veština i bolje zdravlje, što će pomoći svim mladima, bez obzira na poreklo, da pređu na produktivne mogućnosti prvog zapošljavanja, a takođe će omogućiti svim odraslima da se prilagode promenljivim zahtevima tržišta rada.

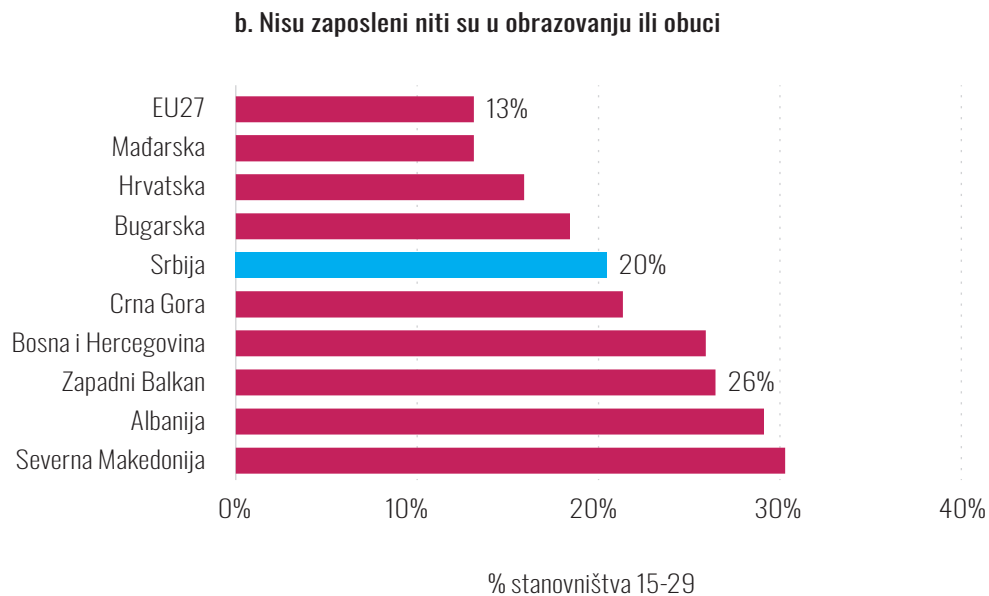
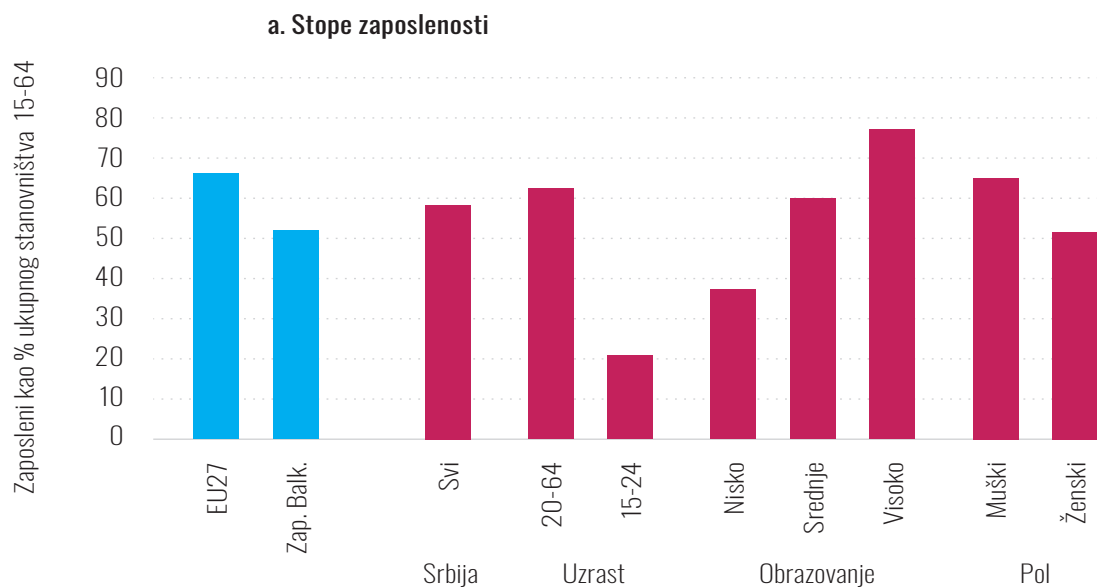
³⁵ Videti, na primer: Anić, A. i G. Kristić 2019 ili Vlada Srbije/SIPRU 2018.

³⁶ Svetska banka i Bečki institut za međunarodne ekonomske studije 2020.

³⁷ Svetska banka 2019.

Grafikon 2.8 Ključni ishodi tržišta rada razlikuju se među grupama

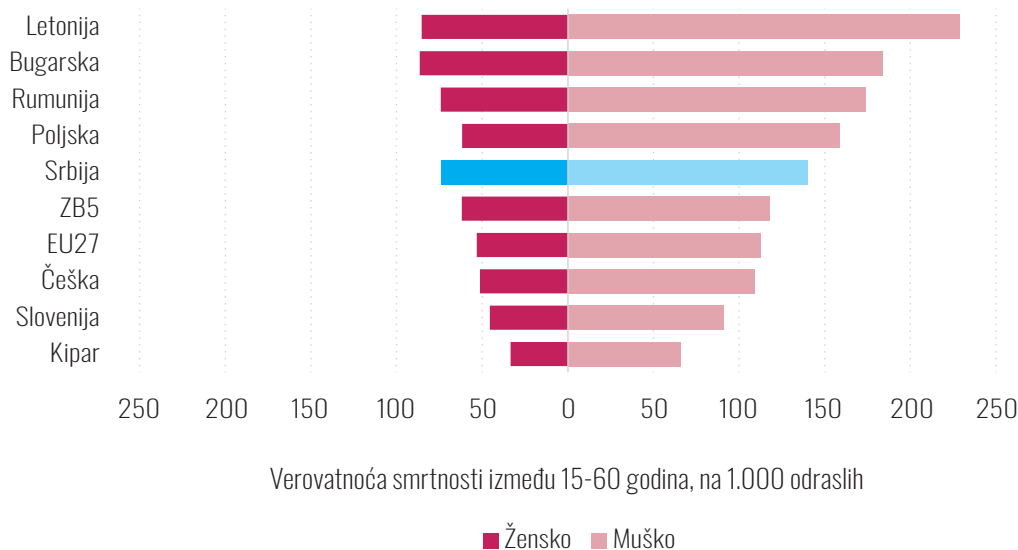
Izvor: Procene na osnovu Baze podataka Jobs Gateway za JIE. Podaci za 2018. godinu.

Nezarazne bolesti takođe uzimaju sve veći danak kada je reč o životu i blagostanju stanovništva u Srbiji. Srbija se suočava sa sve većim opterećenjem nezaraznim bolestima poput ishemijske bolesti srca, cerebrovaskularnih bolesti i raka. Ovo delimično odražava faktore životnog stila kao što su visoka učestalost gojaznosti te korišćenje alkohola i duvana.³⁸ U vreme pre pandemije ko-vida-19, nezarazne bolesti su bile uzrok oko 95 procenata svih smrtnih slučajeva u Srbiji (u poređenju sa 3 procenta za zarazne bolesti, bolesti majki, perinatalne bolesti i nutritivna stanja te 2 procenta za povrede). Ovaj udeo je veći nego u većini zemalja EU, što odražava veći mortalitet od nezaraznih bolesti u Srbiji.³⁹ Usled visoke incidence nezaraznih bolesti, stope smrtnosti odraslih (verovatnoća da će osoba koja je navršila 15 godina umreti pre nego što napuni 60 godina) veće su nego u drugim zemljama Zapadnog Balkana i EU (Grafikon 2.9). Mnoge nezarazne bolesti

mogu se sprečiti ili izlečiti ranim otkrivanjem i promenom životnog stila. Međutim, kao što se vidi na Grafikonu 2.10, Srbija je srazmerno neefikasna u sprečavanju smrtnosti od raka: nekoliko zemalja, uključujući Finsku, Švedsku i Češku, imaju veću učestalost raka među stanovništvom, ali mnogo niže stope smrtnosti među obolelima od raka.

Stope smrtnosti majki i dalje su visoke u poređenju sa drugim zemljama. Pristup predmaterinskoj i neonatalnoj nezi je visok, a pružanje usluga u ustanovama je univerzalno (vidi Poglavlje 5); ipak, rizik od umiranja povezan sa porođajem u Srbiji je iznenađujuće visok. To ukazuje na neoptimalni kvalitet kliničke nege. Stopa smrtnosti majki od 12 na 100.000 živorođenih viša je nego u bilo kojoj drugoj zemlji Zapadnog Balkana, osim u Albaniji, dvostruko veća od EU27 i Ujedinjenog Kraljevstva, a šest puta veća nego u Poljskoj.

Grafikon 2.9 Stope smrtnosti odraslih su visoke

Izvor: Procene na osnovu WDI. Stopa smrtnosti odraslih — verovatnoća da će oni koji su doživeli 15 godina umreti pre 60. godine (prikazano na 1.000 stanovnika).

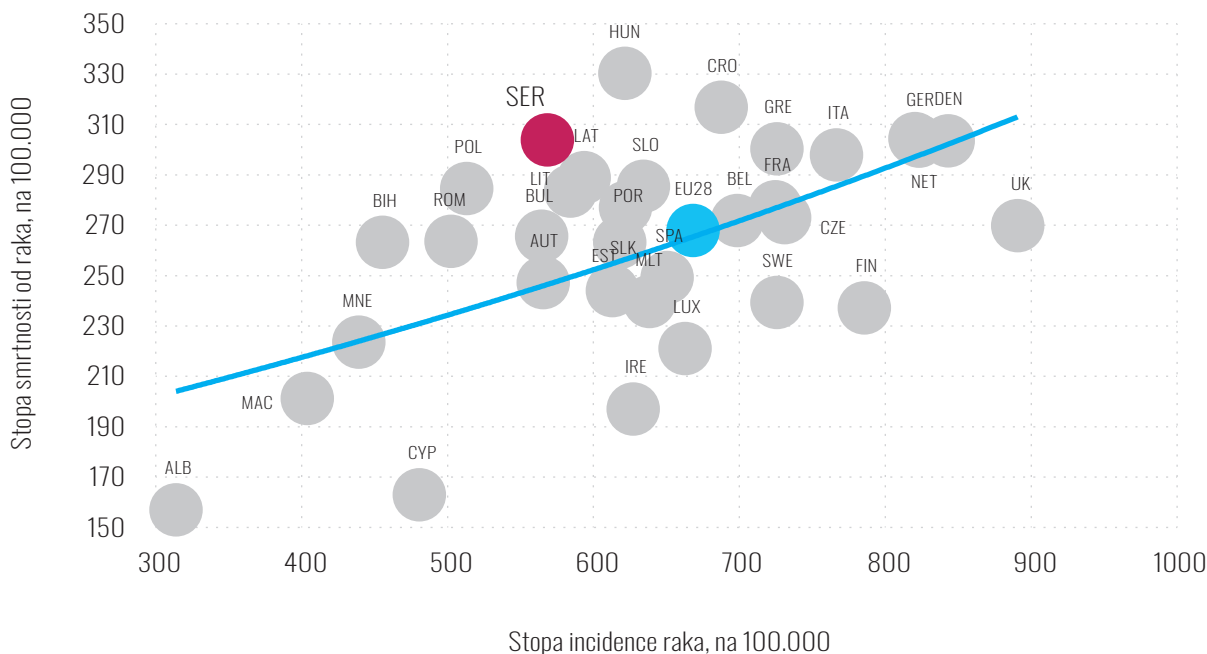
³⁸ Na primer, učestalost gojaznosti, teške konzumacije alkohola i pušenja je iznad proseka Zapadnog Balkana i značajno je veća kod odrasle populacije u Srbiji nego u većini evropskih zemalja (Demirguc-Kunt i Torre 2020).

³⁹ SZO 2018.

Odrasli stanovnici Srbije su među najmanje zadovoljnim svojim zdravstvenim statusom u Evropi.

Zdravstvena samoprocena poboljšala se između 2015. i 2018. godine, a više od polovine stanovnika uzrasta 16 godina i više prijavilo je da je dobrog ili vrlo dobrog zdravlja. Međutim, u Srbiji više ljudi svoje zdravlje i dalje smatra lošim ili veoma lošim nego u bilo kojoj drugoj evropskoj zemlji, osim u Hrvatskoj. Verovatnoća da odrasla osoba koja živi u Srbiji oceni svoje zdravstveno stanje kao loše ili veoma loše je četiri puta veća nego kod osobe koja živi u Holandiji.⁴⁰ Veliko opterećenje smrtnosti od bolesti koje se mogu sprečiti i izlečiti i povezanih zdravstvenih troškova naglašavaju potrebu za reformama zdravstvenog sektora radi poboljšanja kvaliteta, efikasnosti i uključivanja.

Grafikon 2.10 Srbija je, uporedno gledajući, neuspešna u ranom otkrivanju i lečenju raka

Izvor: Procene na osnovu podataka Eurostata. Podaci iz 2017. godine.

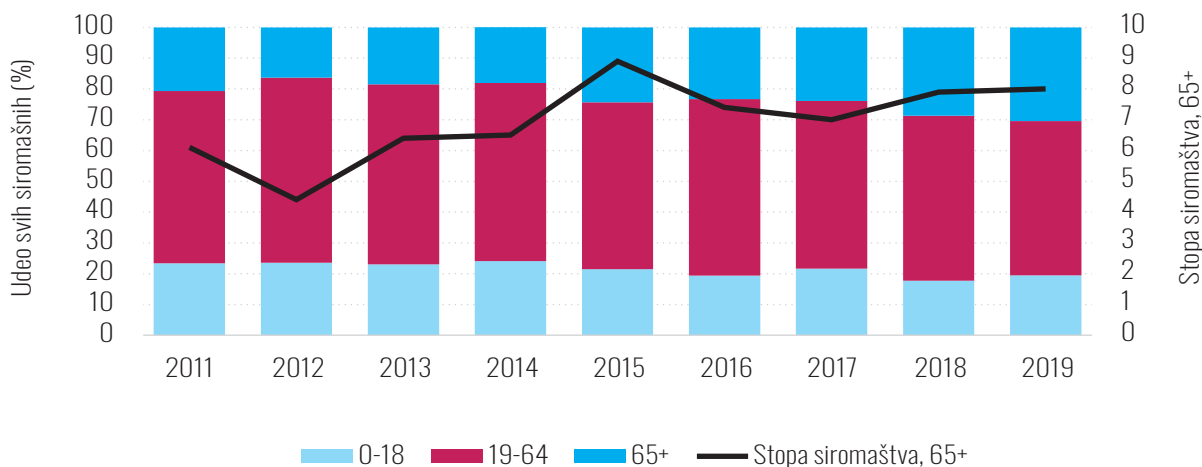
⁴⁰ Podaci iz Ankete EU o prihodima i uslovima života.

Starost

Broj starijih osoba se stalno povećava i njima će biti potrebne prilagođene usluge zdravstvene i socijalne zaštite te dugoročne nege. Udeo starih osoba (65 godina i stariji) u populaciji se skoro udvostručio od 1990. godine, a prema procenama Ujedinjenih nacija stopa zavisnosti starih (odnos starih lica prema aktivnom stanovništvu) povećaće se za dodatnih 50 procenata od sada do 2050. godine, sa 29 na 44 procenta. Povećava se i osetljivost ove starosne grupe, jer rizici od lošeg zdravlja rastu sa godinama, dok se radna sposobnost smanjuje. Zapravo, stare osobe imaju sve veći udeo u apsolutno siromašnoj populaciji (porast sa 21 procenat 2011. godine na 30 procenata 2019. godine) (Grafikon 2.11). To ima duboke implikacije na penzije i programe socijalne pomoći, kao i na potrebu za prilagođavanjem zdravstvene zaštite i usluga dugotrajne nege, u smislu opsega zdravstvenih i socijalnih usluga namenjenih da pomognu ljudima da žive svoj život što je moguće samostalnije.

Kvalitet života u starosti znatno je smanjen zbog lošeg zdravlja u Srbiji. Sa 60 godina, muškarac u Srbiji može da očekuje da će živeti još samo 14 godina u prihvatljivo dobrom zdravlju, što znači da mu se period zdravog života skraćuje za pet godina u poređenju sa Francuskom i za dve godine u poređenju sa Albanijom (Grafikon 2.12). Ovaj jaz je sličan kod žena. Na pitanje o svom zdravstvenom stanju, kod starijih osoba u Srbiji postoji dvostruko veća verovatnoća da će svoje zdravstveno stanje oceniti kao loše u odnosu na njihove vršnjake u Evropskoj uniji. Udeo osoba sa uočenim zdravstvenim problemima je takođe veći u ruralnim sredinama.⁴¹ Istraživanje starijih osoba koje nisu u ustanovama dugoročne nege ukazuje na to da je 38 procenata stanovnika starijih od 65 godina i čak 72 procenta stanovnika starijih od 85 godina imalo poteškoća sa svakodnevnim aktivnostima, kao što su kuvanje, čišćenje, izlazak, upravljanje finansijama ili korišćenje telefona odnosno interneta.⁴²

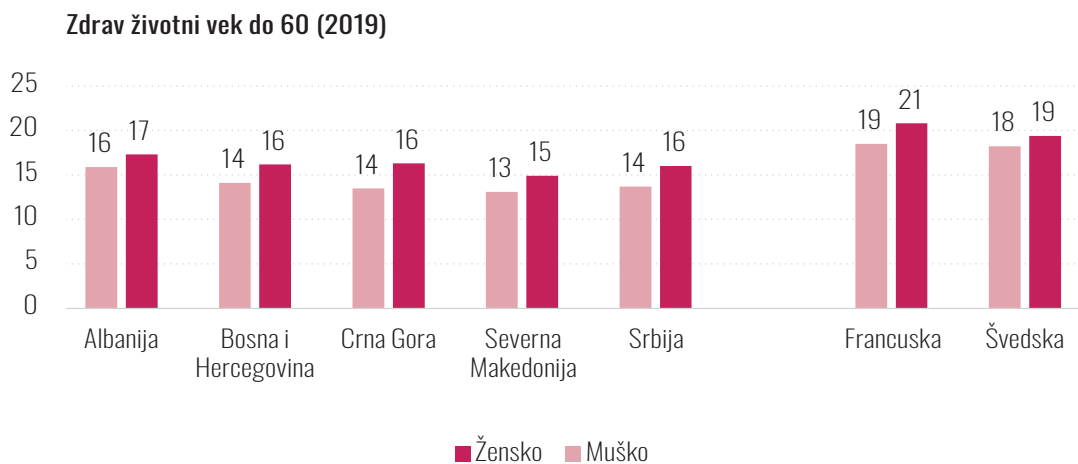
Grafikon 2.11 Stariji čine sve veći udeo stanovništva koje živi u apsolutnom siromaštvu

Izvor: Procene na osnovu podataka RZZS, 2020.

⁴¹ Monitoring socijalne situacije u Srbiji (MONS) 2018.

⁴² Hirose, K. i Z. Czepulis-Rutkowska 2016.

Grafikon 2.12 Loše zdravlje utiče na kvalitet života starih osoba

Izvor: Procene zasnovane na bazi podataka SZO.

Ljudski kapital i pandemija kovida-19

Brza i opsežna akcija vlade ublažila je ekonomski i socijalni uticaj krize na ljudski razvoj. Pandemija kovida-19 pogodila je Srbiju početkom 2020. godine. Do oktobra 2021. godine Srbija je zvanično registrovala više od 900.000 slučajeva i nešto više od 8.000 smrtnih slučajeva od kovida-19. Čini se da je, među zemljama Zapadnog Balkana, Srbija krizu preživela sa najnižim troškovima po ekonomsku aktivnost, delimično zahvaljujući solidnom paketu fiskalnih podsticaja. Ekonomski rast je opao za 1 procenat u 2020. godini (prilično skroman pad uzimajući u obzir ozbiljnost krize) te nije došlo do masovnog gubitka radnih mesta.⁴³ Srbija je jedna od evropskih zemalja koje su najbrže obezbedile vakcine i sprovele vakcinaciju, što je osnova za održivi ekonomski oporavak i suzbijanje infekcije, bolesti i smrtnih ishoda povezanih sa kovidom-19.

Međutim, na stanovništvo su uticali ekonomska recesija, direktne mere suzbijanja širenja virusa i smanjeni kapaciteti za pružanje zdravstvenih usluga koje se ne odnose na kovid-19. Srbija je, među zemljama Zapadnog Balkana, doživela verovatno najmanji uticaj na siromaštvo, sa procenjenih 0,1 procentnih poena, u poređenju sa oko 4 procentna poena u Albaniji i Severnoj Makedoniji, odnosno više od 5 procentnih poena u Crnoj Gori.⁴⁴ Međutim, procenjuje se da se trećina domaćinstva sa decom suočila sa smanjenjem prihoda.⁴⁵ Očuvanje formalne zaposlenosti nalazilo se u središtu paketa podrške privatnom sektoru,

pa stoga formalno zapošljavanje i nezaposlenost uglavnom nisu pretrpeli nikakav uticaj, štaviše, zabeležili su poboljšanje. Međutim, najveći teret uticaja podneli su najosetljiviji delovi populacije, jer je broj neformalnih radnih mesta opao za nekih deset procenata.⁴⁶ Informacije o trendovima zarada nisu još uvek dostupne, ali su zarade verovatno smanjene, naročito u neformalnom sektoru usluga.

Osetljive grupe su najteže pogođene pandemijom.

Pored gubitka poslova i prihoda, s obzirom na visok nivo plaćanja zdravstvenih izdataka iz džepa građana, povećanje razlika u zaradama podrazumeva i povećanje zdravstvenog jaza, naročito sa padom redovnih poseta ustanovama primarne zdravstvene zaštite. Učenje putem interneta je negativno uticalo i na decu bez efikasne roditeljske podrške kod kuće i na decu bez digitalnih veština ili imovine. Na primer, 17 procenata romskih učenika u osnovnim školama nije bilo u mogućnosti da pristupi modelima za učenje na daljinu. Iako je Srbija uspela da obezbedi široku pokrivenost daljinskim učenjem tokom pandemije, postoje neki dokazi o gubitku vremena za nastavu u poslednjoj školskoj godini, jer je oko dve trećine dece uzrasta od 7 do 12 godina koristilo učenje na daljinu manje od 4 sata na dan.⁴⁷ Još uvek nema dovoljno informacija o stvarnim gubicima u učenju, ali međunarodne procene o gubicima u učenju ukazuju na to da je ograničeno učenje na daljinu možda uticalo na ishode učenja među decom iz siromašnih i osetljivih porodica.⁴⁸

⁴³ Svetska banka 2021.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ UNICEF 2020.

⁴⁶ Podaci iz Anketa o radnoj snazi iz 2019. i 2020. godine, RZZS.

⁴⁷ UNICEF, MPNTR i Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet 2020.

⁴⁸ Detaljne studije sprovedene u osam zemalja OECD-a sa visokim prihodima potvrđuju da se (i) gubici u učenju javljaju u nizu predmeta i razreda uprkos naporima da se održi nastava i da (ii) neki učenici imaju veće gubitke u učenju od drugih. Videti Donnelly, R. i H. A. Patrinos 2021.

4

IZGRADNJA
LJUDSKOG
KAPITALA
ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

SMANJENJE JAVNE POTROŠNJE NA LJUDSKI RAZVOJ

Troškovi povezani sa pandemijom kovida-19 dovešće do zatezanja fiskalnog prostora, ali će biti važno da se prioritet dâ osnovnoj potrošnji u sektorima ljudskog razvoja kako bi se očuvao ljudski kapital i nastavila njegova izgradnja. Čak i uz značajne napore na poboljšanju efikasnosti — ostvarivanje boljih ishoda sa istim resursima — biće izazov da se značajno poboljšaju ishodi ljudskog razvoja i ostvari približavanje zemljama EU bez povećanja potrošnje u sektorima ljudskog razvoja.

Pre pandemije kovida-19, ukupni rashodi opšteg nivoa države u Srbiji bili su veći nego u mnogim zemljama Zapadnog Balkana i blizu nivoa novih država članica EU. Budžetski izdaci u Srbiji smanjivali su se između 2014. i 2019. godine. Sa 42 procenta BDP-a (prosek za period od 2015. do 2019. godine), ukupni nivoi državne potrošnje ipak su bili znatno veći od proseka za Zapadni Balkan (36 procenta) i široko uporedivi sa zemljama višeg dohotka u Evropskoj uniji.⁴⁹

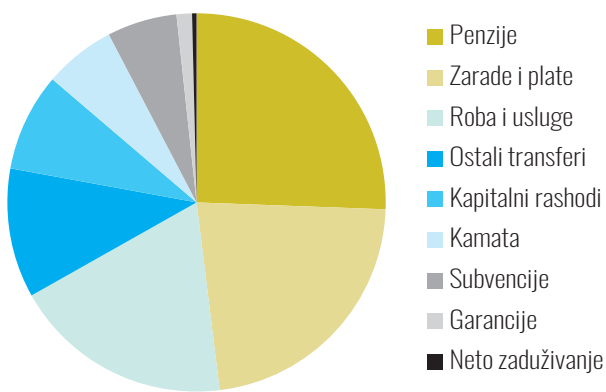
Sastav potrošnje se, međutim, razlikuje od ostalih zemalja, što odražava i starenje stanovništva u Srbiji i izbore u okviru politika. Tekući izdaci dominiraju budžetom. Sa oko 3,5 procenta BDP-a (prosek od 2015. do 2019. godine), kapitalni izdaci bili su na sličnom nivou kao i državna podrška privredi — potrošnja na subvencije i aktivirane garancije u proseku je iznosila 3 procenta BDP-a u istom periodu. Državni izdaci za plate i penzije čine skoro polovinu svih rashoda (Grafikon 3.1), a penzije skoro četvrtinu svih državnih rashoda. Zaposlenost u javnom sektoru opala je poslednjih godina zbog prirodnog odliva, ali zarade u javnom sektoru i dalje premašuju zarade u privatnom sektoru, a fond zarada ostaje na oko 9 procenta BDP-a, slično novim zemljama članicama EU.

Potrošnja Srbije u sektorima ljudskog razvoja, mereno udelom u BDP-u, i dalje ostaje niska u poređenju sa potrošnjom u većini zemalja EU. U periodu od 2018. do 2019. godine, državna potrošnja na zdravstvo, obrazovanje i socijalnu zaštitu dostigla je 23 procenta BDP-a ili 55 procenta svih državnih rashoda. Međutim, ako se izuzmu izdaci za penzije, izdvajanja Srbije za sektor ljudskog razvoja ostaju na nivou ostalih zemalja Zapadnog Balkana, ali znatno ispod proseka EU. Najnovije informacije za koje su korišćeni uporedivi podaci, za period od 2013. do 2018. godine, ukazuju na to da je potrošnja Srbije, kao udeo u BDP-u, iznosila tri četvrtine proseka za zemlje EU i

⁴⁹ Procene na osnovu baze podataka MMF-a o Svetskim ekonomskim izgledima, izdanje iz aprila 2021. godine.

samo dve trećine potrošnje Finske ili Danske.⁵⁰ S obzirom na to da su zemlje EU bogatije, čak i male razlike u udelu u BDP-u prevode se u velike razlike u pogledu apsolutnog nivoa sredstava koja se ulažu u jačanje ishoda ljudskog razvoja.

Grafikon 3.1 Rashodi Srbije na državnom nivou delimično odražavaju visoke izdatke za zarade, plate i penzije

Izvor: Procene na osnovu podataka Ministarstva finansija, Program ekonomskih reformi.

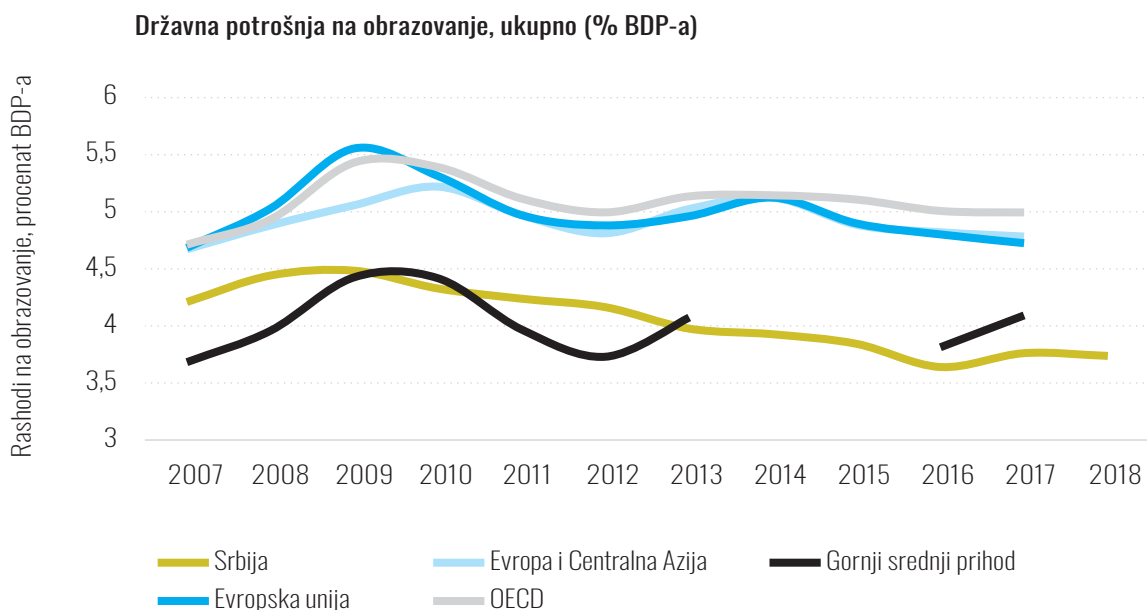
Pre kovida-19, javna potrošnja u sektorima ljudskog razvoja opadala je u trenutku kada je bilo potrebno više boljih ulaganja. Ekonomski oporavak od globalne finansijske krize nije se preveo u oporavak javne potrošnje na ljudski razvoj. Potrošnja za zdravstvo i obrazovanje opali su u proteklih deset godina: javna potrošnja na obrazovanje opala je za pola procentnog poena BDP-a, a javna potrošnja na zdravstvo za jedan procentni poen, što je povećalo jaz u odnosu na EU. Državna potrošnja na socijalnu pomoć takođe je vremenom opala.

U poređenju sa drugim zemljama u regionu i prosekom EU, Srbija troši relativno skroman deo svojih javnih resursa na obrazovanje (uključujući sve nivoe). Srbija je 2018. godine (poslednja godina za koju su postojali potpuni podaci) potrošila 3,7 procenata BDP-a na obrazovanje, u poređenju sa 4,7 procenata u EU27 (Grafikon 3.2) i u poređenju sa 4,5 procenata u Srbiji 2009. godine. Kao udeo u ukupnoj javnoj potrošnji, Srbija takođe troši nešto manje (9,3 procenta) od proseka za EU27 (9,9 procenata). I javno finansiranje visokog obrazovanja u Srbiji je u padu pa sada iznosi 0,55 procenata BDP-a, u odnosu na 0,66 procenata 2014. godine. Potrošnja Srbije za obrazovanje pada ispod referentne vrednosti Ujedinjenih nacija od najmanje 4,6 procenata BDP-a, koliko je potrebno da bi se obezbedilo inkluzivno i pravično kvalitetno obrazovanje i promovisale mogućnosti celoživotnog učenja za sve (Cilj održivog razvoja 4). Na relativnoj osnovi po učeniku, potrošnja Srbije jednaka je proseku EU, mada je to u apsolutnom iznosu manje od petine proseka za zemlje EU.

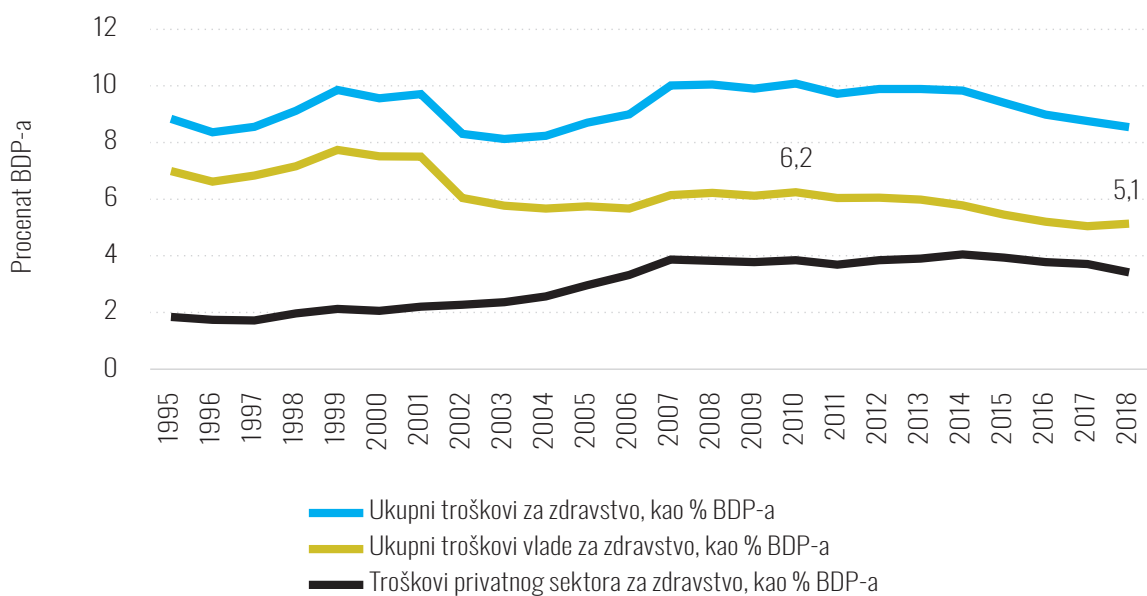
Državna potrošnja na zdravstvo zabeležila je pad pre kovida-19, dok su privatni izdaci i dalje izuzetno visoki. Od 2013. godine postoji trend smanjenja potrošnje na javno zdravstvo (Grafikon 3.3). Sa oko 5 procenata BDP-a (poslednji podaci iz 2018. godine), izdaci opšteg nivoa države na zdravstvo su slični susednim zemljama, ali su ispod proseka EU (6 procenata). Međutim, Srbija se izdvaja i među susedima i među zemljama sa višim prihodima po visokom nivou zdravstvenih izdataka iz džepa građana (Grafikon 3.4). Ovi značajni dodati privatni troškovi za zdravstvenu zaštitu — uglavnom za farmaceutske proizvode — onemogućavaju grupe sa niskim prihodima da pristupe kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti i u značajnoj meri smanjuju njihov kapacitet za rešavanje „katastrofalnih” zdravstvenih događaja. Istraživanje UNICEF-a s početka 2021. godine ukazuje na to da neplanirani troškovi povezani sa kovidom-19 utiču na četvrtinu domaćinstava sa decom i da je sada 77% troškova povezano sa zdravljem.⁵¹

⁵⁰ Procene na osnovu podataka EUROSTAT-ovog Evropskog sistema integrisane statistike socijalne zaštite (ESSPROS).

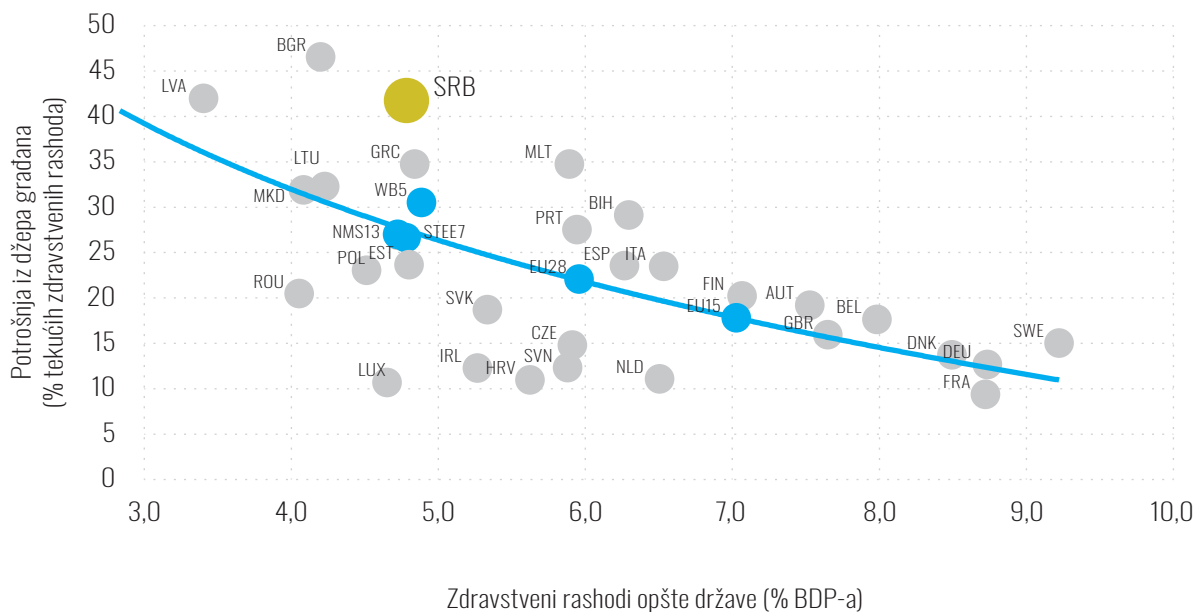
⁵¹ UNICEF, 2021.

Grafikon 3.2 Državni rashodi na obrazovanje se smanjuju

Izvor: Podaci Srbije za 2018. godinu zasnivaju se na završim računima budžeta Republike Srbije i AP Vojvodine za 2018. godinu, zajedno sa potrošnjom na lokalnom nivou na osnovu podataka Uprave za trezor. Podaci za prethodne godine i uporedne zemlje su iz UIS-a i Eurostata.

Grafikon 3.3 Državni rashodi na zdravstvo se smanjuju

Izvor: Procene zasnovane na Nacionalnim zdravstvenim računima Srbije.

Grafikon 3.4 Zdravstvene rashode u velikoj meri čini ono što građani plaćaju iz svog džepa

Izvor: Procene na osnovu WDI. Napomena: Podaci su za 2017. godinu.

Sličan trend opadanja može se primetiti i kod potrošnje na socijalnu zaštitu (Grafikon 3.5). Socijalna zaštita obuhvata socijalno osiguranje,⁵² politike tržišta rada⁵³ i socijalnu pomoć.⁵⁴ Penzije čine veliki deo potrošnje na socijalnu zaštitu (i glavčinu potrošnje u sektorima ljudskog razvoja zajedno). Zakonom o privremenom uređivanju načina isplate penzija (sprovedenim 2014. godine) vlada je uspela da obuzda rashode za penzije. Zajedno sa

ekonomskim rastom, ova mera pomogla je da se smanji udeo izdataka za penzije u BDP-u sa 12,3 procenta 2014. godine na 10,3 procenta 2020. godine. Istovremeno, brza poboljšanja na tržištu rada u periodu oporavka posle krize dovela su do značajnog povećanja penzijskih doprinosa. Međutim, ovi trendovi se neće održati u budućnosti ako se nastavi demografski pad. Što se tiče potrošnje vezane za tržište rada (0,38 procenta BDP-a), najveći deo potrošnje odlazi na naknade za nezaposlenost, a Srbija troši vrlo malo na aktivne programe zapošljavanja (oko 0,08 procenta BDP-a, u poređenju sa više od 0,40 procenta kod mnogih uporedivih evropskih zemalja).

Potrošnja za socijalnu pomoć takođe je opala i pomerala se sa programa usmerenih na siromaštvo. Potrošnja za socijalnu pomoć (1,96 procenta BDP-a 2020. godine) i dalje je slična nivou potrošnje u mnogim zemljama EU, ali je opala u odnosu na 2013. godinu (Grafikon 3.5). Štaviše, u okviru programa socijalne pomoći došlo je do važnog pomaka ka kategorijskim davanjima, naročito onim

⁵² Socijalno osiguranje obuhvata penzije povezane sa plaćanjem doprinosa (starosna, invalidska, porodična) i druga socijalna osiguranja (povreda na radu, bolovanje, zdravstveno i drugo socijalno osiguranje).

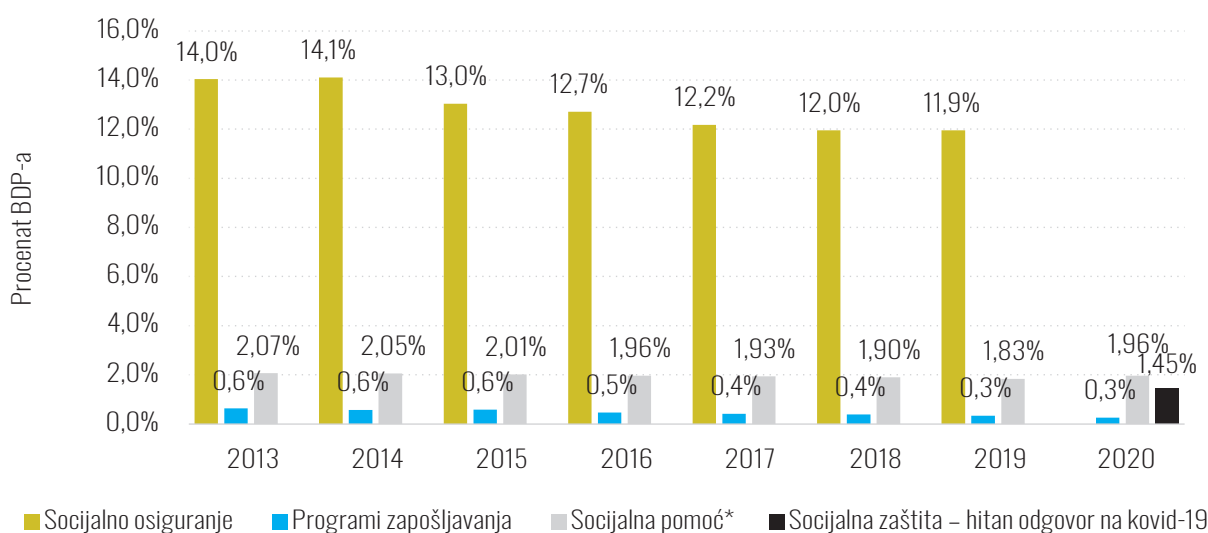
⁵³ Politike tržišta rada obuhvataju usluge tržišta rada, obuku na tržištu rada, podsticaje za zapošljavanje / subvencionisanje zarada, mere zapošljavanja za osobe sa invaliditetom, podršku preduzetništvu (gotovinska, u nature, zajmovi, obuke), druge aktivne politike tržišta rada, naknade za nezaposlene.

⁵⁴ U Srbiji, za razliku od drugih zemalja, naknada zarada za porodiljsko odsustvo (osim za one koji imaju fleksibilne ugovore o radu) potpada pod socijalnu pomoć, jer se ne finansira iz doprinosa, odnosno država to finansira direktno iz poreskih prihoda, a ne kroz doprinose za socijalno osiguranje, što je uobičajena praksa u drugim zemljama.

koja se fokusiraju na pronatalne beneficije, i ta davanja preuzimaju programe usmerene na siromaštvo kao najveće programe socijalne pomoći. Gledajući samo potrošnju na programe usmerene na siromaštvo, Srbija troši manje od trećine evropskog proseka (3,2 procenta BDP-a). Takođe, malo se troši na formalne usluge javne nege i naknade za starije osobe (0,45 procenta BDP-a 2017. godine).⁵⁵

Grafikon 3.5 Potrošnja na socijalnu zaštitu u Srbiji

Izvor: Proračuni autora na osnovu administrativnih podataka koje je obezbedila vlada. Ukupna potrošnja na socijalnu pomoć je izračunata na osnovu administrativnih podataka koje je dostavilo MRZBSP te procena za boračku naknadu (na osnovu rashoda iz 2011. godine, poslednjih dostupnih) i za naknadu zarada za porodiljsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta za period od 2016. do 2018. godine na osnovu vrednosti dostupnih za 2013. i 2019. godinu.

Da bi odgovorila na sve veće izazove ljudskog razvoja, vlada će morati da poveća nivo rashoda u sektorima ljudskog razvoja, povećavajući istovremeno efikasnost potrošnje. Pandemija kovida-19 zaustavila je napore koji su ulagani u fiskalnu konsolidaciju u periodu od 2014. do 2019. godine: deficit je 2020. godine dostigao 8 procenta BDP-a, a očekuje se da će 2021. go-

dine dostići 7 procenta. Čak i kada globalna ekonomija počne da se oporavlja, fiskalni prostor može ostati zategnut u doglednoj budućnosti. Povećanje efikasnosti biće presudno za poboljšanje kvaliteta. Bez obzira na to, biće nemoguće da se ostvari značajan napredak ako se trend pada potrošnje uočen poslednjih godina ne zaustavi i ne preokrene.

⁵⁵ Evropska komisija 2018.

5

IZGRADNJA
LJUDSKOG
KAPITALA
ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

NEJEDNAKA POKRIVENOST I KVALITET PRUŽANJA USLUGA

Deo siromašnih i osetljivih domaćinstava ne dobija kvalitetne usluge potrebne za jačanje njihovog uključivanja i ukupne produktivnosti. Pristup uslugama predškolskog obrazovanja i vaspitanja ograničen je za veliki deo siromašne dece, a znatno niža postignuća siromašne dece delimično odražavaju niži kvalitet obrazovanja koje dobijaju i nedostatak podrške kroz ekonomske, pedagoške i socijalne mere koje bi omogućile bolje okruženje za učenje. U zdravstvu je potreban podsticaj preventivnim intervencijama i uslugama za sve starosne grupe, a sve veće opterećenje nezaraznim bolestima zahteva veću pažnju. Uprkos populaciji koja brzo stari, pružanje usluga dugotrajne nege ostaje ograničeno. Programi socijalne pomoći ne pokrivaju u dovoljno meri siromašne i nisu dovoljni da pokriju osnovne potrebe korisnika, dok mali broj nezaposlenih lica ima pristup programima pasivnog ili aktivnog zapošljavanja. Starenje i povećanje neformalnih aktivnosti takođe ugrožava održivost penzijskog sistema.

Obrazovanje

Pristup predškolskom obrazovanju i vaspitanju i dalje je nejednak, naročito za decu iz siromašnih i osetljivih grupa. Predškolsko obrazovanje i vaspitanje imaju snažan pozitivan uticaj na socijalno i emocionalno blagostanje, a kasnije na obrazovanje i mogućnosti na tržištu rada (Okvir 4.1), naročito za decu iz nepovoljnih okruženja.⁵⁶ Stopa pohađanja obrazovanja u ranom detinjstvu povećana je u Srbiji, ali je sa 61 procenat za uzrast 36-59 meseci i dalje znatno ispod cilja EU od 95 procenata 2030. godine. Takođe, postoje značajne nejednakosti u upisu dece uzrasta 3-6 godina između gradskih i ruralnih sredina. Samo 11 procenata dece iz najsiromašnijeg kvintila i samo 7 procenata dece iz romske populacije upisano je u bilo koji oblik ranog obrazovanja. Ove razlike su nastale zbog neravnomerno raspoređenih ustanova, stavova roditelja, uključujući nedostatak svesti o značaju ranog učenja, velike udaljenosti do najbliže predškolske ustanove, nedostatka prevoza, troškova povezanih sa pohađanjem nastave i kvaliteta pružanja usluga. Prepoznajući ove iza-

⁵⁶ OECD 2017, UNICEF 2019.

zove, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja sprovodi programe za unapređenje pristupa kvalitetnom i pravičnom predškolskom obrazovanju.

Okvir 4.1 Predškolsko obrazovanje i vaspitanje — osposobljavanje dece za pravi početak

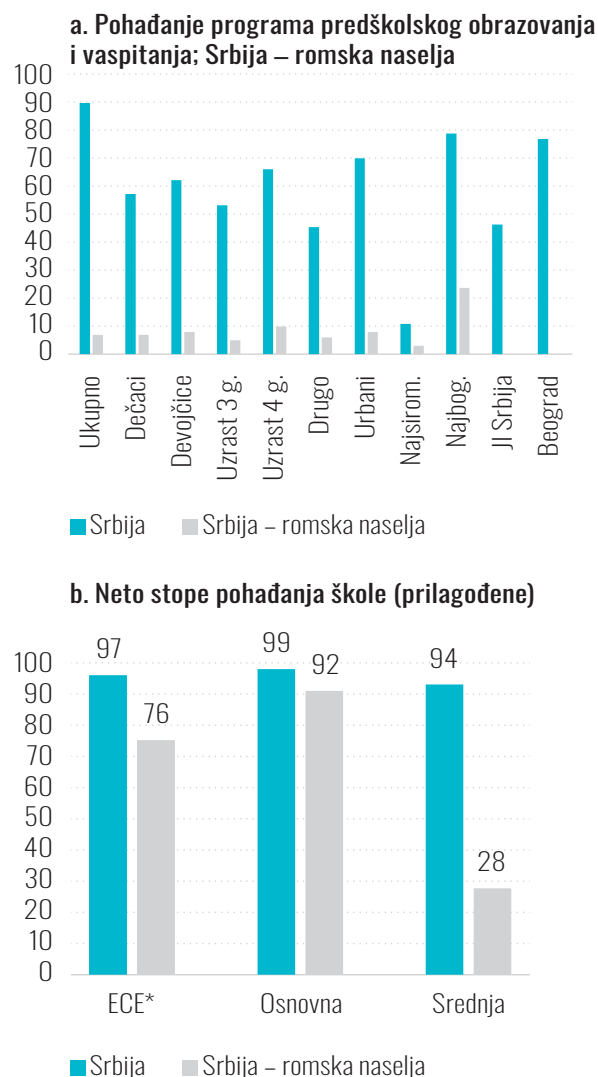
Postoje značajni dokazi da predškolsko obrazovanje i vaspitanje postavlja snažne temelje za kasnije učenje, pomaže da obrazovni sistemi budu efikasniji i delotvorniji i predstavlja delotvornu strategiju za promovisanje ekonomskog rasta, jer smanjuje jazove i nejednakosti u postignućima i gradi veštine za buduće zapošljavanje. Deci su potrebni kvalitetni ulazni parametri kako bi se zdravo i pravovremeno razvijala, uključujući kvalitetnu prenatalnu i postnatalnu ishranu, zdravstvenu zaštitu i bezbedno fizičko okruženje, kao i negovanje, zaštitu i stimulaciju. Međutim, rano izlaganje rizicima povezanim sa siromaštvom može sprečiti decu da ostvare obećanje obrazovanja. Veća je verovatnoća da će deca koja kasne u fizičkom, kognitivnom, lingvističkom ili socio-emocionalnom razvoju kasnije krenuti u 1. razred, imati loše rezultate u školi, ponavljati razrede, napustiti školu pre završetka osnovne škole, stupati u visokorizična ponašanja, biti manje produktivna i, na kraju, zarađivati manje od ostalih. Empirijski dokazi iz celog sveta pokazali su ove veze i podvukli značaj ulaganja u kvalitetno predškolsko obrazovanje i fokusiranja na proširenje pristupa za najugroženije. Programi predškolskog obrazovanja koji targetiraju decu uzrasta 3-6 godina mogu da neguju osnovne veštine i da povećaju sposobnost i motivaciju dece za učenje, posebno kada su napravljeni tako da stimulišu učenje kroz istraživanje, igru i interakciju sa drugima.

Izvor: Nadeau i saradnici, 2011; OECD 2017; UNICEF 2019; Svetska banka, 2018.

Ove nejednakosti se takođe prenose na osnovno i srednje obrazovanje, pa i dalje. Za Srbiju u celini, neto pohađanje u osnovnom obrazovanju je blizu univerzalnog, a neto pohađanje dostiže 94 procenta za srednje obrazo-

vanje. Međutim, samo 53 procenta romske dece prelazi u srednju školu, a stopa pohađanja srednjeg obrazovanja za Rome ostaje vrlo niska, na 28 procenata (Grafikon 4.1). U vreme kada je školovanje u trajanju od 12 godina norma i minimum za pristup formalnim poslovima, ovi visoki nivoi napuštanja škole imaju doživotne posledice na mogućnosti zarade i opšte dobro.

Grafikon 4.1 Značajne razlike u osposobljavanju dece za pravi početak

Izvor: MICS 2019. Napomena: ECE* (predškolsko vaspitanje i obrazovanje) = učestvovanje u organizovanom učenju godinu dana pre početka osnovne škole.

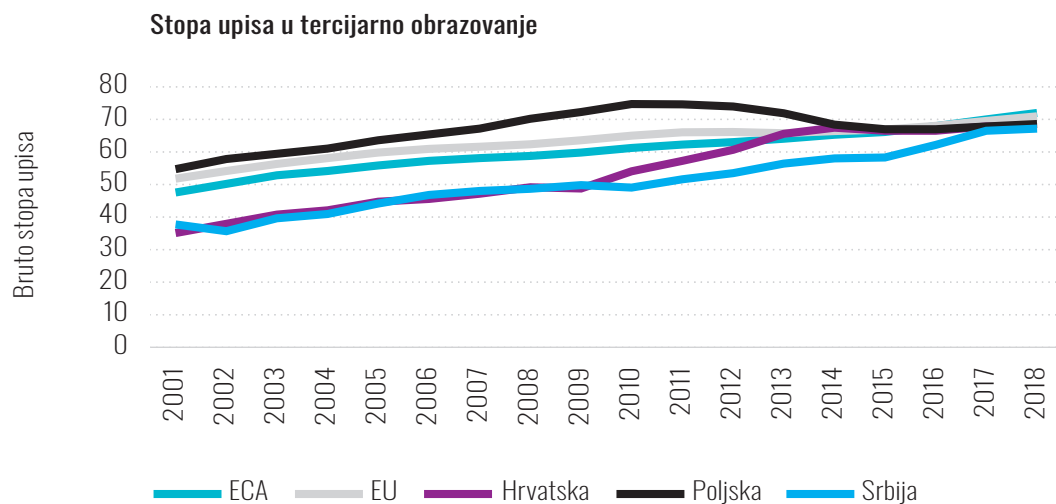

Kvalitet srednjeg stručnog obrazovanja i obuke je veoma promenljiv. Tri od četiri učenika srednje škole u Srbiji upisuju se u trogodišnje ili četvorogodišnje profile srednjeg stručnog obrazovanja, u poređenju sa 47 procenata u EU. Naročito je velika potražnja za ponudom opšteg srednjeg obrazovanja i u gimnazijama i u SSS uslužnih profila,⁵⁷ jer se oni smatraju dobrim sektorima za nastavak u sistemu visokog obrazovanja. Mnoge srednje stručne škole, međutim, nude slab kvalitet obrazovanja, sa zastarelim nastavnim profilima i nastavnim metodama. MPNTR je u procesu konsolidacije profila SSS i proširivanja modela dualnog obrazovanja u srednjem obrazovanju, ali je potrebno više uraditi kako bi se učenici ubedili da treba da stiču veštine relevantne za tržište rada i pristupe kvalitetnom zapošljavanju.

Potražnja za visokim obrazovanjem je velika i očekuje se da će rasti, ali osetljivi učenici imaju manje mogućnosti za pristup, a kvalitet nastave je nizak

prema standardima EU. Bruto upis u tercijarno obrazovanje naglo se povećao u poslednje dve decenije, sa 40 procenata početkom 2000-ih godina na skoro 70 procenata i sada je uporediv sa nivoima EU (Grafikon 4.2), a potražnja raste: očekuje se da ukupno 77 procenata 15-godišnjih učenika srednjih škola završi visoko obrazovanje, u poređenju sa 69 procenata u zemljama OECD-a. Očekuje se čak da će i od socijalno-ekonomski ugroženih učenika 62 procenta završiti visoko obrazovanje. Međutim, pravičnost u pristupu predstavlja izazov i učenici u nepovoljnom položaju suočavaju se sa više prepreka zbog važećeg sistema prijema (o čemu se govori i u Poglavlju 5). Zapravo, Srbija je između 2012. i 2017. godine zabeležila pad udela univerzitetskih studenata čiji roditelji nisu završili visoko obrazovanje (odrednica za socio-ekonomski status).⁵⁸ Štaviše, iako je kvalitet visokog obrazovanja u Srbiji relativno visok u kontekstu zemalja u razvoju u Evropi i centralnoj Aziji (ECA, kako ovaj region definiše Svetska banka), postoji značajan jaz u poređenju sa prosecima EU (Grafikon 4.3).

Grafikon 4.2 Upis u tercijarno obrazovanje se povećava

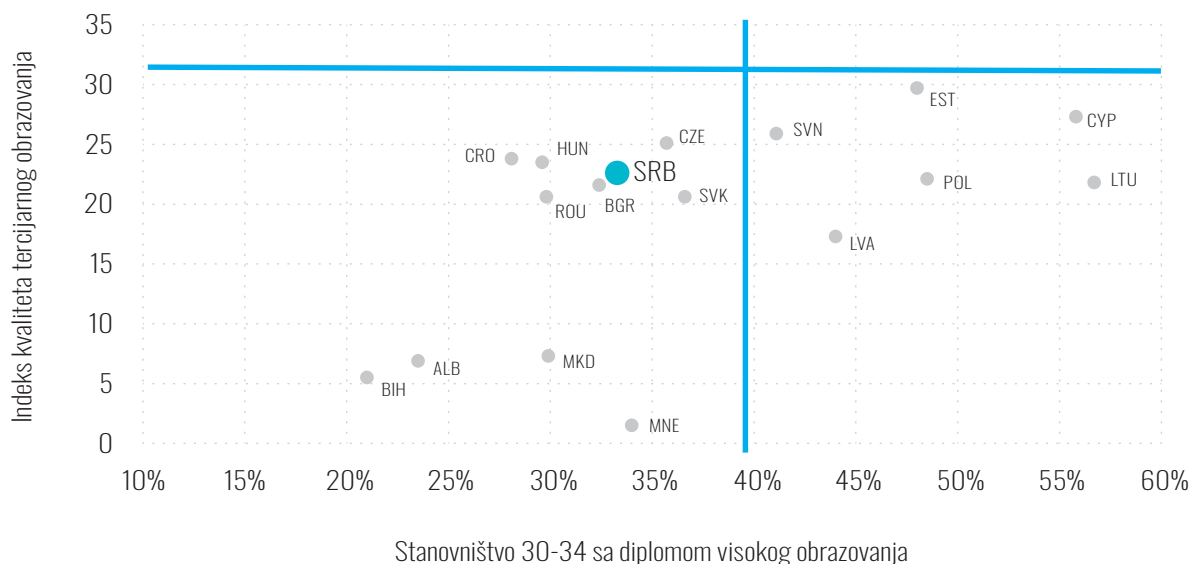

Izvor: Procene na osnovu WDI.

⁵⁷ Ekonomija, pravo, administracija, zdravstvena zaštita itd.

⁵⁸ DZHW (Nemački centar za istraživanje visokog obrazovanja i naučne studije), Ed. 2018.

Grafikon 4.3 Jazovi u poređenju sa EU u smislu kvaliteta i dostignuća

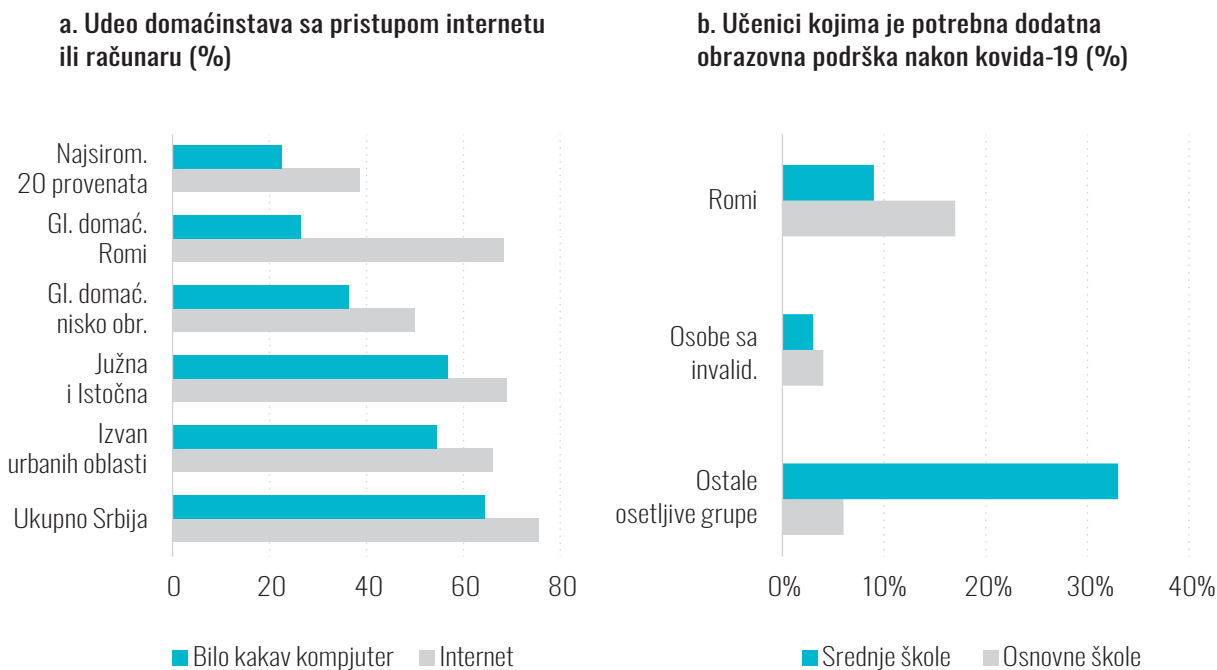
Izvor: Procene na osnovu studije Demircuc-Kunt i Torre 2020. Prosek EU (isprekidana linija) ponderisan je u odnosu na stanovništvo. Podaci za 2019. godinu.

Odgovor na pandemiju kovida-19 pokazuje da je obrazovni sistem bio u stanju da se prilagodi promenljivom okruženju. Tokom perioda kada su škole bile zatvorene, MPNTR je uspelo da obezbedi gotovo univerzalnu pokrivenost kontinuiranim obrazovanjem kroz impresivno preusmeravanje na daljinsko učenje (TV lekcije, upotreba onlajn platformi, alati i rešenja informacionih tehnologija).

Ipak, deca iz osetljivih porodica podnela su veći teret zbog promena u modalitetima učenja. Razlike među učenicima u digitalnom pristupu i mogućnostima, zajedno sa roditeljskom podrškom i verovatno nižim kvalitetom nastave na daljinu pogoršale su postojeće nejednakosti. Domaćinstva u Srbiji se razlikuju po pristupu

internetu ili računarima u zavisnosti od socio-ekonomskih karakteristika (Grafikon 4.4a). Obuhvat onlajn učenjem kada je reč o učenicima iz osetljivih grupa nije bio dovoljan: 17 procenata romskih učenika u osnovnim školama nije moglo da pristupi učenju na daljinu zbog nedostatka internet veze, nedostatka digitalnih uređaja i slabe digitalne pismenosti nastavnika i roditelja. Uopštenije gledano, postoje neki dokazi o izgubljenom vremenu učenja u školskoj godini 2020/2021, sa oko dve trećine dece uzrasta od 7 do 12 godina koja su učestvovali u učenju na daljinu manje od četiri sata dnevno. Pored toga, jedno od četvoro dece imalo je neke probleme ili mnogo problema u prilagođavanju učenju na daljinu. Ove poteškoće nisu bile jedinstvene samo za Srbiju, ali su dovele do potrebe za dodatnom obrazovnom podrškom nakon kovida-19 (Grafikon 4.4b).

Grafikon 4.4 Socio-ekonomske nejednakosti vode do nejednakosti u učenju

Izvor: MICS 2019 (grafikon a), UNICEF 2020 (grafikon b).

Zdravlje

Univerzalna zdravstvena pokrivenost je podržana kroz socijalno zdravstveno osiguranje, dobro razvijenu mrežu zdravstvenih ustanova i kvalifikovanu radnu snagu. Nabavkama upravlja jedno telo, što je presudno za obezbeđivanje finansijske zaštite i povećanje efikasnosti. Na strani pružanja usluga, zemlja ima široko rasprostranjenu mrežu zdravstvenih ustanova i posebno dobro organizovan sistem primarne zdravstvene zaštite. Zdravstvena radna snaga takođe više naginje ka lekarima opšte prakse, u odnosu na specijaliste, što podržava osnovne usluge na nivou primarne zdravstvene zaštite.

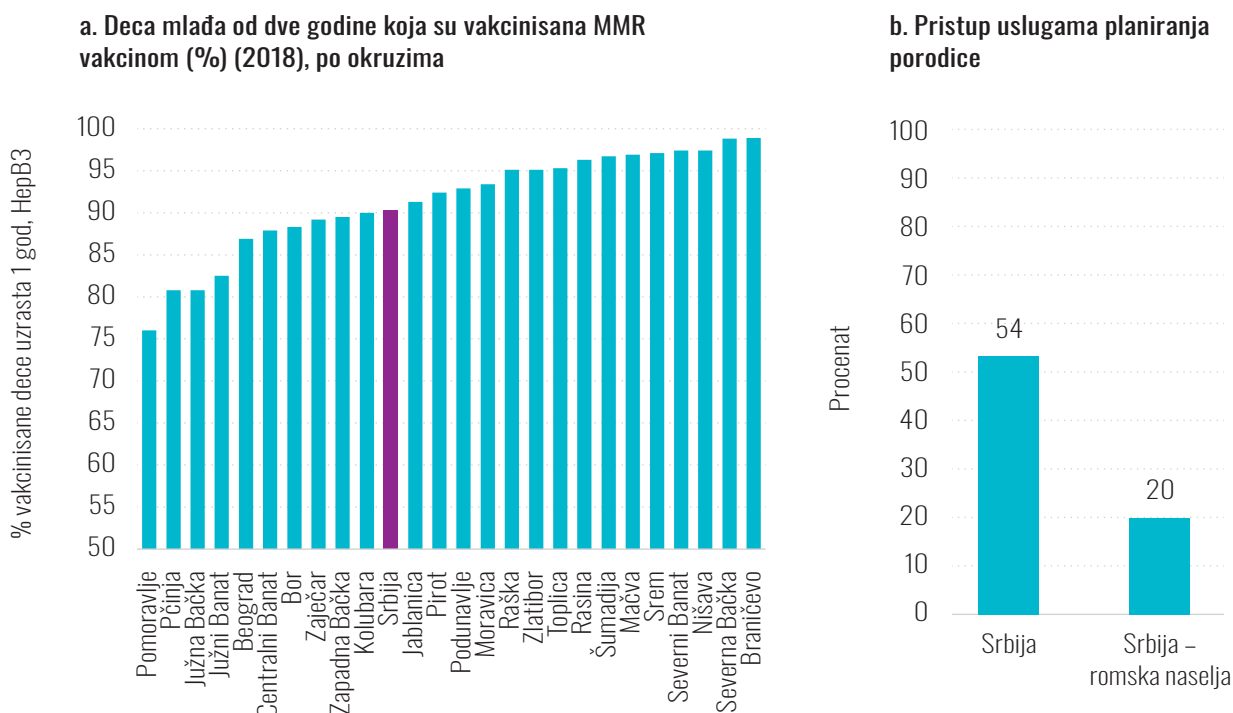
Pokrivenost osnovnim zdravstvenim uslugama za majku i dete je visoka, uz neke varijacije između okruga. Visok pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti ogleda se u visokom pristupu prenatalnoj nezi i nezi novorođenčadi. Sve trudnice posetile su kvalifikovanog zdravstvenog radnika

najmanje četiri puta tokom trudnoće, čak i u siromašnijim južnim i istočnim okruzima. Što se tiče stope vakcinacije, Srbija je tradicionalno nadmašivala neke od sličnih evropskih zemalja, sa značajnim izazovima u poslednjih nekoliko godina. Analiza, međutim, ukazuje na to da pristup uslugama nije nužno povezan sa siromaštvom zbog malih prihoda, ali da neke grupe još uvek nemaju pristup osnovnim uslugama. U četiri okruga u Srbiji više od 15 procenata dece 2018 (Grafikon 4.5a). godine nije primilo MMR ili HepB3 vakcinu do 1. godine.⁵⁹ I dok je zdravstveni sistem postigao značajan napredak u pružanju prenatalne i neonatalne nege romskoj populaciji (procenat romske dece starosti 24-35 meseci koja su potpuno vakcinisana povećao se sa 44 procenta 2014. godine na 63 procenta 2019. godine), Romi i dalje zaostaju za nacionalnim prosekom od 80 procenata potpuno vakcinisanih. Važni jazovi takođe postoje i u oblasti seksualnog zdravlja i reproduktivnih prava: samo 20 procenata žena u romskim

⁵⁹ Podaci iz Baze podataka zdravstvenih pokazatelja u Srbiji, IJZ.

naseljima se ikada obratilo ginekologu radi planiranja porodice (Grafikon 4.5b), a stope indukovanog pobačaja u romskim naseljima su šest puta veće od nacionalnog proseka.⁶⁰

Grafikon 4.5 Pokrivenost zdravstvenim uslugama za decu i majke je dobra, uz neke jazove

Izvor: Procene na osnovu Baze podataka pokazatelja zdravlja u Srbiji, IJZ, podaci iz 2018. (grafikon a); UNICEF 2020, podaci iz 2019. (grafikon b).
 ** Procenat žena koje su trenutno u braku ili zajednici koje su se savetovale sa ginekologom o upotrebi bilo kog metoda za sprečavanje trudnoće (2019).

Uprkos unapređenjima, zdravstveni sistem se suočava sa izazovima u rešavanju pitanja na koja značajno utiču bihevioralne, društvene i ekonomske determinante i za koja su potrebne bliske međusobne veze sa sistemima socijalne zaštite, obrazovanja i drugim sistemima (kao što su briga o deci i odraslima sa invaliditetom, prevencija nasilja, zloupotreba supstanci i mentalno zdravlje).

Preventivne intervencije i usluge za starije osobe zahtevaju značajna poboljšanja. Samo 11 procenata starije populacije u Srbiji (stariji od 65 godina) primilo je vakcinu protiv gripa 2018. godine. Štaviše, sve veće opterećenje nezaraznim bolestima ne prati dovoljan obim intervencija u vezi sa prevencijom, otkrivanjem i lečenjem. Uprkos velikom opterećenju karcinomima, skrining karcinoma je i dalje veoma slab. Prema podacima iz 2018. godine, samo 9 procenata žena starosti 50-69 godina navodi da je radilo bilateralnu mamografiju u prethodne dve godine, dok je u 13 novih država članica EU prosek 51 procenat (Grafikon 4.6). Stopa smrtnosti u Srbiji od karcinoma u

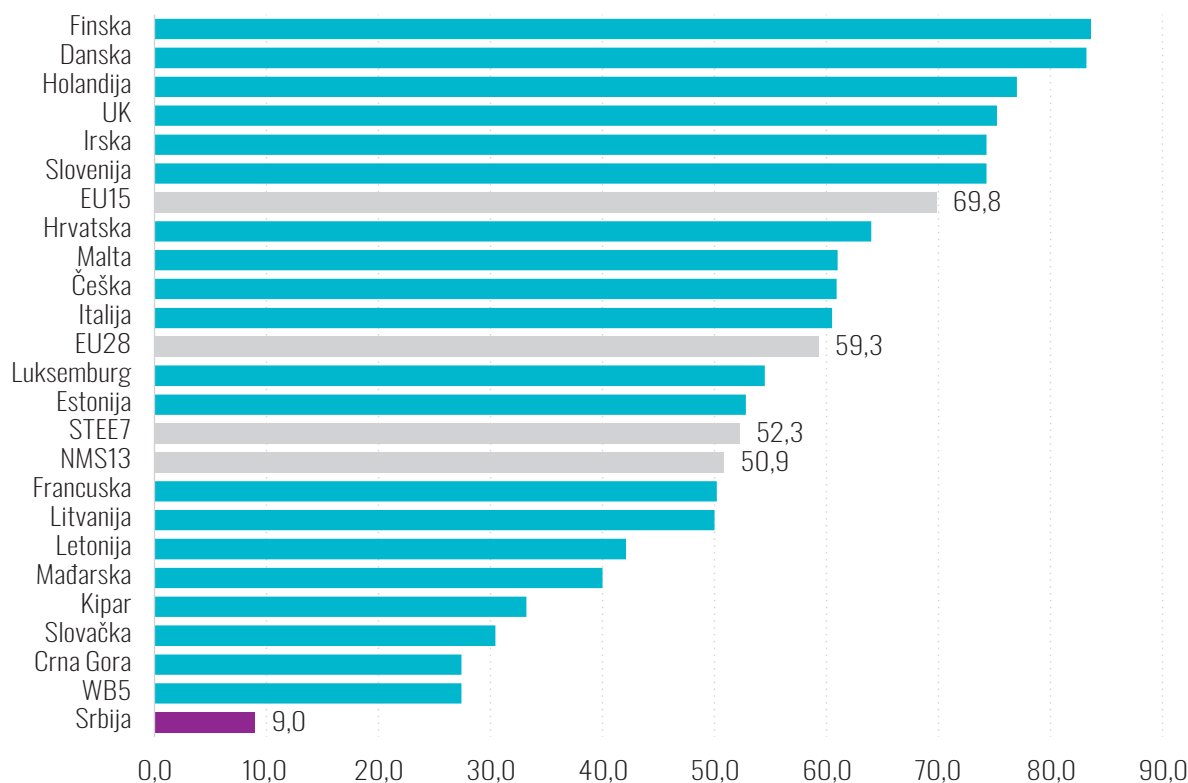
⁶⁰ Podaci iz istraživanja MICS 2019.

2017. godini iznosila je 310 na 100.000 stanovnika, što je više nego u uporedivim zemljama sa sličnim nivoom incidence; to pokazuje da postoje nedostaci u lečenju karcinoma i upravljanju slučajevima karcinoma.⁶¹ Procene govore da se 407 na 100.000 smrtnih slučajeva zbog svih uzroka moglo izbeći boljom prevencijom i lečenjem.⁶² Postupci za kojima se potražnja obično povećava sa starenjem takođe

podrazumevaju dugo vreme čekanja. Vreme čekanja na operaciju katarakte iznosilo 2016. godine 637 dana (21 mesec), a vreme čekanja na operaciju zamene kuka i kolena 587 dana (20 meseci), u poređenju sa 115, odnosno 169 dana u zemljama OECD-a.⁶³ Ovako dugo vreme čekanja povećava zdravstveno opterećenje za starije, smanjuje njihov radni vek i povećava teret nege za njihove porodice.

Grafikon 4.6 Mere za rano otkrivanje i prevenciju raka su nedovoljne

% anketiranih žena starosti 50-69 godina koje su išle na pregled bilateralne mamografije u prethodne dve godine (2018)

Izvor: Eurostat

⁶¹ Podaci Eurostata.

⁶² Ibid.

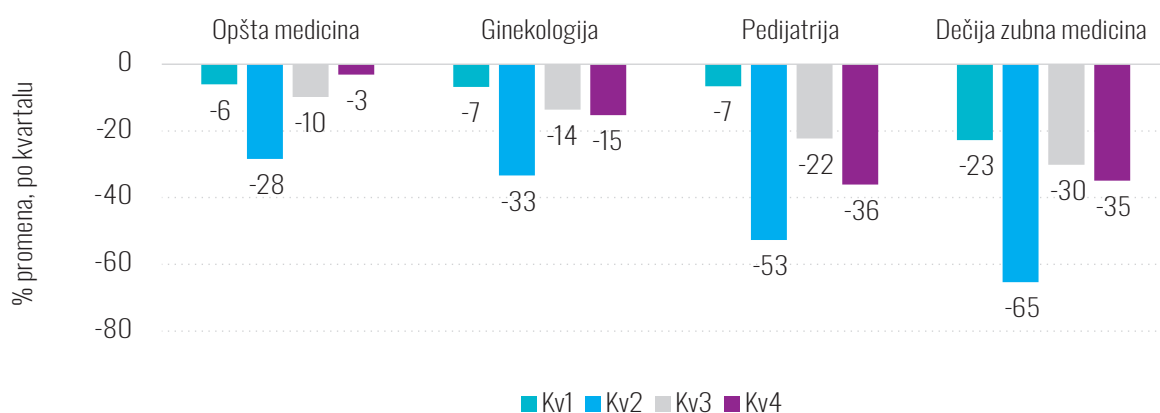
⁶³ Svetska banka. 2017.

Zdravstveni sistem je uspešno ublažio najgore zdravstvene uticaje pandemije kovida-19 tokom prvog talasa. Brzom reakcijom i pravovremenim epidemiološkim merama te u poređenju s drugim zemljama dobro snabdevene državne bolnice i visokokvalifikovano osoblje omogućili su državi da pojača prevenciju, dijagnostiku i lečenje i obuzda širenje i uticaj virusa na zdravlje. Oprema za ličnu zaštitu i ostalo su brzo obezbeđeni, a zdravstveni radnici su preraspoređeni u prioritetne službe.⁶⁴

Međutim, sistem se borio da održi redovne zdravstvene usluge dok se bavio pandemijom, jer su odlagane operacije koje nisu hitne, sa mogućim dugoročnim uticajima na zdravlje ljudi. Kao i u mnogim drugim zemljama sa srednjim i visokim dohotkom, sistem se borio da održi redovne zdravstvene usluge dok se istovremeno bori sa pandemijom. Obustavljene su sve procedure koje nisu hitne, uključujući dijagnostiku i lečenje. Dakle, pacijenti su se ili obraćali privatnim zdravstvenim službama, što je povećalo troškove pacijenata, ili nisu odlazili kod lekara, što je povećalo rizik od zdravstvenih problema kasnije u životu. Broj poseta za redovne usluge primarne zdravstvene zaštite dramatično je opao, naročito u drugom kvartalu, u poređenju sa prethodnom godinom (Grafikon 4.7). Nemogućnost da se održe ove usluge može dodatno uticati na dugoročno zdravstveno stanje stanovništva.

Grafikon 4.7 Obuhvat uslugama u primarnoj zdravstvenoj zaštiti dramatično je opao tokom prve polovine pandemijske godine

Promene u korišćenju usluga (pregleda) primarne zdravstvene zaštite između 2020. i 2019. godine, po kvartalu

Izvor: Procene na osnovu podataka IJZ o kapitaciji.

Socijalna zaštita

Promenljiva demografija i potreba za pružanjem podrške deci iz siromašnih i osetljivih grupa zah-tevaće systemske reforme socijalne zaštite. Između ostalog, programi socijalne pomoći ne pokrivaju dovoljno siromašne, a podrška koja im se pruža ne omogućava korisnicima da na odgovarajući način zadovolje svoje osnovne potrebe. Starenje i povećanje neformalnih aktivnosti tako-đe ugrožavaju pokrivenost i održivost penzijskog sistema.

Pokrivenost uslugama socijalne zaštite se razvija, ali je još uvek niska i neujednačena. Zakonski okvir je uspostavljen, a Srbija ostvaruje napredak time što uvo-di nove usluge i transformiše ustanove socijalne zaštite u moderne usluge smeštaja. Udeo stanovništva koje je obuhvaćeno uslugama socijalne zaštite procenjuje se na 9 procenata, ali je taj procenat i dalje nizak u poređenju sa većinom evropskih zemalja i nedovoljan je da pokrije po-trebe. Deinstitutionalizacija usluga deci sa smetnjama u razvoju i dalje je problematična, a institucionalna reforma nege odraslih i starih lica sprovodi se sporo. Mnoge usluge socijalne zaštite pružaju se u okviru nadležnosti lokalnih samouprava, sa značajnim nedostacima u dostupnosti i kvalitetu među subjektima. Neke usluge socijalne zaštite, poput skloništa za decu, retko se nude. Usluga kućne nege, što je najrasprostranjenija socijalna usluga koja se nudi u Srbiji, mnogo je manje razvijena nego u zemljama EU.⁶⁵

Potrebe za dugoročnom negom nisu zadovoljene.

Javni sektor pruža formalnu negu u vidu javnih domova za stare, dnevnih boravaka i usluga kućne nege. Takođe, po-stoji posebna naknada za socijalnu pomoć namenjena zavi-snim licima kojima je potrebna briga treće osobe. U odnosu na visoke i sve veće potrebe za negom starih (Poglavlje 2), nivo pružanja ovih usluga u javnom sektoru ostaje nizak. Samo 1,5 procenata starih bilo je 2016. godine obuhvaće-no javnom institucionalnom negom, dnevnim boravkom ili kućnom negom, a liste čekanja u većim gradovima su duge. Privatne ustanove su sve prisutnije, ali nisu pristupačne većini stanovništva. Samo 7 procenata starijih osoba dobi-lo je posebne naknade / novčane naknade, a postoje dokazi da se veći deo tog novca koristi kao dodatak porodičnim prihodima, a ne za plaćanje usluga nege.⁶⁶ Istraživanje iz 2012. godine pokazalo je da se devet od deset starijih koji-ma je bila potrebna pomoć oslanjalo na lične mreže, poput porodice/rodaka, prijatelja ili komšija.⁶⁷

Socijalna pomoć

Udeo socijalne pomoći koju primaju siromašni u ukupnim naknadama i dalje je relativno nizak. Iako se pokrivenost siromašnih programima socijalne pomoći poboljšala proteklih godina, i dalje je niža nego u drugim zemljama regiona. U 2019. godini 45,2 procenata socijalnih davanja uzetih zajedno doprlo je do najsiromašnijeg kvin-tila stanovništva (63 procenata za najniža dva kvintila), u odnosu na 90 procenata u Slovačkoj, Mađarskoj, Gruziji i Rumuniji.⁶⁸ Ovo odražava relativno visok udeo socijalne pomoći usmerene na kategorijska davanja, a ne na siro-maštvo. Pregled programa socijalne pomoći u Srbiji daje se u Okviru 4.2.

⁶⁵ Vlada Srbije/SIPRU 2020 i Centar za socijalnu politiku 2020.

⁶⁶ Evropska komisija 2018.

⁶⁷ Hirose, K. i Z. Czepulis-Rutkowska 2016, Op. cit.

⁶⁸ Podaci iz Baze podataka rashoda i evaluacije socijalne zaštite (SPEED) 2020.

Okvir 4.2 Programi socijalne pomoći u Srbiji

Programi socijalne pomoći usmereni na siromaštvo (sa procenom imovinskog stanja):

Novčana socijalna pomoć, program nužne socijalne pomoći u Srbiji, pruža podršku u prihodima porodicama ili domaćinstvima koja ispunjavaju kriterijume u vezi sa prihodima, vlasništvom nad imovinom i statusom nezaposlenosti radno sposobnih članova.

Dečiji dodatak ima za cilj da podrži prihode domaćinstava sa decom. Kao i kod novčane socijalne pomoći, uslovi za dobijanje dečijeg dodatka utvrđuju se na osnovu imovinskog stanja, a od 2018. godine dečiji dodatak je univerzalan za domaćinstva sa decom koja imaju smetnje u razvoju. Dodatni uslov za ovaj program je i da deca pohađaju školu.

Jednokratna pomoć je program koji se finansira i administrira na lokalnom nivou i nije jednoobrazan u celoj zemlji. Da bi dobile ovu pomoć, porodice obično moraju da dostave dokumentaciju „kojom dokazuju situaciju neočekivane i privremene teškoće”. Naknada se daje jednom ili dva puta godišnje u gotoviti ili u naturi, na osnovu toga što porodica spada u određenu kategoriju ili na osnovu imovinskog stanja.

Energetska naknada je usmerena na pružanje zaštite siromašnima kroz umanjivanje mesečnih računa za struju i gas i taj program se sprovodi uz proveru imovinskog stanja. Lokalne samouprave razmatraju zahteve za dobijanje energetske naknade i odlučuju o tome, što stvara fragmentaciju u pružanju ove vrste pomoći.

Kategorijski programi socijalne pomoći (koji nisu usmereni na siromaštvo):

Naknada zarade za vreme porodijskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta predstavlja nadoknadu majkama koje su privremeno ili stalno zaposlene za izgubljenu zaradu tokom porodijskog odsustva. Od 2018. godine žene sa fleksibilnim radnim aranžmanima, samozaposlene žene ili žene koje plaćaju doprinose za poljoprivredne penzije stekle su pravo na sličan set naknada. Naknade su srazmerne platama/zaradama.

Roditeljski dodatak je program koji se sastoji od jednokratne isplate za prvorođenu decu, 24 mesečne rate za drugorođenu decu, a od 2018. godine 120 mesečnih rata za treće i četvrto dete. Vlada je 2018. godine uvela i uslove koji se odnose na imunizaciju, predškolsko i osnovno obrazovanje.

Dodatak za negu i pomoć drugog lica predstavlja program za osobe kojima je, zbog fizičkog ili senzornog oštećenja, intelektualne smetnje ili promena u zdravlju, potrebna pomoć i nega drugog lica da bi zadovoljili svoje osnovne životne potrebe.

Program boračkih naknada obuhvata različite oblike prihoda i podrške u naturi za ratne veterane, preživeli, civilne žrtve rata i njihove porodice: naknadu plate za zaposlene veterane, novčanu naknadu za veterane sa invaliditetom, dodatak za negu i porodične penzije.

Subvencija za predškolsko obrazovanje se daje deci sa invaliditetom, deci bez roditeljskog staranja i deci čiji su roditelji korisnici novčane socijalne pomoći, a koja pohađaju ustanove predškolskog obrazovanja i vaspitanja. (Ova subvencija se može smatrati hibridom između provere imovinskog stanja i kategorijskog programa.)

Uz to, programi socijalne pomoći ne obuhvataju sve siromašne i ne pružaju adekvatnu podršku koja bi omogućila korisnicima da zadovolje osnovne potrebe. Uprkos Zakonu o socijalnoj zaštiti koji propisuje pravo

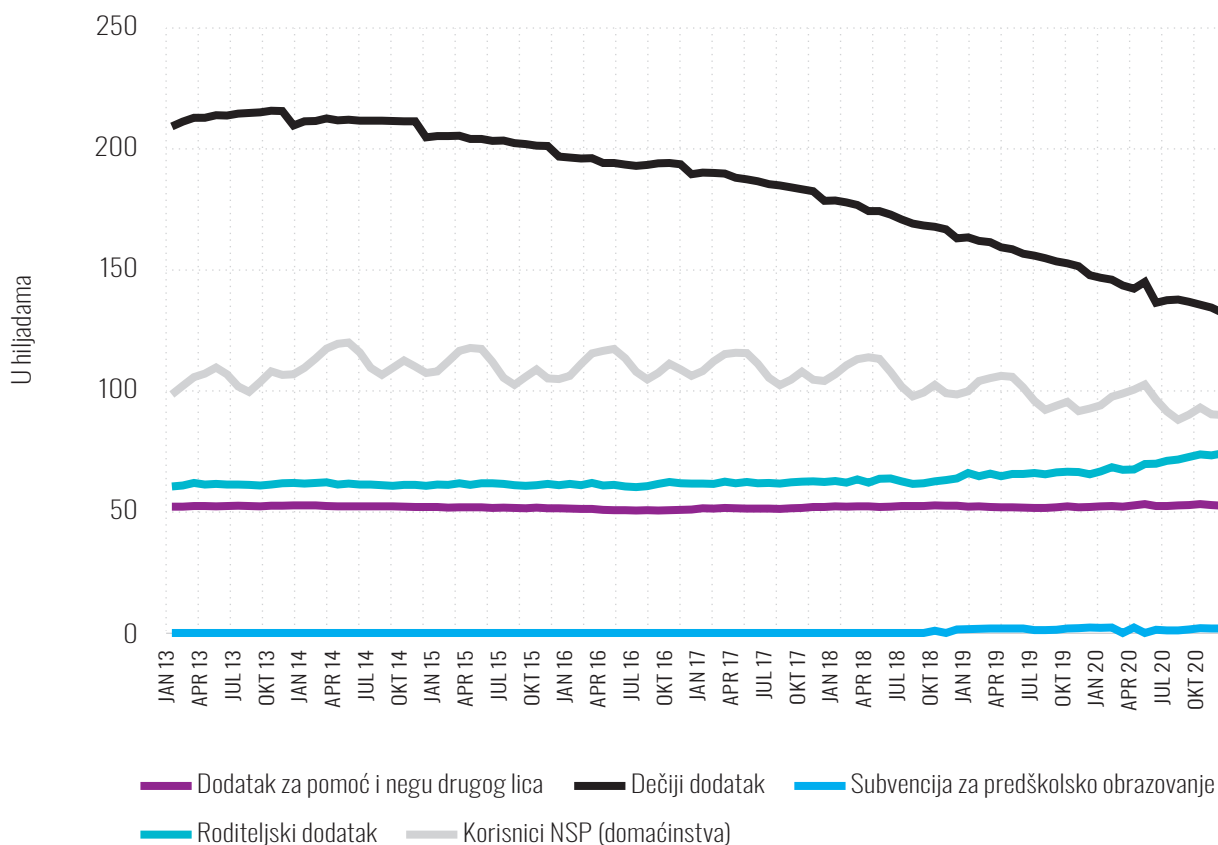
na zaštitu za sve ugrožene, mnogi siromašni ne dobijaju nikakvu podršku. To je delimično slučaj zbog malog obima programa koji podrazumevaju proveru materijalnog stanja. Među programima socijalne pomoći, novčana socijalna po-

moć i dečiji dodatak su jedini programi koji podrazumevaju proveru materijalnog stanja, a koji direktno targetiraju siromašne. Međutim, samo 3,5 procenata stanovništva prima novčanu socijalnu pomoć (glavni program koji targetira siromašne), što je manje od udela stanovništva koje živi u apsolutnom siromaštvu (7,0 procenata). Vrednost transfera usmerenih na siromaštvo je premala da bi se suštinski rešilo stanje siromaštva korisnika.

Takođe, primećuje se stalan pad broja korisnika programa usmerenih na siromaštvo, dok se broj kategorijskih davanja povećava. Broj korisnika pro-

grama usmerenih na siromaštvo opao je od 2013. godine, iako se u istom periodu nije desio statistički značajan pad stope siromaštva ili stanovništva (Grafikon 4.8). Ukupan broj korisnika dečijeg dodatka je takođe smanjen, znatno više od pada broja živorođene dece u zemlji. I novčana socijalna pomoć beleži silazni trend od kraja 2018. godine, pa je obuhvat njome do septembra 2020. godine smanjen na 90.000 domaćinstava odnosno 218.000 pojedinaca. U međuvremenu, broj korisnika kategorijskih programa ostao je nepromenjen (naknada za pomoć i negu drugog lica) ili je povećan (roditeljski dodatak).

Grafikon 4.8 Broj korisnika programa usmerenih na siromaštvo je opao

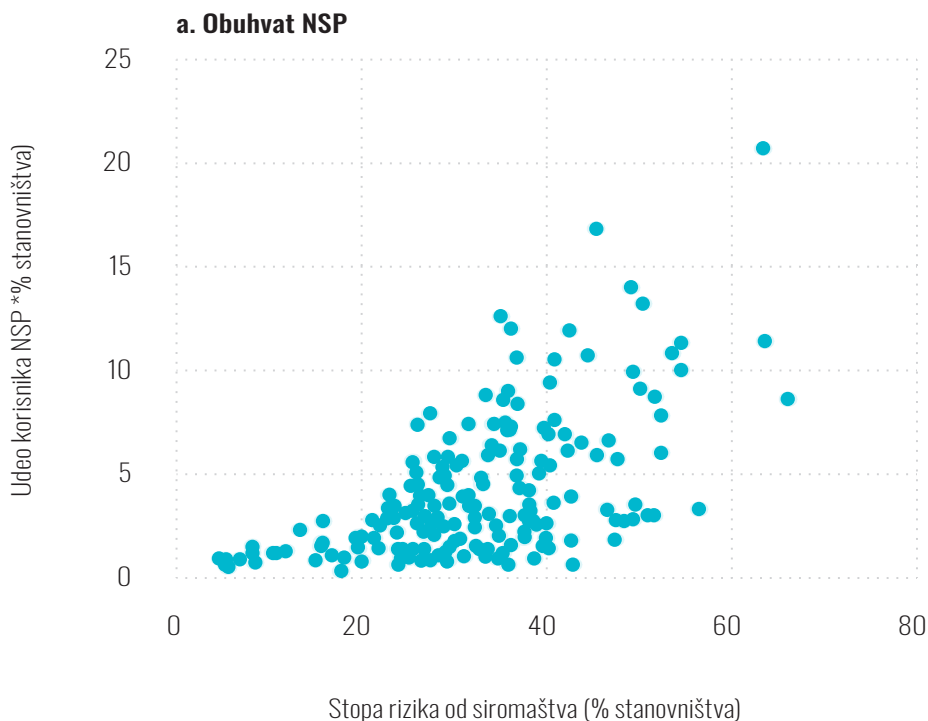

Izvor: Procene na osnovu administrativnih podataka dobijenih od Vlade.

Postoje značajne regionalne varijacije u obuhvatu, a veliki udeo dece koja žive u siromaštvu nije obuhvaćen nikakvom naknadom. Programi socijalne pomoći manje su efikasni u pružanju pomoći siromašnima u ruralnim nego u urbanim sredinama. Obuhvat programa usmerenih na siromaštvo nije ujednačen u svim opštinama, što ukazuje na probleme sa kriterijumima za ispunjavanje uslova ili promenljivim kvalitetom sprovođenja programa (Grafikon 4.9). Uprkos jasno izraženom cilju Vlade da podrži porodice sa decom kroz novi Zakon o finansijskoj po-

dršci porodici sa decom,⁶⁹ više od polovine dece mlađe od 18 godina iz siromašnih domaćinstava nije obuhvaćeno naknadama socijalne pomoći,⁷⁰ bilo da su u pitanju naknade sa proverom imovinskog stanja ili univerzalne naknade. Nedostatak finansijske podrške nekim segmentima siromašnih domaćinstava sa decom i mladima može ih sprečiti da zadovolje svoje osnovne potrebe i priušte osnovne usluge, uključujući pravilnu ishranu i (predškolsko) obrazovanje, a time i da razviju svoje pune potencijale.

Grafikon 4.9 Obuhvat novčanom socijalnom pomoći i dečijim dodatkom te stope siromaštva po opštinama

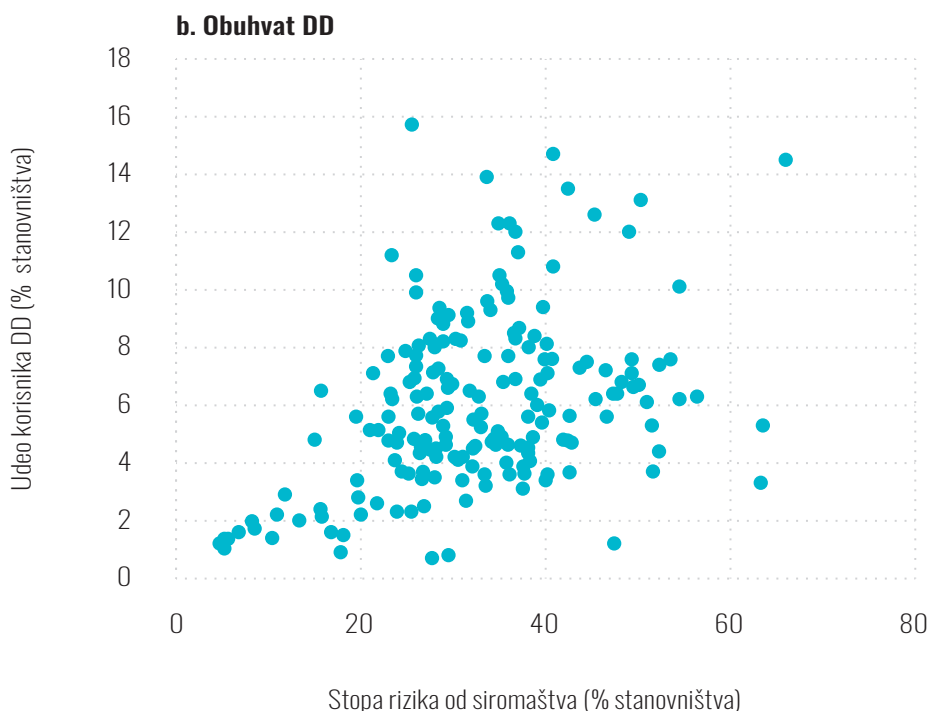

Izvor: Procene na osnovu podataka iz Informacionog sistema Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i RZZS — „Vitalna statistika” i Svetska banka i Republički zavod za statistiku Srbije — Mapa siromaštva u Srbiji.

⁶⁹ Novi Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom usvojen je sa ciljem povećanja stope nataliteta i obezbeđivanja finansijske podrške deci i roditeljima, uključujući proširenje pokrivanja naknada zarada za porodijsko odsustvo. Službeni glasnik RS, br. 113/2017 i 50/2018.

⁷⁰ Procene se odnose na decu mlađu od 18 godina i, u slučaju novčane socijalne pomoći, na decu iz domaćinstava koja su korisnici te pomoći.

Grafikon 4.9 Obuhvat novčanom socijalnom pomoći i dečijim dodatkom te stope siromaštva po opštinama

Izvor: Procene na osnovu podataka iz Informativnog sistema Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i RZZS — „Vitalna statistika” i Svetska banka i Republički zavod za statistiku Srbije — Mapa siromaštva u Srbiji.

Sistem socijalne pomoći nije mogao dovoljno da smanji uticaj pandemije kovida-19. Srbija još uvek nema solidan sistem socijalne zaštite koji bi reagovao na šokove, a nema ni zakonskog okvira ni baza podataka za proširivanje i prilagođavanje postojećih programa socijalne pomoći. Dakle, programi nisu prošireni ni vertikalno (povećanjem adekvatnosti davanja) ni horizontalno (povećanjem pokrivenosti „novih siromašnih stanovnika”, tj. onih koji su iz niže srednje klase skliznuli u grupu osetljivog stanovništva). Zapravo, izdaci za socijalnu pomoć nisu porasli tokom prvog ili drugog talasa kovida-19 2020. godine.

Umesto toga, vlada se oslonila na jednokratnu novčanu pomoć. Transfer je obuhvatio sve odrasle osobe (sa dodatnim iznosima za penzionere). Ovo je i skuplje i manje efikasno od ciljane podrške. U međuvremenu je nekoliko osetljivih grupa, uključujući izbeglice, izostavljeno iz socijalne pomoći, direktne novčane pomoći i dečijeg/roditeljskog dodatka. Dečije siromaštvo nije bilo u fokusu politike u merama reagovanja, a deca i odrasli sa invaliditetom nisu dobili posebno ciljane naknade uprkos svojoj većjoj osetljivosti.⁷¹

⁷¹ UN Srbija 2020.

Aktivni i pasivni programi tržišta rada

Naknade za nezaposlenost izostavljaju osjetljivije učesnike na tržištu rada. Naknada za nezaposlenost ima najveći udeo u potrošnji na programe tržišta rada, ali pokriva samo oko 6 procenata registrovanih nezaposlenih. Takođe, manja je verovatnoća da će (u odnosu na profil nezaposlenih) pravo na ovu naknadu polagati mladi ili grupe slabo obrazovanih stanovnika. Ovo odražava kriterijume za ispunjavanje uslova koji podrazumevaju nekakav istorijat formalnih poslova i doprinosa sistemu nezaposlenosti i podsticaje da ostanu registrovani kao nezaposleni, kao sredstvo da se kvalifikuju za druge potencijalne beneficije.

Ponuda i korišćenje aktivnih programa tržišta rada su na veoma niskom nivou. Nacionalna služba za zapošljavanje nudi pomoć u traženju posla, razvoju veština te privatne i javne podsticajne šeme za zapošljavanje. Korišćenje pomoći u traženju posla je univerzalno, jer je sastanak sa savetnicima koji rade na registraciji profila preduslov za stavljanje na evidenciju. Ipak, učešće u drugim, neobaveznim oblicima programa aktivacije vrlo je ograničeno. 2020. godine je bilo 18,815 korisnika, što predstavlja samo 3,7 procenta prosečnog broja registrovanih nezaposlenih. Podsticajni programi privatnog sektora (programi preduzetništva, subvencije za zarade na novim radnim mestima) doprli su do dva procenta, a podsticajni programi javnog sektora (javni radovi) do jednog procenta nezaposlenih registrovanih u Nacionalnoj službi za zapošljavanje tokom 2020. godine.

Programi za razvoj veština fokusiraju se na obezbeđivanje iskustva na radnom mestu („obuka na radu”), naročito za mlade diplomce, a nijedan program ne pruža mogućnosti za celoživotno učenje. Većinu korisnika obuka za sticanje veština čine mladi, diplomirani studenti i oni koji traže posao manje od godinu dana. S druge strane, ponuda programa za obuku i prekvalifikaciju odraslih je ograničena. Od 2019. godine NSZ nudi program obuke koji odgovara potrebama poslodavca u pogledu veština zaposlenih, ali je još rano da se proceni njegov domet i uticaj. Ni Nacionalna služba za zapošljavanje ni bilo koji drugi subjekat ne pruža jasnu putanju za unapređenje veština gde pojedinac, bilo da je zaposlen ili

ne, može ponovo da stupi u obrazovanje i obuku kada se pojavi potreba za unapređenjem njegovih veština.

Nacionalna služba za zapošljavanje je prilagodila neke od svojih usluga tokom pandemije kovida-19, preusmeravajući se na onlajn usluge za registrovanje nezaposlenosti, traženje naknada i pronalaska posla za poslodavce i nezaposlene. Nacionalna služba za zapošljavanje je takođe pripremila plan za prenošenje aktivnih mera tržišta rada, naročito obuka, u onlajn modalitet, ali ga na kraju nije sprovela. Ovo je možda propuštena prilika da se program unapređenja veština proširi i obuhvati novi set veština, kao što su rad na daljinu i onlajn mogućnosti, koje će biti važnije čak i nakon pandemije⁷².

Penzije

Brzo starenje populacije doneće dodatni pritisak na penzijski sistem i njegovu sposobnost da pruži podršku starijima. Penzijski sistem u Srbiji zasniva se, u velikoj meri, na principu protočnog pristupa (pay-as-you-go) — sadašnji zaposleni plaćaju za penzije starije populacije. Brzo starenje podrazumeva da će sve manje radnika plaćati za sve veći broj starijih, što ugrožava finansijsku održivost sistema. Pokrivenost penzija i vrednost naknada već padaju. Oko 14 procenata starije populacije (starije od 65 godina) nije bilo pokriveno penzijama 2019. godine, a sa demografskim promenama ovakav trend će se verovatno dodatno pojačati. Stopa podrške u Srbiji (odnos između obveznika doprinosa i penzionera) sada je među najnižima u Evropi, a stopa dobiti (prosečna penzija podeljena sa prosečnom bruto zaradom) takođe je na nižoj strani.⁷³

Značajno neformalno zapošljavanje dovelo je do pada pokrivenosti stanovništva penzijama u periodu nakon finansijske krize, naročito između 2012. i 2016. godine. Trenutno se procenjuje da jedan od četiri zaposlena nije obuhvaćen penzijskim sistemom, što će uticati na osiguranje dohotka u starosti (Grafikon 4.10a). Budući da je neformalno zapošljavanje obično povezano sa

⁷² U 2021. godini je sproveden online kurs obuke o knjigovodstvu

⁷³ Evropska komisija 2018.

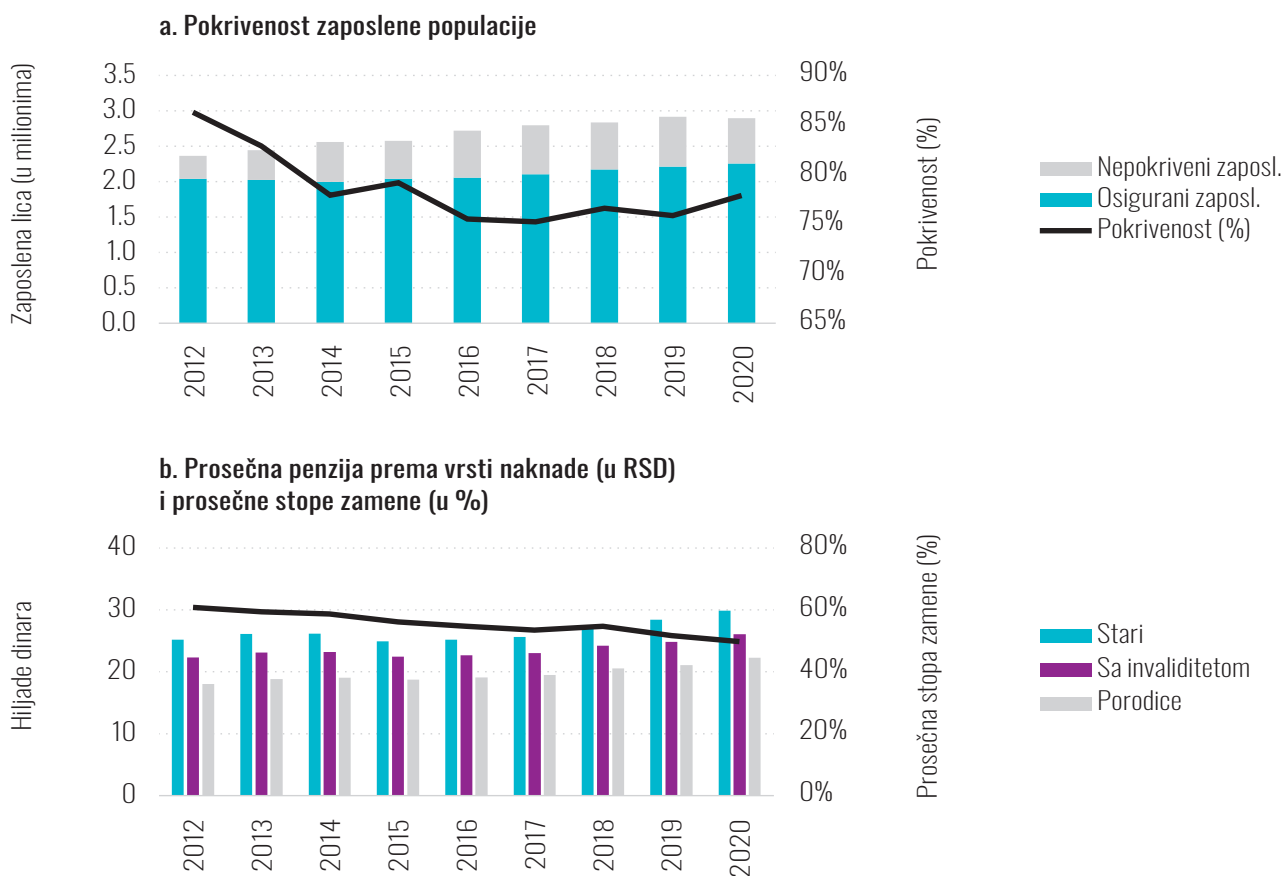
nižom zaradom, neformalni radnici imaju malo mogućnosti da stvore privatnu štednju kako bi nadoknadili nedostatak državnih penzija. Ni doprinosi kroz šemu dobrovoljnih penzija, uvedeni 2006. godine, nisu prošireni. Ukupan udeo zaposlenih koji su članovi kretao se između 9 i 10 procenata u periodu od 2010. do 2020. godine.

Istovremeno je smanjena vrednost penzijskih naknada. Program fiskalne konsolidacije 2014. godine smanjio je vrednost penzija iznad određenog nivoa, što je pogodilo skoro 40 procenata penzionera. Zbog toga su prosečne penzije 2017. godine bile gotovo na istom nivou kao 2013. godine, a prosečna stopa zamene za starosne penzije (računata kao prosečna penzija podeljena sa pro-

sečnom zaradom) opala je sa 61 procenat 2012. godine na 50 procenata 2020. godine (Grafikon 4.10b).

Čak i u malo verovatnom slučaju održavanja kontinuiteta rasta tržišta rada, demografski trendovi će dodatno umanjiti vrednost i izdašnost pokrivenosti penzijama. U protekloj deceniji zabeležen je rast prihoda od doprinosa zahvaljujući brzom povećanju odnosa zaposlenosti i stanovništva (za više od 12 procentnih poena) i brzom povećanju zarada. Međutim, ovi trendovi će se vremenom izjednačiti: da bi se održao nivo prihoda, biće potrebno više od 15 procentnih poena stope zaposlenosti, što je vrlo malo verovatno. Očekuje se da će se udeo izdvajanja za penzije koja nisu pokrivena doprinosima povećati u narednih 20 godina.

Grafikon 4.10 Pokrivenost i adekvatnost penzija opada

Izvor: Procene zasnovane na anketama o radnoj snazi i statističkim podacima Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje Srbije.

6

IZGRADNJA
LJUDSKOG
KAPITALA
ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

POVEĆANJE EFIKASNOSTI MOGLO BI DA POMOGNE DA SE POBOLJŠAJU POKRIVENOST I KVALITET PRUŽANJA USLUGA

Povećanje efikasnosti u svim sektorima ljudskog razvoja moglo bi da pomogne da se poboljša kvaliteta pružanja usluga pod strogim fiskalnim ograničenjima. Povećanje efikasnosti samo po sebi neće biti dovoljno da bi se dostigli nivoi ulaganja u ljudski kapital koji su potrebni za približavanje ishodima EU, ali bi predstavljalo važan korak ka boljem kvalitetu usluga, posebno pod strogim fiskalnim ograničenjima nastalim zbog pandemije kovida-19.

Obrazovanje

Fokus treba trajno usmeriti na proširenje pristupa i poboljšanje kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja. To je glavni cilj Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Vlade Srbije. Međutim, potrebni su dodatni napor da bi se rešile velike razlike u pristupu. Ovo će zahtevati aktivnosti u politikama kako bi se povećala ponuda predškolskog vaspitanja i obrazovanja i podigao

kvalitet usluga obrazovanja i vaspitanja te kako bi se siromašna i osetljiva domaćinstva stalno stimulisala za upis.

Na primarnom i sekundarnom nivou obrazovanja neefikasnost se povećala, uz porast nivoa potrošnje po učeniku i smanjenje odnosa u broju učenika i nastavnika. Potrošnja iz republičkog budžeta na osnovno i srednje obrazovanje po učeniku iznosila je približno 16 procenata BDP-a po glavi stanovnika 2015. godine, a povećala se na oko 18 procenata BDP-a po glavi stanovnika 2019. godine. Broj učenika se smanjivao brže od broja odeljenja, škola i naročito nastavnika. Međutim, deca u Srbiji imaju približno 4 školske nedelje manje vremena za učenje od prosečnog deteta u EU, što ukazuje na gubitak efikasnosti čak i sa više raspoloživih resursa (nastavnika).

Potrebno je ojačati kapacitete nastavnika, jer je to glavni instrument politika za unapređenje ishoda. Zarade nastavnika čine najveći deo ukupne potrošnje (oko 70 procenata) sa centralnog nivoa. Reforma nastavnog

plana i programa i digitalizacija su centralni alati za poboljšanje ishoda učenja, a nastavnici imaju glavnu ulogu u ovoj transformaciji. Trenutno, međutim, obrazovanje nastavnika ostaje uglavnom teorijsko i zasniva se na predmetnom znanju, a nedovoljno pažnje se posvećuje novim nastavnim metodama. Jednom kada počnu da rade, nastavnici imaju vrlo ograničen pristup daljem stručnom usavršavanju. Nastavnici navode da im je potreban razvoj u prioritetnim oblastima, poput podučavanja veštinama kritičkog mišljenja ili uključivanja tehnologije.⁷⁴ Pristup nastavnika kontinuiranom profesionalnom usavršavanju tokom rada zavisi od odluka i ograničenih finansijskih sredstava njihovih škola i lokalnih samouprava, a visok udeo nastavnika (37 procenata) navodi da moraju sami da plaćaju kontinuirano stručno usavršavanje.⁷⁵

Lokalnim samoupravama, posebno siromašnijim, nedostaju finansijski i ljudski resursi kako bi uspešno planirale i finansirale obrazovane politike. Sistem upravljanja preduniverzitetskim obrazovanjem, naročito u vezi sa raspodelom finansijskih sredstava, podeljen je na centralni, regionalni, lokalni i školski nivo. Iako je centralni nivo regulator i ostaje odgovoran za strateško upravljanje obrazovnim sektorom, svi nivoi vlasti igraju određenu ulogu u raspodeli i/ili sprovođenju javnog finansiranja. Na primer, iako jedinice lokalne samouprave u finansiranju učestvuju sa „samo” 29 procenata, one igraju stratešku ulogu u inkluziji, kao i u ukupnom kvalitetu obuke. Jedinice lokalne samouprave odobravaju lokalni deo finansijskih planova škola i dodeljuju sredstva za troškove održavanja, stručno usavršavanje nastavnika, prevoz učenika. One su takođe odgovorne za pripremi predškolski program, gde se javljaju nejednakosti u kasnijim ishodima učenja. One takođe stvaraju mreže škola i upravljaju njima, učestvuju u školskim odborima i koordinišu višesektorske usluge za inkluzivno obrazovanje. Posao prosvetnih inspekcija je Zakonom o prosvetnoj inspekciji prenet i na jedinice lokalne samouprave, odnosno gradove, tj. na prosvetne inspektore u opštinama i gradovima. Međutim, slabi kapaciteti jedinica lokalne samouprave, nedostatak koordinacije i protoka informacija između nivoa te odsustvo mehanizama odgovornosti na

decentralizovanim nivoima duboko utiču na koherentnost politike i kvalitet pružanja usluga.

Stepen ekonomskog razvoja jedinice lokalne samouprave direktno i značajno utiče na to da li se pruža efikasna podrška inkluzivnom obrazovanju, što povećava nejednakosti između siromašnijih i bogatijih regiona. Dodatna podrška inkluzivnom obrazovanju je u nadležnosti jedinica lokalne samouprave, ali opštine sa niskim prihodima i škole lošeg kvaliteta često nisu u mogućnosti da dobiju ciljanu podršku od nadležne jedinice lokalne samouprave. Štaviše, ne postoji međusektorsko finansiranje na nacionalnom ili lokalnom nivou kao podrška uvođenju inkluzivnog obrazovanja, što dodatno doprinosi postojećim nejednakostima.

Školama u siromašnijim regionima nedostaju finansijska sredstva za poboljšanje kvaliteta obrazovanja i obuke nastavnika. Škole u najmanje razvijenim jedinicama lokalne samouprave imaju najnižu ocenu u vrednovanju škola i najmanje finansijskih sredstava za poboljšanja u školi. Najmanje razvijene jedinice lokalne samouprave imaju najmanji udeo u celokupnoj potrošnji na obrazovanje (16,4 procenata za najsiromašnji kvintil, u poređenju sa 19,8 procenata za najbogatiji kvintil), a takođe troše najmanje sredstava na ugovorne usluge koje pokrivaju kontinuirano profesionalno usavršavanje nastavnika (0,92 procenata ukupne potrošnje na obrazovanje u odnosu na 1,45 procenata). MPNTR nema mehanizam za koordinaciju i praćenje potrošnje na obrazovanje na lokalnom nivou kako bi se prioritet dao mehanizmima izjednačavanja za jedinice lokalne samouprave i škole i pružila podrška školama sa lošijih učinkom.

Putevi do visokog obrazovanja su neefikasni, sa visokim udelom učenika u srednjem obrazovanju koji pohađaju tehničko i stručno obrazovanje i osposobljavanje. U Srbiji su tri od četiri učenika srednjih škola upisana u srednje stručne škole, u poređenju sa 56 procenata na Zapadnom Balkanu i 47 procenata u EU. Iako su programi tehničkog i stručnog obrazovanja i osposobljavanja namenjeni prvenstveno pripremi učenika za ulazak na tržište rada, većina učenika — bilo u tim programima ili u opštem srednjem obrazovanju — teži da uđe u tercijarno obrazovanje. Pored većih troškova za tehničko

⁷⁴ Mullis i saradnici. 2020.

⁷⁵ OECD 2014.

i stručno obrazovanje i osposobljavanje (što je generisalo veliku neefikasnost ako učenici nastavljaju put ka visokom obrazovanju), ishodi učenja su znatno slabiji u tehničkom i stručnom obrazovanju i osposobljavanju nego u opštem srednjem obrazovanju, zbog čega su ovi učenici nedovoljno pripremljeni za više nivoe obrazovanja. Pošto kod učenika iz siromašnijih sredina postoji veća verovatnoća da će pohađati tehničko i stručno obrazovanje i osposobljavanje, oni si takođe manje pripremljeni za više obrazovanje.

Finansiranje visokog obrazovanja se nedovoljno koristi kao alat politike za povećanje pravičnosti i uspeha učenika. Decentralizovani univerzitetski model, zajedno sa niskom finansijskom autonomijom i finansiranjem zasnovanim na ulaznim stavkama, smanjuje mogućnosti za povećanje efikasnosti. Loša koordinacija i nedostatak podsticaja za poboljšanje efikasnosti dovode do dupliranja kurseva i slabe sinergije između različitih fakulteta.⁷⁶ Finansiranje visokog obrazovanja prvenstveno funkcioniše kroz dodeljivanje javnih sredstava za plate zaposlenih na fakultetima. Fakulteti takođe optimizuju prihode utvrđivanjem školarina koje su dovoljno niske da mogu da maksimiziraju broj samofinansirajućih studenata.⁷⁷

Preduslovi u pogledu podataka i informacija još uvek nisu uspostavljeni kada je reč o prelasku na finansiranje po učinku. Za prelazak na finansiranje po učinku bilo bi potrebno da se povećaju transparentnost, nadzor i prikupljanje podataka. Republički zavod za statistiku prikuplja podatke o broju upisanim studenata i diplomaca, ali MPNTR još uvek nema sistem prikupljanja podataka i upravljanja koji bi omogućio prikupljanje šireg opsega podataka za pokazatelje učinka, kao što je zapošljivost diplomaca, kroz ankete diplomaca ili studije praćenja. Uobičajeni pokazatelji učinka (kao što je broj diplomaca ili broj studenata koji su stekli određeni broj ESPB bodova u toku akademske godine) nisu adekvatni za merenje dugoročnih efekata.

⁷⁶ Ovo je primenjivo na sve državne univerzitete, osim za jedini integrisani Državni univerzitet u Novom Pazaru.

⁷⁷ Mitić i Mojić 2020 navode da je Srbija „uspostavila prilično slobodno tržište u visokom obrazovanju”, što je doprinelo „proaktivnom ponašanju VŠU prema potrošačima/budućim studentima” u kome se „univerzitet i druge VŠU takmiče za svakog potencijalnog studenta, uvodeći glavne tržišne principe u svoje strategije.”

Sistem visokog obrazovanja takođe pokazuje nejednakosti pošto procesi prijema i podele studenata u dve grupe — budžetski i samofinansirajući — kanališu javna sredstva prema studentima iz povoljnijeg socijalno-ekonomskog okruženja. Studenti se za upis rangiraju prema prosečnim ocenama u srednjem obrazovanju i broju bodova na prijemnom ispitu, bez razmatranja pravičnosti. Studenti iz bogatijih i imućnijih porodica imaju veće šanse da pristupe visokom obrazovanju, i zato što često imaju bolje ocene i zato što su u mogućnosti da plate pripreme časove za polaganje prijemnog ispita. Paradoksalno je to što je veća verovatnoća da će se iz budžeta finansirati studenti iz bogatijih sredina, dok će studenti iz osetljivih grupa verovatno morati da se samofinansiraju, pa će se kod njih potreba za radom nadmetati sa ambicijom studiranja.⁷⁸ Nejednakosti se pogoršavaju, jer samo studenti koji se finansiraju iz budžeta ispunjavaju uslove za dodatnu podršku, kao što su stipendije, subvencionisana hrana itd. Troškovi studija su, čak i na najjeftinijim fakultetima, visoki i iznad proseka OECD-a, a kada je reč o popularnijim oblastima studiranja, ti troškovi su nekoliko puta veći nego u većini zemalja OECD-a.⁷⁹ Otuda je mnogo verovatnije da će studenti koji se oslanjaju na sopstvene prihode od posla kao dominantan izvor prihoda odložiti upis u visoko obrazovanje i prekinuti studije nakon upisa.⁸⁰

Zdravstvo

Zdravstveni sistem takođe pati od neefikasnosti. Mnogi faktori izvan zdravstvenog sistema utiču na očekivani životni vek. Suprotno tome, vrednost za novac u smislu dugovečnosti je mala u Srbiji. Na primer, stanovništvo Srbije troši nešto više od Grčke ili Slovenije na zdravlje (8,4 procenta u odnosu na 8,0 procenta i 8,2 procenta BDP-a). Međutim, pojedinac koji živi u Grčkoj ili Sloveniji može da očekuje da će u proseku preživeti više od 81 godinu, što je šest godina duže nego u Srbiji (Grafikon 5.1, a i b). Osoba koja je navršila 60 godina može da očekuje da će živeti najmanje tri godine duže u dobrom zdravlju u bilo kojoj od ovih

⁷⁸ Babin, M., Pantić, N., & Vukasović, M. 2009.

⁷⁹ Maghnouj, S. i saradnici 2020.

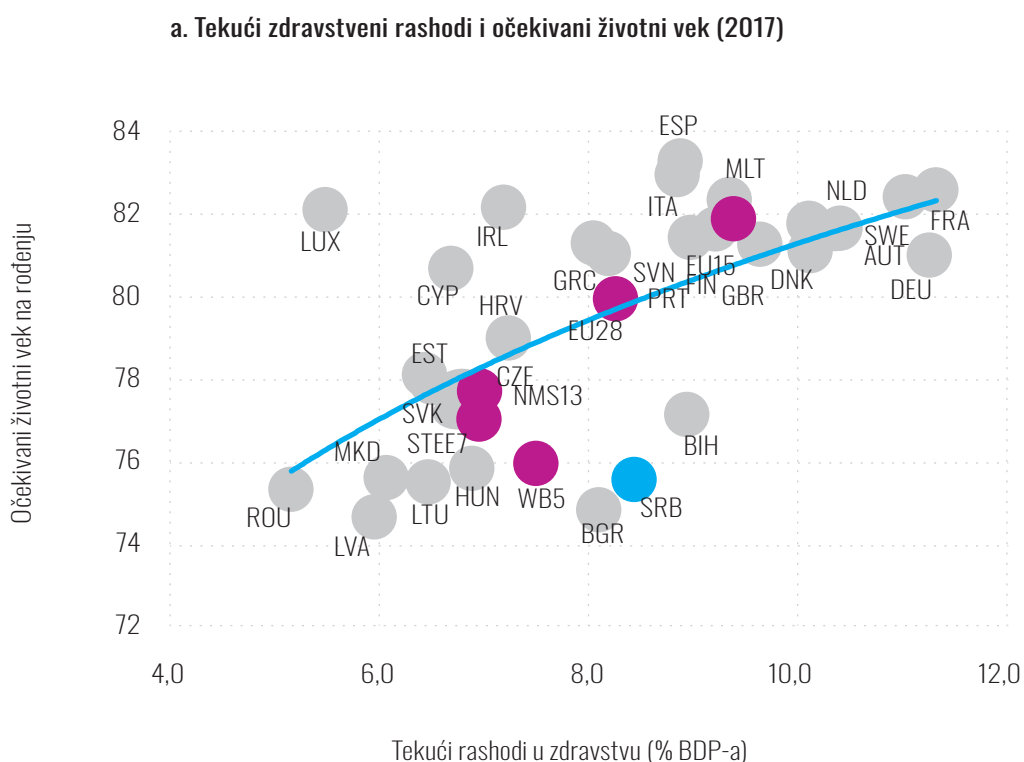
⁸⁰ Savić i saradnici 2016.

zemalja nego u Srbiji (Grafikon 5.1a).⁸¹ Važnost unapređenja efikasnosti sistema će rasti kako se pritisci na zdravstvene resurse budu povećavali sa starenjem stanovništva.

Zdravstveni sistem se preterano oslanja na bolnice i stacionarnu negu, što povećava troškove pružanja usluga. Za razliku od mnogih zemalja u regionu, srpski zdravstveni sektor nije prošao reforme usmerene na smanjenje bolničkog sektora. Zapravo, broj kreveta za lečenje pacijenata u odnosu na broj stanovnika Srbije se u posled

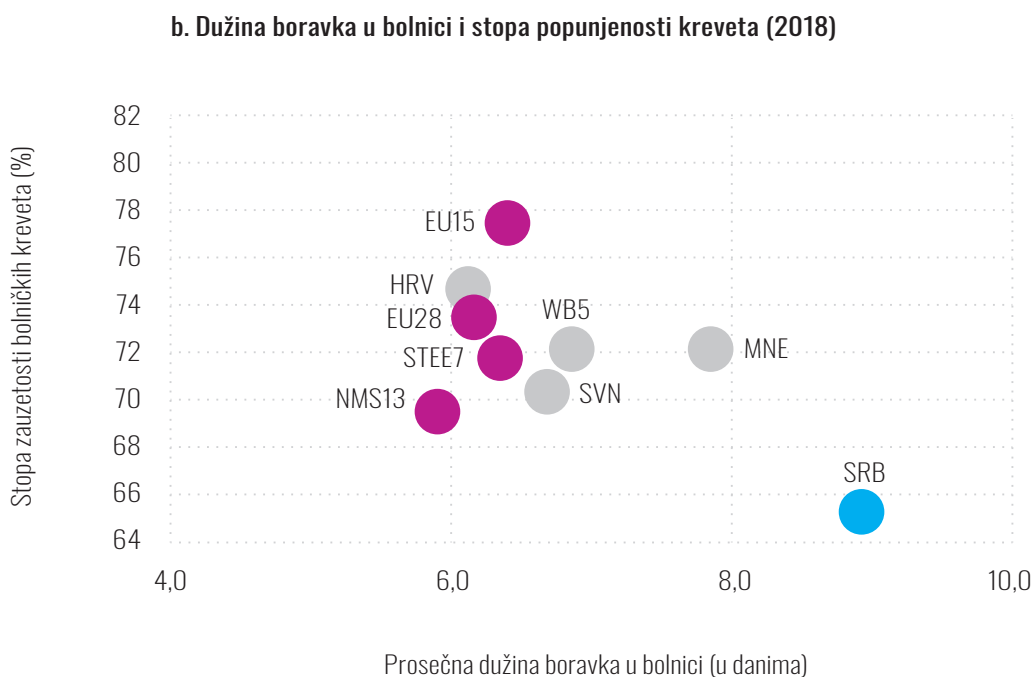
njih 20 godina blago povećao, sa 4,5 na 4,7 kreveta na 1.000 stanovnika. Slično tome, broj otpuštenih pacijenata iz bolnica povećao se sa 18 na 21 na 100 stanovnika u periodu između 2015. i 2019. godine. Bolničke usluge u Srbiji takođe karakteriše izuzetno visoka dužina boravka (8,9 dana u proseku 2018. godine u poređenju sa manje od 6 dana u 13 novih zemalja članica EU). Istovremeno, popunjenost bolničkih kreveta je niska (65 procenata 2018. godine u poređenju sa prosečnih 70 procenata u 13 novih država članica EU), što ukazuje na neefikasnu upotrebu resursa (Grafikon 5.1b).

Grafikon 5.1 Niska vrednost za novac i neefikasna upotreba resursa

Izvor: a. Procene na osnovu WDI. b. Procene na osnovu Baze podataka zdravstvenih pokazatelja u Srbiji, IJZ.

⁸¹ Podaci SZO.

Grafikon 5.1 Niska vrednost za novac i neefikasna upotreba resursa

Izvor: a. Procene na osnovu WDI. b. Procene na osnovu Baze podataka zdravstvenih pokazatelja u Srbiji, IJZ.

Visok nivo bolničke nege delimično ukazuje na negu koja nije klinički prikladna, kao i na hospitalizacije koje se u osnovi mogu sprečiti. Na primer, stopa carskih rezova porasla je između 2015. i 2019. godine sa 30 na 37 procenata. Carski rez je zapravo kontraindikovano za žene sa niskim rizikom, a stopa je znatno veća od 10 do 20 procenata, koliko bi bilo primereno sa medicinske tačke gledišta. Štaviše, preveliki broj hospitalizacija je posledica stanja kojima je trebalo upravljati u vanbolničkom okruženju, uključujući pogoršanje hroničnih stanja poput dijabetesa ili astme. Nedostatak opcija za dugoročnu negu starijih doprinosi visokom stepenu bolničke nege: uobičajeno je da se starije osobe kojima je potrebna nega smeštaju u bolnice na duži period.⁸²

Obrasci bolesti se menjaju, ali se zdravstveni sistem ne prilagođava. Novi pristupi koji odražavaju najbolju međunarodnu praksu se sasvim polagano uvode. Usvajanje dnevnih operacija koje mogu pružiti usluge uz znatno niže troškove, bolji kvalitet i veće pogodnosti za pacijente tek se nedavno intenziviralo. Srbija takođe zaostaje za sličnim evropskim zemljama kada je reč o drugim sofisticiranijim ulaznim parametrima za pružanje usluga, poput dnevnih bolnica, operacionih sala i opreme za magnetnu rezonancu. U Evropskoj uniji se samo 11 procenata operacija katarakte obavlja u bolnicama, a u Srbiji 74 procenta. Konačno, iako obimni sistem primarne zdravstvene zaštite u Srbiji ima relativno veliki broj lekara opšte prakse, sistemu nedostaje dovoljan broj kadrova u drugim specijalizacijama, uključujući hirurge i farmaceute, između ostalog.⁸³

⁸² Hirose, K. I Z. Czepulis-Rutkowska 2016. Op. cit.

⁸³ Podaci Eurostata.

Postoje velike razlike između regiona i okruga u pogledu ulaznih i izlaznih parametara usluga, što ukazuje na to da ima prostora za poboljšanje efikasnosti. Na primer, stopa popunjenosti kreveta varira između 47 procenata i 74 procenta u bolnicama za akutnu negu u okruzima. Broj lekara u Beogradu je za 40 procenta veći nego u Vojvodini. Privatni sektor ima mali, ali značajan udeo u pružanju usluga; i tu postoje razlike u zavisnosti od specijalnosti i geografije. Procenjuje se da je u Beogradu svaki osmi lekar u privatnom sektoru.

Socijalna zaštita

Sistem socijalne zaštite suočava se sa izazovima efikasnosti, adekvatnosti i dugoročne održivosti. S obzirom na demografske promene, nereformisani penzijski sistem zasnovan na principu protočnog pristupa (pay-as-you-go) podrazumevaće kompromis između adekvatnosti i pokrivenosti. Sastav programa socijalne pomoći takođe je previše usmeren na kategorijske programe, ostavlja previše siromašnih van sistema i — zbog naknada vezanih za natalitet — može postati neodrživ.

Sve veća potražnja za socijalnim uslugama uglavnom nije zadovoljena zbog sporog razvoja sektora, nedostatka finansijskih sredstava usled ekonomskih i finansijskih poteškoća te velikog broja slučajeva u centrima za socijalni rad. Lokalne samouprave kao glavne razloge zašto se neke socijalne usluge ne nude navode nedostatak sredstava, kadrova i kompetencija (a ne da te usluge nisu potrebne).⁸⁴

Dugotrajna nega opterećena je fragmentiranim pružanjem usluga. Pružanje dugoročne nege u Srbiji je značajno ograničeno, a pružaju je i država (institucionalna nega) i lokalne samouprave (kućna nega, dnevni boravak i klubovi). Pružanje usluga dugotrajne nege takođe je opterećeno nedostatkom koordinacije između države i lokalnih samouprava. Nedostatak rezidencijalnih i kućnih usluga, uz besplatnu zdravstvenu zaštitu za starije građane, prebacuje teret nazad na zdravstveni sistem.

Programi socijalne pomoći usmereni na siromaštvo ne finansiraju se u dovoljnoj meri. Uprkos značajnom siromaštvu i osetljivosti, portfeljom socijalne pomoći sve više dominiraju kategorijski programi. Oni ne dopiru do svih domaćinstava koja bi imala pravo na podršku, sa posebnim jazovima među siromašnima; pored toga, mnogi siromašni ne ispunjavaju uslove za kategorijske programe. Relativno uzak fokus na siromašne (vidi Poglavlje 5) može se povezati sa sastavom programske potrošnje. Potrošnja na kategorijske programe više je nego trostruko veća od potrošnje na naknade po osnovu provere imovinskog stanja i dostigla je 77 procenata ukupne potrošnje 2020. godine, u poređenju sa 70 procenata 2013. godine. Mnogi od ovih kategorijskih programa ispunjavaju važnu ulogu za porodice u različitim fazama životnog ciklusa i mogu doprineti dobrobiti dece i starijih dok istovremeno podržavaju učesnice žena u radnoj snazi. Međutim, sastav podrške porodicama treba da se preispita kako bi se osigurala održivost. Širi fokus programa usmerenih na siromaštvo mogao bi da dovede do velikog povećanja efikasnosti u pogledu sposobnosti sistema da pruži podršku siromašnima i ugroženima.

Značajan broj dece koja žive u siromaštvu i dalje ne dobija socijalnu pomoć. Potrebno je nastaviti s reformom programa dečijeg dodatka kako bi se osigurali poboljšanje obuhvata i adekvatnost naknade. Pragovi dohotka, ispitivanja imovine i katastra trenutno ograničavaju pristup.

Izdaci za pronatalne naknade brzo se šire (postoji rizik da će potisnuti programe usmerene na siromaštvo) i ugrožavaju održivost ukupnog finansiranja socijalne pomoći. Kao što je prikazano na Grafikonu 5.2a, reforma iz 2017. godine koja obuhvata dugoročne naknade za treće i četvrto dete značajno je promenila i nivo (skoro udvostručen) i trend (brzo povećanje) budžeta za roditeljski dodatak. Posle početnog porasta, koji je povećao mesečni budžet sa 0,6 milijardi dinara na 1,1 milijardu dinara, trend rasta takođe se značajno povećao. Imajući u vidu da se naknada daje na deset godina, razumno je očekivati da će se ovaj rast potrošnje nastaviti. Jednostavna projekcija zasnovana na mesecima posle jula 2018. godine pokazuje da će budžet u roku od pet godina dostići 1,5 milijardi dinara, što nadmašuje trenutne ukupne izdatke za kategorijske programe, odnosno 2 milijarde dinara nakon

⁸⁴ Vlada Srbije 2020.

deset godina, što je više od trenutnog budžeta za sve programe socijalne pomoći.

Grafikon 5.2 Potrošnja na roditeljski dodatak je drastično povećana i prema važećim propisima nastaviće ubrzano da raste

Izvor: Procene na osnovu administrativnih podataka Vlade. Simulacije uz korišćenje eksponencijalne projekcije izravnavanja.

Naknada zarade tokom porodiljskog odsustva je najveći program socijalne pomoći, sa brzim rastom rashoda. Najveći program socijalne pomoći u 2019. godini bila je nadoknada zarade tokom porodiljskog odsustva, sa potrošnjom od 26 milijardi dinara tokom cele godine, što predstavlja 26 procenata ukupnih izdataka za socijalnu pomoć — otprilike dvostruko više od iznosa potrošenog za novčanu socijalnu pomoć. Iako ispunjavaju važnu funkciju, programi nadoknade zarada tokom porodiljskog odsustva se u drugim zemljama u Evropi obično plaćaju kroz doprinose i stoga obično spadaju u stub socijalnog osiguranja sistema socijalne zaštite. Finansiranje ovih programa kroz socijalno osiguranje obezbeđuje da ove naknade ne budu konkurentne programima socijalne pomoći koji su namenjeni siromašnima.

Roditeljski dodatak će na odluke o natalitetu verovatno uticati samo u domaćinstvima sa niskim prihodima, što pojačava razloge u korist naknade usmerene na siromaštvo, koja istovremeno pruža snažniju podršku siromašnoj i osetljivoj deci tokom njihovog životnog veka.

Utjecaji roditeljskog dodatka, ako ih ima, biće koncentrisani u siromašnim i osetljivim domaćinstvima (u kojima finansijski transferi prave važnu razliku) (Okvir 5.1). Stoga postoji potencijal za povećanje efikasnosti time što će se roditeljski dodatak usmeravati ka siromašnim i osetljivim domaćinstvima, a oslobođeni resursi koristili bi se za praćenje siromašne i osetljive dece tokom celog njihovog životnog ciklusa kako bi se podržala akumulacija ljudskog kapitala. Neki od ovih resursa takođe bi se mogli rasporediti za jačanje drugih, efikasnijih pronatalnih politika, poput pomaganja ženama da kombinuju posao sa formiranjem porodice ili pružanja usluga nege dece i redovnih finansijskih transfera tokom ranog detinjstva.

Osim zbog ograničenih budžeta, nedostaci u obuhvatu socijalne pomoći mogu nastati zbog zastarelih i netransparentnih kriterijuma za ostvarivanje prava te zbog slabosti u pružanju usluga. Novčana socijalna pomoć, glavni program usmeren na siromaštvo, ima nekoliko nedostataka. Prvo, opšti nedostatak podataka

Okvir 5.1 Pronatalna politika — šta nam govore dokazi?

Niske stope nataliteta ne odražavaju nužno preferencije stanovništva — u zemljama sa vrlo niskom stopom nataliteta često postoji raskorak između težnji za plodnošću u mladosti i stvarne plodnosti kasnije u životu. To pokazuje da postoje konkretne prepreke — bilo da su one aspiracione, psihološke, vrednosne ili finansijske — za ostvarivanje porodičnih težnji, što stvara dodatni prostor za intervencije u politikama. Neki od prepreka, kao što su uslovi na tržištu rada ili politička nestabilnost, prevazilaze direktnu sferu porodične politike. Politike koje su direktno vezane za fertilitet uglavnom se svrstavaju u tri kategorije: finansijski transferi, usluge nege deteta i politike roditeljskog odsustva. Roditeljski dodatak u Srbiji spada u prvu kategoriju.

Dokazi iz drugih zemalja sugerišu da roditeljski dodatak u Srbiji ne predstavlja optimalnu politiku za postizanje ciljeva nataliteta i da podrazumeva neodrživo visoke fiskalne troškove. Empirijska istraživanja pokazuju da finansijski podsticaji imaju sasvim skroman uticaj na ukupni fertilitet. Oni mogu snažnije uticati na domaćinstva sa niskim prihodima kojima javni transfer predstavlja veći podsticaj (u odnosu na sopstvene prihode), što pomera udeo rođenih i dece ka socijalno-ekonomski ugroženim grupama. Dokazi o uticaju „dodataka za bebe” na fertilitet, kakav je roditeljski dodatak u Srbiji, sugerišu da se oni mogu značajno razlikovati u zavisnosti od konteksta, ali da su uglavnom manje efikasni od redovnih finansijskih transfera tokom detinjstva. Nasuprot tome, fiskalni troškovi takvih naknada po dodatnom detetu univerzalno su vrlo visoki.

S druge strane, pomaganje ženama da kombinuju posao sa osnivanjem porodice predstavljalo je ključnu meru u svim zemljama koje su postigle ponovni rast stope nataliteta. Izgleda da najveći uticaj imaju redovni finansijski transferi tokom usluga predškolskog obrazovanja za decu mlađu od tri godine. Produženo roditeljsko odsustvo ima ograničenije efekte i može stvoriti kompromis sa učešćem žena na tržištu rada. Primer Islanda pokazuje da paketi politika koji se fokusiraju na zajedničko roditeljsko odsustvo i na prošireni obuhvat nege dece mogu povećati stope nataliteta i istovremeno podstaci veliko učešće žena na tržištu rada.

Izvor: Sobotka, T., A. Matysiak, i Z. Brzozowska 2019; Bussolo, M., J. Koettl, i E. Sinnott 2015.

o korisnicima i radnicima na predmetima, kao i ograničeni sistemi praćenja i evaluacije, predstavljaju glavnu smetnju za poboljšanje sprovođenja programa. Drugo, svest o novčanoj socijalnoj pomoći i dečijem dodatku je velika, ali znatan deo siromašne populacije veruje da nema pravo na te nadoknade; do toga možda dolazi zbog obmanjujućih informacija. Treće, visok stepen diskrecije u terenskim aktivnostima, informisanju i proceni slučajeva od strane službenika u predmetima dovodi do netransparentnih procesa, jer mehanizmi odgovornosti uglavnom nisu uspostavljeni. I četvrto, postupak za prijavljivanje je stariji od jedne decenije i povezan je sa podzakonskim aktom koji je pripremljen u vreme važenja prethodnog zakona o socijalnog zaštiti.

Diskrecija u određivanju *de facto* prava za novčanu socijalnu pomoć dovodi do rizika od velikih grešaka u isključivanju određenih lica. Iako pružaju zaštitu „svim osetljivim licima”, zakonske definicije ostavljaju mogućnost širokog tumačenja koja u osnovi daju značajnu moć odlučivanja pojedinačnim radnicima na predmetu. Propisi predviđaju da zarade, prihodi i imovina, kao i radna sposobnost treba da odluče o ispunjavanju uslova domaćinstva. Propisi, međutim, ne objašnjavaju kako bi vlasništvo nad imovinom trebalo da utiče na ispunjavanje uslova.^{85,86} Izgleda da je najveći broj domaćinstava isključen zbog posedovanja zemlje. Domaćinstva koja su siromašna po prihodima mogu posedovati više zemlje od dozvoljenog limita koji je definisan za novčanu socijalnu pomoć, ali parcele zemljišta se često ne mogu produktivno koristiti (loš kvalitet, udaljena lokacija, otežan pristup, npr. nepostojanje putne infrastrukture, nerešena pitanja vlasništva ili nasleđstva itd.).⁸⁷ Ova ograničenja će verovatno biti obavezujuća za osetljiva domaćinstva u ruralnim sredinama.

Informacioni sistem socijalne zaštite poboljšan je poslednjih godina, ali treba uložiti dodatne napore u njegov razvoj. Informacioni sistem socijalne zaštite pokriva sva prava predviđena Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom (kao što je dečiji dodatak), dok je informacioni sistem koji se tiče prava na novčanu socijalnu

pomoć i socijalne usluge kojim upravljaju centri za socijalni rad trenutno u pripremi. Izrada Registra socijalna karta i Informacionog sistema socijalne zaštite, što vlada trenutno sprovodi, mogla bi da olakša obuhvat, ali neće rešiti sve nedostatke u informacijama. Trebalo bi dalje snažno razvijati kapacitete i poboljšane sisteme nadzora, zajedno sa pripremom zakona koji nedostaju i ažuriranjem postojećeg zakona kako bi sistem postao efikasniji. Takođe, mogli bi se dodatno analizirati i iskoristiti već postojeći podaci kako bi se poboljšalo i olakšalo donošenja odluka.

Kada je reč o zapošljavanju, aktivne mere zapošljavanja trebalo bi prilagoditi kako bi se radna snaga u Srbiji bolje pripremila za promenu zahteva u pogledu određenih veština. Aktivne mere zapošljavanja i programi za razvoj veština i obuku trenutno nisu dovoljno iskorišćeni. Kako trenutna kriza može dovesti do različitih kretanja tržišta rada u različitim sektorima, to će možda stvoriti prilike da se programi za razvoj veština usmere prema veštinama koje će biti potrebne u postpandemijskom svetu. Međutim, programi će morati pažljivo da se dizajniraju i primenjuju, jer međunarodni dokazi pokazuju da pažljiv dizajn i ciljanje aktivnih mera zapošljavanja imaju suštinski značaj za postizanje uticaja. Usluge traženja posla, koje dominiraju aktivnim merama zapošljavanja u Srbiji, jesu jeftine i mogu biti efikasne, ali najbolje funkcionišu kada su nedostaci u informacijama i skupo pronalaženje adekvatnog posla glavna ograničenja u otvaranju radnih mesta. Subvencionisani programi rada uglavnom se bore sa stvaranjem održivog zapošljavanja. Programi obuke i razvoja veština imaju značajne dugoročne posledice, ali samo kada su dizajnirani uzimajući u obzir potrebu za obukom na radnom mestu i specifične zahteve za veštinama na tržištu rada.

Srbija bi imala koristi od razvijanja naprednog informacionog sistema tržišta rada koji bi mogao da unapredi rad Nacionalna službe za zapošljavanje. NSZ prikuplja brojne podatke i poseduje savremeni informacioni sistem za poslovne procese. Postojeće informacije se, međutim, nedovoljno koriste u procesu poboljšanja intervencija na tržištu rada i u analizi stanja na tržištu rada. Širi pogled na podatke i informacije kojima NSZ upravlja, obogaćen informacijama iz spoljnih izvora, mogao bi da poboljša sisteme praćenja i procene NSZ i da omogući bolje praćenje razvoja tržišta rada i proaktivno prilagođavanje usluga.

⁸⁵ Ako porodica podnosioca zahteva ima automobil, na primer, centar za socijalni rad treba da utvrdi njegovu vrednost i — ako je ta vrednost iznad određenog praga — da li je auto neophodan porodici podnosioca zahteva za ispunjavanje osnovnih životnih potreba.

⁸⁶ Svetska banka 2017.

⁸⁷ Petrović, M. 2011.

7

IZGRADNJA
LJUDSKOG
KAPITALA
ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

BAVLJENJE IZAZOVIMA STARENJA, RAVNOPRAVNOSTI I PRODUKTIVNOSTI ZA POTREBE DUGOROČNOG PROSPERITETA

Povećanje produktivnosti radne snage i povećanje broja zaposlenih ima suštinski značaj za održivo podizanje životnog standarda i podršku sve većem broju starijih osoba. Prilagođavanja u zdravstvu, dugoročnoj nezi i penzijskom sistemu biće neophodna da bi se pokrile potrebe sve starijeg stanovništva. Ipak, na kraju, sposobnost zbrinjavanja sve većeg broja starijih osoba zavisi od povećanja pristupa zaposlenju i od produktivnosti ukupne radne snage kako bi se povećao nivo prosperiteta koji će se deliti između generacija. To će, pak, zahtevati ulaganja u svu decu i mlade, uz napore da se produži zdrav radni vek odraslih te poveća njihova produktivnost i učesće na tržištu rada kroz celoživotno učenje.

Politika ljudskog razvoja treba frontalno da napadne nepravdu u vezi sa prilikama da sva deca i odrasli ostvare svoj puni produktivni potencijal. Važeće politike imaju za cilj podsticanje nataliteta, a samim tim i usporavanje pada stope zavisnosti od starosti tokom vremena. Budući da domaćinstva sa nižim prihodima imaju tendenciju ka većim stopama nataliteta (i veća je verovatnoća da će odgovoriti na finansijske podsticaje za planiranje porodice), novi učesnici na tržištu rada sve će češće dolaziti iz siromašnih i osetljivih sredina. Zbog toga politike povećanja nataliteta, bez investicija kojima se deci iz svih sredina pružaju dobre mogućnosti za obrazovanje (od ranog detinjstva do visokog obrazovanja), obezbeđuje efikasna i pristupačna zdravstvena zaštita i pruža podrška domaćinstvima koja se suočavaju sa problemima kroz dobre usluge socijalne nege, možda neće uspeti da povećaju produktivnost i ispune trostruki izazov u pogledu starenja, ravnopravnosti i produktivnosti.

Pošto ima ograničene fiskalne resurse, Srbija treba da dâ prioritet potrošnji na ljudski razvoj, obezbeđivanju dugoročne održivosti finansiranja programa i poboljšanju delotvornosti i efikasnosti usluga.

U poređenju sa sličnim zemljama iz EU, Srbija manje ulaže u sektore ljudskog razvoja (sa značajnim izuzetkom penzija). Iako će kriza izazvana pandemijom kovida-19 otežati povećanje potrošnje, biće neophodno da se barem zaštite trenutni nivoi rashoda u ljudskom razvoju i da najveći prioritet dâ zatvaranju raskoraka u jednakosti. Da bi se to postiglo, biće potrebne reforme za efikasnije upravljanje postojećim resursima i ispravljanje obrazaca potrošnje koji stvaraju neefikasnost i ugrožavaju održivost. Ovo drugo posebno zabrinjava u oblasti socijalne zaštite, gde će potrošnja na penzije i kategorijske programe, ako se ne proverava, istisnuti druge oblike potrošnje. Rana intervencija će, u različitim sektorima, pomoći da se izbegne skupi korektivni tretman, bilo da se radi o ulaganju u predškolsko obrazovanje i vaspitanje, preventivnim merama za rešavanje nezaraznih bolesti ili uslugama socijalne zaštite.

Sledeći odeljci detaljnije rezimiraju četiri kritična pravca politike: prilagoditi sisteme ljudskog razvoja promenljivoj demografiji; zatvoriti praznine u jednakosti; zaštititi potrošnju za ljudski razvoj i osigurati njegovu održivost; povećati efikasnost pružanja usluga. Detaljniji predlozi politika navode se u sektorskim beleškama na kojima se zasniva ovaj izveštaj.

Prilagođavanje promenljivoj demografiji

Da bi pomogli jačanju ekonomskog rasta i upravljanju sve većim stopama starosne zavisnosti, ljudi moraju imati pristup većem izboru zaposlenja i boljim zaposlenjima. Ishodi na tržištu rada uglavnom zavise od otvaranja privatnih radnih mesta. Međutim, politike ljudskog razvoja su ključne kako bi se radnicima pružile sveobuhvatne i relevantne veštine i osiguralo da radnici ispunjavaju sve sofisticiranije potrebe tržišta rada. U Srbiji to podrazumeva povećanje pristupa predškolskom obrazovanju, ukupan kvalitet osnovnog i srednjeg obrazovanja, ažuriranje nastavnih planova i programa kako bi se fokusirali na transverzalne

savremene veštine (tj. digitalne i socio-ekonomske veštine) i povećanje kapaciteta škola u siromašnim sredinama. Saradnja između privatnog sektora, škola, učenika i obrazovnih ustanova (i na nivou srednjeg i visokog tehničkog i stručnog obrazovanja i osposobljavanja i na nivou opšteg visokog obrazovanja) takođe je neophodna kako bi se podigla relevantnost obrazovanja na tržištu rada. Na višem nivou obrazovanja, pristupi zasnovani na rezultatima mogu pomoći da se pažnja usmeri na relevantnost za tržište rada. Druge socijalne politike, uključujući dostupnost dugotrajne nege i predškolsko obrazovanje, mogu pomoći da se smanji opterećenje neplaćenog rada u porodici, naročito za žene, i da se oslobodi vreme za aktivno učešće u plaćenim aktivnostima. Uz to, dobro osmišljene aktivne politike zapošljavanja, zasnovane na dobroj praksi, podržavaju prekvalifikaciju i pristup za osetljive grupe.

Takođe će biti potrebne politike koje povećavaju produktivni radni vek i smanjuju prevremeno penzionisanje. Pokazalo se da politike socijalnih ulaganja kao što su obrazovanje i inicijative za celoživotno učenje, aktivne politike zapošljavanja te usluge socijalne zaštite za porodice, osobe sa invaliditetom, socijalno isključene i starije osobe, koje ženama u radnom dobu smanjuju teret brige, imaju pozitivan uticaj na starosnu granicu za odlazak u penziju, mada u manjoj meri nego zakonom propisani zahtevi u pogledu starosti.⁸⁸ Ostali alati politike za povećanje produktivnog radnog veka, poput politike aktivnog starenja ili psihologije i upravljanja krajem karijere, tek se promalaju u Srbiji. Pored toga, uprkos važnoj reviziji penzijskog sistema iz 2014. godine, brojna zanimanja i dalje uživaju posebne uslove koji omogućavaju vrlo rano penzionisanje. Dodatne mere politike poput zdravstvene zaštite usmerene na starije radnike ili mogućnosti kombinovanja penzija i posla takođe su potrebne kako bi se radnicima pomoglo da održe produktivnost i kako bi dobili podsticaj da kasnije odlaze u penziju.⁸⁹

Srbija hitno mora da razvije sveobuhvatne strategije za efikasnije suočavanje sa zdravstvenim opterećenjem povezanim sa nezaraznim bolestima, pa i među decom i mladima. Pored direktnih pozitivnih

⁸⁸ Kati Kuitto, K., i J. Helmdag 2021.

⁸⁹ Jakovljević M., Jovanović M., Milovanović O., Radević S. 2020.

efekata blagostanja na radno sposobno stanovništvo i starije osobe, zdravije starije stanovništvo pomoći će da se poveća ukupna produktivnost kroz duži radni vek i smanje troškovi za zdravstvo i negu. To bi zahtevalo da se ulože znatno širi naponi u prevenciju i promociju zdravlja kako bi se dodatno unapredilo osnovno zdravstveno osiguranje za majke i decu i kako bi se zdravstvo više fokusiralo na nezarazne bolesti. Pristupi koji pomažu ljudima da izbegnu razvoj bolesti (primarna prevencija) i komplikacije od bolesti (sekundarna prevencija) pokazali su se isplativim u rešavanju pitanja nezaraznih bolesti u Zapadnoj Evropi.⁹⁰ Treba jačati preventivnu ulogu domova zdravlja u ranom otkrivanju nezaraznih bolesti (kao što su rak, dijabetes, hipertenzija i druge kardiovaskularne bolesti, mentalno zdravlje i gojaznost među decom) i upravljanju njima. Srbija je nedavno pripremila ažuriranu sveobuhvatnu strategiju za borbu protiv raka, a slični koraci moraju se preduzeti i za druge nezarazne bolesti.

Starijem stanovništvu biće potrebni dodatni izvori osiguranja prihoda, koji prevazilaze mogućnosti sadašnjeg penzijskog sistema. Skorašnji i privremeni period poboljšanih finansija u penzijskom sistemima malo je učinio da preokrene pad obuhvata i adekvatnosti penzijskih naknada. Očekuje se da će se pad nastaviti. I penzijska reforma i intervencije u socijalnoj pomoći potrebne su da bi se pokrilo pitanje osetljivosti starijih osoba. Na primer, Srbija bi mogla da razmotri uvođenje „socijalne penzije” testirane na siromaštvo za starije osobe ili obezbeđivanje penzije namenjene ruralnim (neurbanim) geografskim područjima sa koncentrisanim visokim nivoom siromaštva. Možda bi ove naknade bile efikasniji instrument od sadašnjih penzija poljoprivrednika, koje de facto funkcionišu kao socijalna penzija.

Širenje pristupačnih opcija za dugoročnu negu trebalo bi da postane prioritet. Nedostatak formalne dugoročne nege direktno utiče na dobrobit starih i doprinosi niskim stopama učešća žena na tržištu rada. Potencijalna potražnja za uslugama dugoročne nege eksponencijalno raste sa godinama i koncentrisana je na osobe starije od 80 godina. Pored poboljšanja zdravlja u starijoj populaciji,

Srbija će morati da se odmakne i od sadašnjeg pristupa u kome su usluge dugoročnog stambenog zbrinjavanja fragmentirane, pružaju se u vrlo ograničenom obimu i nisu povezane sa zdravstvenom politikom. Potreban je integrisani pristup da bi se poboljšali dostupnost i kvalitet dugoročne nege, uz fokus na proširenje javnih i privatnih usluga, dok se istovremeno podržavaju radnici u neformalnoj zaštiti (često članovi porodice). Planiranje ljudskih resursa takođe treba da obezbedi dovoljno kvalifikovane kadrove (za formalno pružanje usluga) i obuku za neformalne radnike koji pružaju uslugu nege.

Premošćavanje jazova u pravičnoj raspodeli mogućnosti

Premošćavanje jazova u pravičnoj raspodeli mogućnosti ima suštinski značaj za povećanje ukupnog rasta produktivnosti. S obzirom na brzo starenje stanovništva, svako dete treba da se razvije u produktivnog člana društva. Srbija se mora pozabaviti neravnotežom u obrazovanju i zdravstvenim ishodima i mora da zaštiti ugrožene od udara. Pronatalna politika Srbije, ako bude delotvorna, verovatno će povećati broj dece iz ekonomski najugroženijih krajeva u odnosu na imućnije porodice. Trenutno je veća verovatnoća da će ova deca, u odnosu na decu iz bogatijih sredina, imati loš uspeh u školi, da će rano napustiti školu i da će se suočiti sa ograničenim mogućnostima na tržištu rada. Pružanje prilagođene podrške ovoj deci i ulaganja u ljudski razvoj kako bi se povećale njihove mogućnosti da doprinesu zapošljavanju i rastu produktivnosti stoga ima suštinski značaj. Iz ove perspektive posmatrano, trenutno postoji hitna potreba da se identifikuje i nadoknadi vreme nastave izgubljeno zbog pandemije kovi-19, koja je dodatno proširila postojeće jazove u obrazovanju. Slično tome, iako su razlike u obrazovanju i zdravlju između romske populacije i drugih grupa u nepovoljnom položaju smanjene, značajna odstupanja i dalje zahtevaju stalnu pažnju.

Pristup kvalitetnom predškolskom vaspitanju i obrazovanju treba dalje širiti i treba razvijati politike za podsticanje upisa dece iz siromašnih i osetljivih okruženja. Vladina politika s pravom naglašava

⁹⁰ Bussolo, M., J. Koettl, i E. Sinnott 2015.

pristup predškolskom vaspitanju i obrazovanju kao ključni prioritet politike, ali su potrebne reforme da bi se povećao pristup kvalitetnom predškolskom obrazovanju, posebno za najugroženije na lokalnom nivou. Trebalo bi povećati ponudu usluga predškolskog obrazovanja u privatnom sektoru kako bi se popunila ova praznina, uz uvođenje novog nastavnog plana i programa u privatne predškolske ustanove. Pristup nije isto što i korišćenje, a politike takođe moraju podsticati porodice da šalju decu u predškolske ustanove. Da bi se povećalo korišćenje i iskoristilo tržište privatnih usluga, već su uvedeni vaučeri u Beogradu, Nišu i Kragujevcu, gde je takav pristup doveo do većeg broja upisanih. Za dalje povećanje potrebno je pažljivo pilotiranje kako bi se testirali efekti u ruralnim područjima i osigurala efikasnost modela kada se zasniva na pažljivom proračunu ekonomskih troškova i sa ugrađenim elementima pravičnosti, tj. sa davanjem prednosti porodicama nižeg socio-ekonomskog statusa.

U visokom obrazovanju treba razmotriti dodatne mehanizme za podršku studentima nižeg socio-ekonomskog statusa. Trenutni sistem prijema nije naklonjen studentima nižeg socio-ekonomskog statusa. To bi podrazumevalo da se u proces prijema studenata uključi razmatranje pravičnosti, kao cilj univerziteta, i da se to odrazi u samom postupku prijema, da se reformišu studentski krediti i drugi mehanizmi finansijske podrške te da se uspostave različiti oblici podrške studentima kao što su informacije o izboru studija i profesionalnim ishodima, savetovanje u karijeri i psihološka i zdravstvena podrška.

Treba poboljšati obuhvat siromašnih programima socijalne pomoći. Samo polovina domaćinstava koja žive ispod apsolutne granice siromaštva obuhvaćena je programima socijalne pomoći. Da bi socijalna pomoć efikasnije rešavala pitanje siromaštva, trebalo bi proširiti kriterijume za ostvarivanje prava kako bi se povećao pristupa i smanjila proizvoljnost te poboljšati dopiranje do najmarginalizovanijih grupa, sa posebnim fokusom na ruralna područja i domaćinstva sa decom, od kojih mnoga i dalje nisu obuhvaćena.

Potrošnja na socijalnu pomoć takođe treba da bude rebalansirana prema programima usmerenim na smanjenje siromaštva. Vlada bi mogla da razmotri

preusmeravanje resursa ka programima koji podrazumevaju proveru imovinskog stanja (novčana socijalna pomoć i dečiji dodatak) kako bi pružila veću zaštitu siromašnim i osetljivim kategorijama. Alternativno bi se u kategorijske programe mogla uvesti komponenta koja podrazumeva proveru imovinskog stanja. Ovo bi bilo posebno hitno za roditeljski dodatak, jer su nedavne promene ovog programa dovele do nivoa potrošnje koji će vremenom ugroziti održivost ukupnog finansiranja socijalne pomoći.

Pronatalne politike treba da pređu na integrisanu i sveobuhvatnu podršku deci iz siromašnih i osetljivih sredina tokom detinjstva i mladosti. Krajnji cilj ne bi trebalo da bude rađanje većeg broja dece, već podsticanje razvoja zdravih, obrazovanih i produktivnih članova društva. Otuda novčana davanja treba da prati integrisana i sveobuhvatna podrška siromašnoj i osetljivoj deci kroz podršku u vidu socijalne pomoći, efikasnih usluga socijalne zaštite i ciljane obrazovne i zdravstvene politike kako bi se osiguralo da svako dete ostvari svoj pun produktivni potencijal. Ove politike bi povećale troškove, ali bi deo finansijskih sredstava mogao proizaći iz strateškog korišćenja resursa koji su trenutno namenjeni roditeljskom dodatku. U domaćinstvima srednje i više klase naknada verovatno neće uticati na njihove odluke o natalitetu te će ova domaćinstva možda imati više koristi od drugih vrsta politika, kao što su pristup dnevnoj nezi i obrazovanje u ranom detinjstvu.

Aktivne mere zapošljavanja predstavljaju potencijalno, ali nedovoljno iskorišćeno sredstvo za rešavanje visoke nezaposlenosti i neaktivnosti među osetljivim i siromašnim radnicima i za smanjenje razlika u veštinama na tržištu rada. Potrošnja na aktivne mere zapošljavanja je mala u odnosu na međunarodne standarde i potrebe Srbije. Pre povećanja, međutim, potrebno je više informacija da bi se procenilo koje su intervencije najefikasnije. To ukazuje na hitnu potrebu da se dodatno povećaju kapaciteti za praćenje i procenu i da se iskoriste postojeće informacije koje je Nacionalna služba za zapošljavanje prikupila u ove svrhe. Fleksibilnost prilagođavanja intervencija zasnovanih na dokazima i nabavka usluga spoljnih pružalaca usluga za kurseve poboljšala bi efikasnost i relevantnost programa tržišta rada koje nudi Nacionalna služba za zapošljavanje.

Zaštititi potrošnju za ljudski razvoj i osigurati njenu održivost

U periodu nakon pandemije biće važno da se zaustavi trend smanjenja potrošnje za ljudski razvoj i da se, ako je moguće, ta potrošnja poveća. Potrošnja u sektorima ljudskog razvoja opada u trenutku kada su potrebna veća i bolja ulaganja, a sada je niska u poređenju sa potrošnjom u većini zemalja EU. Iako povećanje efikasnosti može dovesti do boljih ishoda ljudskog razvoja, postoji granica u pogledu onoga što može postići efikasnošću. Stoga će biti važno da se zaustavi trend smanjenja potrošnje za ljudski razvoj i da se taj trend preokrene, ako je moguće.

Odabrani programi koji ugrožavaju održivost troškova za ljudski razvoj moraće da budu revidirani. Postoje dve naročito velike stavke potrošnje koje, ako se njima ne pozabavi, mogu uticati na sposobnost trošenja na druge, važne programe: roditeljski dodatak i isplata penzija.

Prema postojećim parametrima, izdaci za roditeljski dodatak i dalje će rasti i potencijalno mogu potisnuti potrošnju na druge važne programe socijalne pomoći. Roditeljski dodatak je proširen 2018. godine, ali verovatno neće značajno povećati ukupnu stopu nataliteta. Rashodi vezani za roditeljski dodatak eksponencijalno će rasti ako se zadrži trenutni format, iscrpljivaće fiskalne resurse i potencijalno će potiskivati druge programe socijalne pomoći. Da bi izbegla ovaj scenario i postigla ciljeve, Srbija bi trebalo da se usmeri na politike koje bolje targetiraju ugroženu decu uz finansijsku pomoć i efikasnije utiču na natalitet.

Penzijski sistem koji podrazumeva plaćanje penzija iz tekućih prihoda (pay-as-you-go) suočava se sa sve većim fiskalnim pritiscima i moraće da prilagodi parametre i da se trajno oslanja na budžetske transfere kako bi pokrio svoj deficit. Penzijski sistem čini četvrtinu ukupne državne potrošnje i tri četvrtine potrošnje na socijalnu zaštitu. Za unapređenje održivosti mogu se uzeti u obzir promene parametara, poput formula za valorizaciju ili starosne granice za odlazak u penziju.

Da bi zatvorila jazove u finansiranju, Vlada bi takođe trebalo da iskoristi spremnost javnosti da štedi za penziju kroz promovisanje komplementarnih šema. I dobrovoljni penzijski planovi i penzijski programi za određene profesije relevantni su za one sa srednjim i višim prihodima, ali su u Srbiji i dalje nerazvijeni, uprkos relativno velikoj spremnosti da se štedi za penziju. S obzirom na poresku strukturu u zemlji, poreske olakšice verovatno neće pružiti dovoljne podsticaje da prošire pokriće. Mere poput automatskog upisa i pružanja jasnih i dobro regulisanih opcija za obveznike doprinosa mogle bi značajno da povećaju učešće u dobrovoljnim penzijskim planovima, uz malo dodatnih troškova za Vladu.

Povećanje efikasnosti potrošnje

Bolje upravljanje resursima na regionalnom i lokalnom nivou pomoći će u rešavanju pitanja nejednakosti i neefikasnosti. Regionalne i lokalne vlasti imaju važne upravljačke odgovornosti u sistemima ljudskog razvoja, pa i u upravljanju pandemijom kovida-19, ali nisu kao takve prepoznate u sadašnjem upravljačkom ili finansijskom sistemu. Demografski izazovi i izazovi siromaštva značajno se razlikuju među lokalnim subjektima, što govori o važnosti lokalnih rešenja. Kapaciteti za planiranje i sprovođenje se takođe razlikuju, što utiče na upravljanje resursima i ishode. Koordinacija unutar i između sektora ljudskog razvoja često je vrlo slaba, a proces donošenja odluka zasnovan na inputima smanjuje mogućnosti za delotvorno upravljanje resursima. Formule finansiranja ne uzimaju u obzir niske finansijske kapacitete lokalnih samouprava u ugroženijim zajednicama. Na primer, odgovor na kovid-19 uglavnom su primenjivale jedinice lokalne samouprave, dok je delotvornost tog odgovora u velikoj meri zavisila od lokalnih ljudskih i finansijskih kapaciteta, a ne od potreba.^{91,92} Decentralizovane upravljačke strukture pružaju preko potrebnu fleksibilnost, ali zahtevaju uspostavljanje standarda i uvođenje mehanizama za povećanje ukupne odgovornosti na decentralizovanom nivou i jačanje unakrsnog finansiranja i koordinacije.

⁹¹ Ujedinjene nacije Srbija 2020.

⁹² Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS) 2020.

Trebalo bi primeniti efikasnije upravljanje i procese upravljanja zasnovane na rezultatima, počevši od politika finansiranja. Na primer, na svim nivoima obrazovanja, javno finansiranje i dalje se zasniva na ostvarenim troškovima ulaznih parametara, odvojeno od institucionalnih i lokalnih potreba, promenljive demografije i prioriteta politike. Da bi preokrenula taj trend povećanja troškova učenika, Srbija bi trebalo da se okrene novom mehanizmu finansiranja zasnovanom na formulama za osnovne i srednje škole koji odražava stvarne troškove pružanja usluga i da stvori podsticaje za jedinice lokalne samouprave kako bi konsolidovale odeljenja i škole. Da bi podstakla inovacije i preduzetnički pristup na univerzitetima i poboljšala usklađivanje tržišta rada, Srbija bi u visokom obrazovanju mogla da pokrene konkurentniji mehanizam finansiranja i da podstakne interdisciplinarnu saradnju između fakulteta. Podsticaji zasnovani na učinku pokrenuti su u sektoru zdravstva kada su uvedeni plaćanje za bolnice u skladu sa dijagnostički srodnim grupama i varijabilni deo plaćanja u primarnoj zdravstvenoj zaštiti koji je uslovljen kvalitetom i obuhvatom usluga. Međutim, održivost i uspešnost takvih mehanizama i dalje nisu stabilni.

U zdravstvenom sektoru, mreža za pružanje usluga i osnovni finansijski podsticaji moraju se pomeriti od stacionarne nege prema novom modelu nege (dnevne bolnice) i primarnoj zdravstvenoj zaštiti. To bi podrazumevalo nastavak i završetak već započetih reformi u finansiranju zdravstva, posebno u gore navedenim sistemima plaćanja pružalaca usluga. Takođe bi bilo neophodno da se primene i sprovedu standardi za smanjenje regionalnih razlika u kvalitetu i efikasnosti, između ostalog, putem optimizacije mreže zdravstvenih ustanova, kako bi se bolje odgovorilo na potrebe stanovništva, imajući u vidu demografske promene i tehnološki napredak u pružanju nege.

Upravljanje zdravstvenom zaštitom treba ojačati uvođenjem integrisanog nadzora i nad javnim i nad privatnim zdravstvenim sektorom, odnosno pružiocima usluga. To zahteva analizu kako bi se razjasnile uloge i odgovornosti različitih aktera i započeo razvoj opcija za njihovo bliže angažovanje i integraciju te kako bi se istražila sinergija i poboljšala efikasnost korišćenja

resursa. Nakon toga, dobro pripremljeni ugovori sa privatnim pružiocima usluga pomogli bi da se smanje privatni zdravstveni izdaci za pristup privatnim uslugama i da se minimizira potencijal za dupliranje usluga.

Napredno i strateško planiranje ljudskih resursa za stručnjake u sektorima ljudskog razvoja neophodno je za zadovoljavanje promenljivih potreba za veštinama. Nastavnici su najvažniji za poboljšanje ishoda učenja, naročito za najugroženije učenike.⁹³ Potražnja za transversalnim i specijalizovanim veštinama i inovacijama u načinima pružanja usluga (naročito digitalizacija), koja brzo raste, zahteva stalno prilagođavanje znanja nastavnika i nastavnih metoda. Da bi se poboljšalo kontinuirano profesionalno usavršavanje nastavnika, treba stvoriti čvršće veze između planiranja kontinuiranog profesionalnog usavršavanja, razvojnih planova škola i opcija razvoja kontinuiranog profesionalnog usavršavanja zasnovanih na potražnji. Rukovodiocima škola takođe treba osnažiti i osposobiti za procenu i planiranje potreba za kontinuiranim profesionalnim usavršavanjem. Poboljšanja u upravljanju zdravstvenom radnom snagom i strategiji su potrebna kako bi se izbegao pad broja zdravstvenih radnika, zadovoljile promenljive potrebe u pogledu specijalista, ponovo uravnotežio sistem prema primarnoj zdravstvenoj zaštiti (a ne prema bolničkoj i kurativnoj nezi) te rešile regionalne neravnoteže i deficiti. Povećana potražnja za radnicima za dugoročnu negu zahtevaće politike koje treba da poboljšaju zapošljavanje, zadrže kadrove i osiguraju prave kombinacije veština.⁹⁴ Konačno, socijalne radnike treba osnažiti i obučiti za primenu tehnika međusektorskog upravljanja predmetima.

Kriterijume za ostvarivanje prava na programe socijalne pomoći za koje se vrši provera imovinskog stanja treba ažurirati kako bi se poboljšali pokrivenost i prihvatanje među siromašnima. Novčana socijalna pomoć i dečiji dodatak treba da dopru do većeg broja siromašnih tako što će se ukloniti ili ublažiti neki kriterijumi za ostvarivanje prava koji trenutno kažnjavaju ranjive grupe. Na primer, kada je reč o novčanoj socijalnoj

⁹³ OECD 2018.

⁹⁴ OECD 2015.

pomoći, kriterijum vlasništva nad zemljištem ili kriterijum veličine stana za starije osobe mogu biti previše restriktivni za seoska domaćinstva. Što se tiče dečijeg dodatka, zahtevi u pogledu prihoda i imovine mogu se ublažiti; to bi takođe smanjilo samovolju u slučaju da radnici procenjuju nejasne potencijalne izvore prihoda kao što su prihod od poljoprivrede, nepokretna imovina koja nije zemlja i dr. Uopšteno govoreći, potrebne su jasnije smernice o ostvarivanju prava da bi se ograničilo diskreciono pravo zaposlenih u proceni alternativnih izvora prihoda. Sinergija između socijalne pomoći i drugih sistema ljudskog razvoja takođe može da se istraži: srednjoročno gledano, socijalna pomoć i usluge na tržištu rada mogu se integrisati uz intenzivniju podršku radno sposobnih korisnika novčane socijalne pomoći iz Nacionalne službe za zapošljavanje.

Pandemija je širom sveta otkrila značajne ranjivosti i istakla kritičnu ulogu fleksibilnosti sistema i njegove otpornosti na potrese u obezbeđivanju ukupne otpornosti. Moraju se izgraditi fleksibilni sistemi i sistemi reaktivni na potrese, zasnovani na sveobuhvatnim i visokofrekventnim informacionim sistemima i jasnim mehanizmima isporuke. Ulaganje u digitalizaciju — infrastrukturu, veštine i softver — može pomoći da se postigne fleksibilnost u odgovoru na buduće pandemije i poveća ukupna efikasnost. Kako se ekonomija bude otvarala, hitno treba započeti sa nadoknađivanjem izgubljenog vremena u obrazovanju dece, preventivnom negom i drugim merama koje dugoročno utiču na ljudski kapital, a koje su tokom pandemije u značajnoj meri bile zapostavljene.

Snažniji sistemi praćenja i evaluacije su neophodni za donošenje informisanih odluka o politikama, podršku decentralizovanom odlučivanju i poboljšanje pružanja usluga i u normalnim vremenima i u vreme kriza. Nedostatak sveobuhvatnog sistema zdravstvenih podataka, uključujući pouzdane podatke u realnom vremenu o broju i profilu najugroženije populacije, pokazao se kao značajan nedostatak tokom pandemije kovida-19, kada su bila potrebna brza prilagođavanja u čitavom sistemu. Nedostatak stabilnih i međusobno povezanih sistema podataka o ljudskom razvoju takođe predstavlja ograničenje za širenje onlajn usluga i ponudu integrisane podrške u svim sektorima. Slično tome, informacioni sistem tržišta rada u Srbiji treba pretvoriti u napredniji sistem koji je orijentisan prema klijentu. Bolji alati i procesi za praćenje i evaluaciju u svim sektorima podržali bi reforme u smislu veće efikasnosti i većeg uticaja.

REFERENCE

- Anic, A. and G. Kristic. 2019. What lies behind the gender wage gap in Serbia? *Economic Annals*, Vol. 64, No. 223
- Babin, M., N. Pantić, i M. Vukasović. 2009. Reprodukcijska socijalnih nejednakosti kroz obrazovne tranzicije. Analiza karakteristika siromaštva u Srbiji.
- Barro, R. and J. Lee. 2013. A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010. *Journal of Development Economics*, vol 104, str.184-198.
- Bussolo, M., J. Koettl, and E. Sinnott. 2015. *Golden Aging: Prospects for Healthy, Active, and Prosperous Aging in Europe and Central Asia*. Washington, DC: World Bank.
- Cuberes, D. and M. Teignier. 2016. Aggregate Effects of Gender Gaps in the Labor Market: A Quantitative Estimate. *Journal of Human Capital* 10 (1): 1-32. doi:10.1086/683847.
- Demirguc-Kunt, A. and I. Torre. 2020. Measuring Human Capital in Europe and Central Asia. Policy Research Working Paper: No. 9458. World Bank, Washington, DC. World Bank.
- Donnelly, R. and H. A. Patrinos. 2021. Learning loss during COVID-19: An early systematic review. *COVID Economics*, Issue 77, 30 April 2021.
- DZHW (German Center for Higher Education Research and Science Studies), Ed. (2018). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent VI 2016-2018, Synopsis of Indicators*. www.eurostudent.eu
- European Commission. 2018. *EU Aging Report 2018, PAYG pension agencies in Western Balkans countries*.
- European Commission. 2018. *ESPN Thematic Report on Challenges in long-term care: Serbia*.
- Vlada Republike Srbije/SIPRU. 2018. *Indeks rodne ravnopravnosti za Republiku Srbiju*.
- Vlada Republike Srbije (MPNTR), Filozofski fakultet/Univerzitet u Beogradu, i UNICEF. 2020. *Praćenje načina učešća i procesa učenja učenika iz osetljivih grupa tokom ostvarivanja obrazovno-vaspitanog rada učenjem na daljinu*
- Vlada Srbije/SIPRU i Centar za socijalnu politiku. 2020. *Mapiranje usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji*
- Hirose, K. and Z. Czepulis-Rutkowska. 2016. *Challenges in long-term care of the elderly in Central and Eastern Europe*. Budapest: ILO.
- Jakovljević M., M. Jovanović M., O. Milovanović and S. Radević. 2020. Serbia. In: Ní Léime Á. et al. (eds) *Extended Working Life Policies*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-40985-2_31
- Kati Kuitto, K., and J. Helmdag. 2021. Extending working lives: How policies shape retirement and labour market participation of older workers. *Social Policy Administration, Special Issue: Inequalities in pension and retirement: Life- courses and pension systems in comparative perspective*. Vol. 55(3): pp 423-439.
- Magnouj, S., et al. 2020. *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Serbia, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/225350d9-en>
- Mitić, S. and D. Mojić. 2020. "Student choice of higher education institutions in a post-transitional country: evidence from Serbia." *Economic Research-Ekonomska istraživanja*, 33:1, 3509-3527.
- Monitoring socijalne situacije u Srbiji (MONS). 2018. *Dugoročna nega*. Objavljeno 6. septembra 2018. godine. Pristupljeno 23. maja 2021. godine, na adresi <http://mons.rs/long-term-care>

- Mullis, I., M. O. Martin, P. Foy, D. L. Kelly, and B. Fishbein. 2020. TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center.
- Nadeau et al. (2011). Naudeau, S., N. Kataoka, A. Valerio, M.J. Neuman, and L.K. Elder, 2011. Investing in Young Children: An Early Childhood Development Guide for Policy Dialogue and Project Preparation. Africa regional educational publications, Directions in development : human development. Washington, DC: World Bank.
- OECD. 2014. TALIS 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning, OECD Publishing.
- OECD. 2015. "Long-term care workers", in Health at a Glance 2015: OECD Indicators, OECD Publishing: Paris
- OECD. 2017. Starting Strong 2017: Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care, Starting Strong, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/9789264276116-en>
- OECD. 2018. Effective Teacher Policies: Insights from PISA, PISA, OECD Publishing: Paris.
- OECD. 2019. PISA 2018 Results, Volume I: What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing.
- Službeni glasnik Republike Srbije, br. 113/2017 i 50/2018.
- Udruženje pedijatara Srbije. 2018. https://udruzenjepedijatara.rs/pdf/Zbornik_web_2021_2.pdf
- Pejović-Milovančević, M., Kesić, A., Grujičić, R. i saradnici. 2018. Inpatient care in Serbia: trends in hospitalization and diagnostics over time. Eur Child Adolesc Psychiatry 27, 1645-1651.
- Petrović, M. 2011. Socijalna pomoć i aktivacija u Srbiji: U potrazi za inkluzivnim rešenjima. CLDS, Beograd, oktobar 2011.
- Savić, M., I. Živadinović, V. Jovanović, J. Marković, and M. Kresoja. 2016. Social Dimension of Studying in Serbia: EUROSTUDENT V, Report for the Republic of Serbia. Beograd: Univerzitet u Beogradu. Sufinansirano u okviru Tempus Programa Evropske unije.
- Baza podataka Jobs Gateway za JIE, <https://wiiw.ac.at/see-jobs-gateway-database-ds-5.html>
- Robayo-Abril, Monica, and Natalia Millán. 2019. "Breaking the Cycle of Roma Exclusion in the Western Balkans." Washington, DC.
- Sobotka, T., A. Matysiak, and Z. Brzozowska. 2019. Policy responses to low fertility: how effective are they? Working Paper No.1., Population and Development Branch, UNFPA
- Republički zavod za statistiku Srbije. Statističko saopštenje PD10 No 283, 15/10/2020. Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2019.
- The Report on the Swiss PRO Survey of the COVID-19 Crisis Effects in the Programme AoR, Survey Report (May 2021).
- UN Srbija. 2020. Srbija KOVID19 Procena socio-ekonomskog uticaja — Sept. 2020.
- UNICEF 2020. Istraživanje o efektima pandemije KOVIDA-19 na porodice sa decom u Srbiji, UNICEF (Grafikon b).
- UNICEF, MPNTR i Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. 2020. „Praćenje načina učešća i procesa učenja učenika iz osetljivih grupa tokom ostvarivanja obrazovno-vaspitnog rada učenjem na daljinu.”
- UNICEF, Oxford Policy Management 2021. The potential impact of the COVID-19 pandemic on children in Serbia. Briefing note.
- UNICEF. 2019. A World Ready to Learn: Prioritizing Quality Early Childhood Education, <http://dx.doi.org/www.unicef.org/media/57926/file/A-world-ready-to-learn-advocacy-brief2019.pdf>
- UNICEF. 2019. Studija negativnih iskustava u detinjstvu u Srbiji. Beograd.
- UNICEF. 2020. Studija o efektima pandemije KOVIDA-19 na porodice sa decom u Srbiji, jun-jul 2020.
- UNICEF. 2020. Srbija Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija — romska naselja istraživanje višestrukih pokazatelja 2019: Izveštaj o nalazima. Oktobar 2020.
- UNICEF. 2021. Istraživanje o efektima pandemije KOVIDA-19 na porodice sa decom u Srbiji (treći talas), 2021.
- Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS). 2020. Efekti krize izazvane KOVIDOM-19
- WHO. 2018. NCD country profiles: Serbia.

SZO, nepoznat datum objavljivanja. WHA Global Nutrition Targets 2025: Stunting Policy Brief. Dostupno na https://www.who.int/nutrition/topics/globaltargets_stunting_policybrief.pdf

Svetska banka i Bečki institut za međunarodne ekonomske studije 2020. Izveštaj o tržištu rada na Zapadnom Balkanu 2020.

Svetska banka. 2015. Potencijal Srbije za održivi rast i zajednički prosperitet. Sistematska dijagnostička procena za Srbiju. Vašington: Svetska banka.

Svetska banka Ažurirani ekonomski izveštaj za region ECA za jesen 2020.

Svetska banka. 2017. Vertikalna funkcionalna analiza pružanja usluga u sektoru socijalnih usluga. Sintetički izveštaj.

Svetska banka. 2017. Efikasno pružanje zdravstveni usluga za stanovništvo Srbije. Sintetički izveštaj.

World Bank. 2018. World Development Report: Learning to Realize Education's Promise.

Svetska banka. 2019. Ekonomski memorandum za Srbiju: Nova agenda rasta Srbije.

World Bank. 2020. Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19. World Bank, Washington, D.C.: World Bank.

Svetska banka. 2021. Redovni ekonomski izveštaj za Zapadni Balkan br. 19. Potisnut oporavak. Proleće 2021.

IZGRADNJA
LJUDSKOG KAPITALA

ZA DUGOROČNI
PROSPERITET

